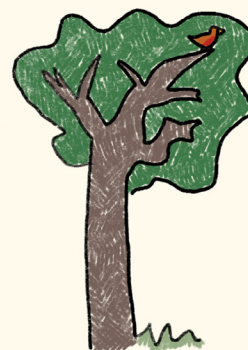

Comisiynydd
Cenedlaethau'r
Dyfodol
Cymru

Future
Generations
Commissioner
for Wales

Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025

MAP O FREUDDWYDION
GAN FLATBOY (SEREN
THOMAS)

RHAGAIR

Gan Derek Walker

Croeso

Mae'r argyfwng hinsawdd a natur, ynghyd ag anghydraddoldeb cynyddol, yn bygwth llesiant ein plant a'n hwyrion.

Heb weithredu brys, byddem yn anelu at ddyfodol sydd wedi newid yn sylweddol, lle mae'r dewisiadau sydd ar gael i ni heddiw naill ai'n cael eu dileu neu'n dod yn llawer mwy heriol nag y gallem byth ei ddychmygu.

Mae ein Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn rhoi llwybr inni ar gyfer newid cadarnhaol, gan sicrhau bod yr ymrwymïadau y mae Cymru wedi'u gwneud i wella bywydau — yn awr ac ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol — yn cael eu gwireddu.

Yn yr etholiadau Senedd a llywodraeth leol sydd ar ddod, rhaid i wleidyddion nodi nid yn unig eu hymrwymïadau ar gyfer y pum mlynedd nesaf ond hefyd eu gweledigaeth ar gyfer y 50 nesaf.

Mae hyn yn golygu amlinellu'n glir sut y byddant yn:

- Gwrthdroi colled natur
- Lleihau allyriadau carbon
- Lliniaru tlodi
- Lleihau anghydraddoldeb
- Atal afiechyd
- Trwsio ein system fwyd sydd wedi torri
- Diogelu a gwella llesiant diwylliannol

Wrth inni drafod ein dyfodol, rhaid inni fod yn ymatebol i ddadleuon sy'n gamarweiniol ac yn ymrannol, neu sy'n anwybyddu canlyniadau hirdymor, nodweddion etholiadau diweddar ledled y byd.

Gydag ymddiriedaeth mewn sefydliadau cyhoeddus yn prinhau, rhaid inni wrando mwy, ymgysylltu'n ystyrlon â phryderon pobl, a'u cynnwys yn y broses o wneud penderfyniadau. Heb hyn, bydd ymddiriedaeth yn parhau i erydu.

Mae Cymru wedi dewis llwybr gwahanol, un sy'n edrych i'r dyfodol ac yn blaenoriaethu llesiant, a rhaid inni gadw ato. Mae pob cam a wnawn gyda'n gilydd yn gwneud gwahaniaeth.

Rwy'n ymwybodol pa mor heriol yw hi i weithio mewn corff cyhoeddus heddiw a pha mor anodd y gall fod i wneud y newid angenrheidiol, brys a thrawsnewidiol i bobl ledled Cymru, gan gynnwys y rhai di-lais sydd eto i'w geni. Mae blynyddoedd o galedi wedi dod ar gost sylweddol. Rwyf hefyd yn cydnabod yr anawsterau y mae gwasanaethau cyhoeddus wedi'u hwynebu oherwydd ffactorau allanol a byd-eang y tu hwnt i'w rheolaeth megis COVID-19 a gwrthdaro.

Mae'r Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol statudol hwn, a gyhoeddir ar 10fed pen-blwydd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, wedi'i gynllunio i gefnogi gwleidyddion ac arweinwyr cyrff cyhoeddus i wneud bywyd yn well i bobl nawr ac yn y dyfodol.

RHAGAIR

Gan Derek Walker

Croeso

Yn yr adroddiad hwn, fe welwch:

- Asesiad o'r cynnydd hyd yma
- Cyngor wedi'i dargedu
- Enghreifftiau o newid cadarnhaol sydd eisoes yn digwydd drwy wasanaethau cyhoeddus

Mae'r adroddiad hwn yn seiliedig ar dystiolaeth helaeth, gan gynnwys:

- Ymchwil a dadansoddiad o [adroddiadau Llesiant Cymru](#)
- Ymgysylltu â channoedd o gynrychiolwyr cyrff cyhoeddus
- Dau adolygiad manwl o Adran 20 Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol
- Cydweithio agos ag Archwilio Cymru

Rwyf wedi gwrandao ar sefydliadau yn y sector cyhoeddus, y sectorau preifat a gwirfoddol, cymunedau, unigolion, ac arbenigwyr pwnc i ddeall pa gamau sydd eu hangen.

Drwy fy strategaeth, [Cymru Can](#), mae fy nhîm a minnau wedi gosod cynllun ar gyfer cyrraedd 2030 gyda gwell gweithrediad o ymrwymiad llesiant Cymru. Mae'r adroddiad hwn yn ymestyn y cymorth yr ydym eisoes yn ei roi i gyrff cyhoeddus er mwyn gwireddu'r uchelgais hwnnw.

Mae llawer i fod yn falch ohono ar daith llesiant Cymru dros y degawd diwethaf.

Wedi'i hysbrydoli gan ddysgeidiaeth Iroquois y Cenhedloedd Cyntaf, mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r

Dyfodol wedi helpu i ysgogi newid sylweddol, gan gynnwys polisïau trafndiaeth uchelgeisiol, y weledigaeth ar gyfer Cymru wrth-hiliol, cwricwlwm ysgol blaengar, a hyd yn oed datganiad y Cenhedloedd Unedig.

Bydd pobl yn y dyfodol yn gofyn, beth wnaethom ni i wneud Cymru a'r byd yn well.

Rhaid inni allu dweud inni wneud popeth o fewn ein gallu.

Felly gadewch i ni symud yn gyflymach, mynd ymhellach, a chofio bob amser - bydd yr hyn a wnawn heddiw yn siapio bywydau cenedlaethau'r dyfodol.

Derek Walker, Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

CASGLIADAU

Casgliadau cyffredinol yr adroddiad hwn.

Mae pobl yng Nghymru yn haeddiannol falch bod gennym weledigaeth a rennir ar gyfer y Gymru a garem ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn darparu fframwaith ar gyfer y weledigaeth hon.

Mae'r heriau a wynebwn yn sylweddol, ond nid ydynt yn anorchfygol.

Ers ymrwymo i'r daith hon 10 mlynedd yn ôl, mae Cymru wedi gwneud cynnydd — o ginio ysgol am ddim i ddisgyblion cynradd i fod yr ail wlad orau yn y byd ar gyfer ailgylchu. Ond mae angen gwneud llawer mwy. Rydym mewn argyfwng hinsawdd a natur. Mae lefelau tlodi yn parhau i fod yn annerbyniol o uchel. Mae'r atebion yn bodoli; mae angen inni eu rhoi ar waith.

Mae gohirio gweithredu yn gwneud newid yn ddrutach ac yn anoddach. Bydd cenedlaethau'r dyfodol yn byw gyda chanlyniadau ein penderfyniadau.

Bydd newid yn digwydd, trwy argyfwng neu drwy ddewis. Rhaid inni weithredu nawr.

Mae strategaeth economaidd llywodraeth y DU sy'n canolbwyntio ar dwf yn unig yn rhoi llesiant mewn perygl.

Mae Cymru wedi dewis llwybr gwahanol, sy'n blaenoriaethu twf economaidd at ddiben, sef llesiant pobl a'r blaned. Rhaid inni gadw'r llwybr a sicrhau bod cynlluniau economaidd cenedlaethol a rhanbarthol yn anelu at gyflawni nodau llesiant Cymru.

Mae targed sero net sector cyhoeddus Cymru ar gyfer 2030 yn sbardun pwysig ar gyfer newid, ond ni fydd llawer o gyrff cyhoeddus yn ei gyrraedd heb adnoddau ychwanegol.

Mae cyllidebau atal yn cael eu torri, a gweithgareddau hanfodol yn cael eu dad-flaenoriaethu.

O ganlyniad, mae'r GIG yn cael ei lethu fwyfwy gan glefydau a damweiniau y gellir eu hatal. Mae hwn yn achos o hunan-ddinistrio ar y cyd. Rydym yn parhau i drin y symptomau yn hytrach na mynd i'r afael â'r achosion sylfaenol.

Mae ein system fwyd yn anghynaliadwy.

Ni all Cymru gyflawni ei saith nod llesiant, ei thargedau sero net na gwell iechyd y cyhoedd heb sicrhau mynediad cyfartal at ddiet lleol, fforddiadwy, iach a chynaliadwy.

Mae diwylliant mewn argyfwng.

Mae'n aml ymhlith y meysydd cyntaf i wynebu toriadau, ac eto nid yw diwylliant yn 'braf i'w gael,' mae'n hanfodol i'n llesiant.

Mae ymddiriedaeth yn ein sefydliadau cyhoeddus yn dirywio.

Mae anniddigrwydd yn cynyddu, mae anghydraddoldeb yn cynyddu, ac mae nifer y pleidleiswyr yn isel. Os na fydd lleisiau pobl yn cael eu clywed, bydd ymddiriedaeth yn parhau i erydu.

Mae gallu'r sector cyhoeddus yng Nghymru ar ei ben ei hun oherwydd y galw cynyddol a blynyddoedd o galedi.

Heb fuddsoddiad, ni fydd ein gwasanaethau cyhoeddus yno pan fyddwn ni neu ein plant eu hangen.

Mae strwythurau partneriaeth a chyllid yn rhy gymhleth.

Mae cyrff cyhoeddus yn amlygu dro ar ôl tro bod trefniadau ariannu yn rhai tymor byr, yn anghyson ac yn aneglur, gan ychwanegu pwysau pan fo cymaint o bwysau ar gapasiti eisoes. Mae partneriaethau a sefydlwyd gan Lywodraeth Cymru yn aml yn brin o gynllunio a chydlynid hirdymor.

GALWAD I WEITHREDU

Yr hyn yr wyf yn gofyn i wleidyddion a chyrff cyhoeddus yng Nghymru ei wneud.

- **Dim mwy o atebion tymor byr.**
Rhaid i wleidyddion a chyrff cyhoeddus ymrwymo i ddyfodol hirdymor Cymru, gan nodi cynlluniau nid yn unig ar gyfer y pum mlynedd nesaf, ond y 50 nesaf.
- **Gweithrediadau uwch-dâl gyda buddion lluosog.**
Mae datgarboneiddio yn lleihau costau, mae adfer natur yn hybu iechyd y cyhoedd, ac mae prynu'n lleol yn cryfhau marchnadoedd swyddi. Mewn cyfnod ariannol heriol, rhaid inni flaenoriaethu atebion sy'n sicrhau buddion mewn sawl maes.
- **Datgloi cyllid y sector preifat.**
Dylai Llywodraeth Cymru sefydlu tîm arbenigol i helpu cyrff cyhoeddus i baratoi cynigion sy'n barod ar gyfer buddsoddiad a all ddenu cyllid preifat ar gyfer prosiectau adfer natur a sero net.
- **Ymrwymiad Cyflog Byw Gwirioneddol.**
Rhaid i bob corff cyhoeddus ymrwymo i gynllun, o fewn dwy flynedd, yn amlinellu amserlen ar gyfer cyflawni achrediad Cyflog Byw Gwirioneddol. Hyd yn hyn, dim ond 13 o 56 o gyrff cyhoeddus sydd wedi gwneud hynny. Mae hwn yn gam hollbwysig i drechu tloedi.
- **Neilltuo cyllid atal.**
Rhaid i Lywodraeth Cymru a chyrff cyhoeddus ddiogelu a chynyddu cyllidebau atal bob blwyddyn, a symud tuag at drefniadau ariannu hirdymor.
- **Cynllun gwydnwch bwyd cenedlaethol.**
Rhaid i Lywodraeth Cymru ddatblygu cynllun hirdymor i wella sicrwydd bwyd Cymru a sicrhau mynediad cyfartal i ddiet lleol, fforddiadwy, iach a chynaliadwy.
- **Rhaid gwarchod diwylliant.**
Dylai Llywodraeth Cymru gyflwyno Bil Diwylliant yn y Seithfed Senedd (2026–2030), gan wneud diwylliant yn ofyniad statudol i gyrff cyhoeddus a diogelu ein hawliau diwylliannol.
- **Ailadeiladu ymddiriedaeth mewn gwneud penderfyniadau.**
Rhaid i gyrff cyhoeddus adnewyddu eu hymdrechion i gynnwys pobl wrth lunio polisiau, gan leihau'r bwlch rhwng llunwyr polisiau a dinasyddion.
- **Buddsoddi mewn gwasanaethau cyhoeddus.**
Rhaid i Lywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru gynyddu cyllid gwasanaethau cyhoeddus flwyddyn ar ôl blwyddyn. Mae cyni wedi arwain at doriadau difrifol, gan adael gwasanaethau mewn trafferth.
- **Symleiddio partneriaethau a chyllid.**
Rhaid i Lywodraeth Cymru adolygu a symleiddio strwythurau partneriaeth ledled Cymru i wella effeithlonrwydd a lleihau biwrocratiaeth.
- **Adolygu a chryfhau Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.**
Dylai Llywodraeth Cymru gychwyn adolygiad ôl-ddeddfwriaethol o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i wella ei heffaith ac i baratoi ar gyfer Nodau Datblygu Cynaliadwy wedi'u diweddarau gan y Cenhedloedd Unedig yn 2030. Rhaid i'r adolygiad hwn gynnwys deialog cyhoeddus ar y Gymru a garem ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

COMISIYNAU ARTIST

Dychmygu Dyfodol Disglair

Yn yr adroddiad hwn, rwy'n cydnabod bod gan artistiaid a phobl greadigol rôl bwysig i'w chwarae drwy ddefnyddio eu sgiliau a'u profiad i lywio'r gwaith o ddatblygu a darparu gwasanaethau cyhoeddus, i gefnogi arloesedd ym mhob maes o fywyd cyhoeddus. Gall artistiaid a phobl greadigol nid yn unig ein cysylltu a chyfathrebu materion cymhleth, ond gallant hefyd ein hysbrydoli, ein herio a'n helpu i ddychmygu'r dyfodol cadarnhaol yr ydym yn ymdrechu tuag ato. Fel rhan o'm hymrwymiad i archwilio dulliau arloesol o ehangu'r ffordd yr ydym yn ymgysylltu â gweithwyr llawrydd diwylliannol ar draws ein gwaith, rwyf wedi comisiynu pum artist i ymateb yn greadigol i faterion a themâu Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025.

Dewiswyd Paskaline Maiyo, Flatboy (Seren Thomas), Kyle Stead, Teulu von Flap a Rightkeysonly trwy alwad agored a chawsant eu gwahodd i ddatblygu eu gwaith gan fynegi eu barn eu hunain. Rwyf wedi cael fy ysbrydoli gan y ffyrdd bywiog a phwerus y maent wedi dod â rhai o'r materion y mae'r adroddiad yn eu hystyried yn fyw, gan eu seilio ar brofiadau bywyd go iawn cymunedau yng Nghymru a chynnig ysbrydoliaeth a her i'r rhai sy'n darparu gwasanaethau cyhoeddus.

- Paskaline Maiyo “Tik’ Tok’ (Cynfas Byw ar gyfer Newid Hinsawdd)” yn waith celf atgofus sy'n trawsnewid y corff dynol yn naratif gweledol, gan ddangos dilyniant diwrnod o fore tan nos i gyfleu achosion, effeithiau, ac atebion sy'n gysylltiedig â newid hinsawdd.
- Creodd Flatboy (Seren Thomas) “Map o Freuddwydion” sy'n cyfleu gobeithion yr artist am sut y gallai Cymru sy'n deall yn llawn ac yn gweithredu ar fodel cymdeithasol o iechyd edrych fel un diwrnod.
- Wedi'i osod yn erbyn cefndir dramatig Cwm Rhondda o Fynydd y Maerdy, mae Kyle Stead yn cyflwyno darn llafar pwerus sy'n gofyn am weithredu. Mae'n tynnu sylw at yr angen hanfodol am well cymorth iechyd meddwl, mwy o fuddsoddiad yn y celfyddydau a diwylliant, a gwerthfawrogiad o'r newydd am bŵer iachâd byd natur.
- Mae “Cydbwysedd” Teulu von Flap yn berfformiad i'w ffilmio lle mae Teulu Von Flap yn chwarae gêm gydbwyso corfforol sy'n archwilio'r ffactorau sy'n cyfrannu at iechyd a lles eu teulu, megis hinsawdd, diwylliant, anghydraddoldebau bwyd, yr argyfwng tai, iechyd a diwylliant.
- Mae cân “Mi” Rightkeysonly yn mynd i'r afael â gweithredu ar yr hinsawdd o safbwynt hygrych i bobl anabl. Gan gyfuno samplau o adar, rhuo gwynt a changhennau coed gyda llinellau bas synth a llinynnau electronig, llwyddais i wreiddio natur fel cydweithredwr cryf o fewn y trac, gan roi llais nad yw'n ei gael yn aml i fyd natur.

Gallwch weld gwaith yr artistiaid a'u datganiadau i gyd gyda'i gilydd ar ein [gwefan](#).

CYNNWYS

Cymru Can: Cenedlaethau a Meysydd Ffocws

09

GWEITHREDU AC EFFAITH

12

HINSAWDD A NATUR

27

IECHYD A LLESIANT

47

DIWYLLIANT A'R IAITH

65

ECONOMI LLESIANT

84

BWYD

100

CYLLIDEB AR GYFER CENEDLAETHAU'R DYFODOL

110

01

Mae'r Dyfodol Nawr

126

03

Beth rydym yn ei wneud i'ch helpu

136

04

Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

118

02

Atodiadau

140

05

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru)

Mae **Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) (Deddf LICD)** yn nodi gweledigaeth Cymru ar gyfer dyfodol cynaliadwy. Mae'n ei gwneud yn ofynnol i gyrff cyhoeddus yng Nghymru ystyried effaith hirdymor eu penderfyniadau, gweithio ar y cyd â phobl, cymunedau a'i gilydd, a chymryd camau i atal heriau parhaus megis tlodi, anghydraddoldebau iechyd a newid yn yr hinsawdd.

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn diffinio datblygu cynaliadwy yng Nghymru fel: *"Y broses o wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol Cymru drwy gymryd camau, yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy, gyda'r nod o gyflawni'r nodau llesiant."*

Er mwyn sicrhau pwrpas a rennir, mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn nodi saith nod llesiant. Rhaid i gyrff cyhoeddus weithio tuag at bob un o'r saith nod, nid rhai dethol yn unig.

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol hefyd yn diffinio pum ffordd o weithio y mae'n rhaid i gyrff cyhoeddus eu dilyn i gyflawni'r nodau llesiant. Mae'r ffyrdd hyn o weithio yn annog arloesi, gan adlewyrchu'r ffordd yr ydym yn byw a'r hyn yr ydym yn ei ddisgwyl gan wasanaethau cyhoeddus.

- Tymor hir
- Cymryd rhan
- Atal
- Cydweithio
- Integreiddio

Ym mis Ebrill 2024, diwygiwyd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol gan y Ddeddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus. Roedd y gwelliant hwn yn disodli 'gwaith gweddus' â '**gwaith teg**' yn y diffiniad o Nod Cymru Ffyniannus.

Pwy sy'n dod o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol?

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn berthnasol i 56 o gyrff cyhoeddus yng Nghymru, yn ogystal ag i lawer o gynghorau cymuned a thref y mae'n rhaid iddynt gymryd camau i gyflawni'r amcanion a amlinellir yn eu cynlluniau llesiant lleol.

Mae gan bob awdurdod lleol hefyd Fwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC), sy'n gyfrifol am:

- Asesu llesiant lleol.
- Gosod amcanion ar gyfer gwella llesiant yn eu hardal.
- Datblygu cynllun sy'n cyfrannu at y nodau llesiant cenedlaethol.

Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol

Mae Deddf LICD yn sefydlu rôl Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol, a benodir gan Brif Weinidog Cymru. Rôl Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol yw gwarchod cenedlaethau'r dyfodol. Mae hyn yn golygu helpu cyrff cyhoeddus a'r rhai sy'n llunio polisiau yng Nghymru i feddwl am effaith hirdymor eu penderfyniadau. Yn ogystal â darparu cyngor, mae'r Comisiynydd yn monitro ac yn asesu i ba raddau y mae amcanion llesiant a osodwyd gan gyrff cyhoeddus yn cael eu cyflawni.

Archwilydd Cyffredinol Cymru

Mae'n ofynnol i Archwilydd Cyffredinol Cymru gynnal archwiliadau i asesu i ba raddau y mae cyrff cyhoeddus wedi cymhwyso'r egwyddor datblygu cynaliadwy wrth osod amcanion llesiant a chymryd camau i'w cyflawni. Lle bo'n ymarferol, mae'r arholiadau wedi'u hintegreiddio â'i bwerau a'i ddyletswyddau ehangach.

Gallwch ddod o hyd i adroddiad pum mlynedd yr Archwilydd Cyffredinol ar ei [wefan](#).

Cymru Can: Cenadaethau a Meysydd Ffocws

01

Cymru Can: Cenhadaeth a Meysydd Ffocws

Mae fy strategaeth, Cymru Can, wedi'i seilio ar bum cenhadaeth ryng-gysylltiedig:

Effaith a Gweithrediad

Hinsawdd a Natur

Iechyd a Llesiant

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

Economi Llesiant

Mae'r cenhadaethau hyn yn adlewyrchu'r meysydd allweddol lle mae'n rhaid i'r sector cyhoeddus ganolbwyntio ei ymdrechion ar y cyd i ysgogi'r trawsnewid sydd ei angen i gyflawni saith nod llesiant cenedlaethol Cymru.

Ochr yn ochr â'r cenhadaethau hyn, mae Cymru Can yn nodi meysydd ffocws trawsbynciol, megis y system fwyd, sy'n cysylltu gwahanol genadaethau â'i gilydd. Gallwch ddarllen mwy yn fy [strategaeth Cymru Can](#).

Mae'r adroddiad hwn wedi'i strwythuro o amgylch y cenhadaethau hyn oherwydd bod cynnydd ym mhob un yn cynyddu ein cyfraniad i'r holl nodau llesiant. Mae'r cenhadaethau'n cynnig fframwaith ar gyfer mynd i'r afael â heriau integredig Cymru, gan amlygu lle mae amcanion llesiant gwahanol yn gorgyffwrdd ac arwain camau gweithredu'r sector cyhoeddus tuag at newid hirdymor.

Trwy weithio ar y cyd trwy lens y cenhadaethau a'r meysydd ffocws hyn, gallwn fynd i'r afael â'r heriau dwfn a rhyng-gysylltiedig sy'n effeithio ar ein cymunedau. Mae hyn yn sicrhau bod pob penderfyniad yn cyfrannu at weledigaeth gyffredin o les ar gyfer cenedlaethau'r presennol a'r dyfodol.

Fe'ch anogaf i archwilio pob adran yn yr adroddiad hwn, ni waeth ym mha sector yr ydych yn gweithio. Gallai mater iechyd helpu i ddatrys problem mewn diwylliant, tra gallai enghraifft yn yr hinsawdd a natur ddarparu syniadau ar gyfer cryfhau'r economi llesiant.

Gwyliwch Beth Yw Ein
Dyfodol gan Kyle Stead

ARTIST GAIR LAFAR **KYLE STEAD**

Gweithredu ac Effaith

“Rydym yn gobeithio bod yr hyn y mae Cymru yn ei wneud heddiw bydd y byd yn ei wneud yfory. Gweithredu, yn fwy na geiriau, yw'r gobaith ar gyfer ein cenedlaeth bresennol a chenedlaethau'r dyfodol.”

Nikhil Seth, Cyn Bennaeth Datblygu Cynaliadwy yn y Cenhedloedd Unedig.

Gweithredu ac Effaith, neu sicrhau bod Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) (Deddf LICD) yn cyflawni'n llawn ei haddewid i wella bywydau nawr ac yn y dyfodol, yw cenhadaeth graidd fy strategaeth, [Cymru Can](#).

Mae'r adran hon yn asesu'r cynnydd y mae cyrff cyhoeddus wedi'i wneud o ran rhoi'r ddeddfwriaeth ar waith a llywio'r effaith.

Rwyf am sicrhau bod gan gyrff cyhoeddus a sefydliadau eraill y cymorth, yr adnoddau, yr arbenigedd a'r gallu sydd eu hangen i greu newid ar raddfa ac yn gyflym.

Wrth i ni nodi 10 mlynedd ers Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn 2025, rhaid inni ddefnyddio'r foment hon i:

- Asesu'r cynnydd hyd yma.
- Cyflymu gweithrediad Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- Dwysáu'r effaith drwy adeiladu ar bolisiau a phenderfyniadau beiddgar o'r degawd diwethaf.

Os byddwn yn parhau i wneud penderfyniadau sy'n canolbwyntio ar heddiw yn unig, byddwn yn methu â gwella llesiant Cymru yfory. Mae'r adroddiad hwn yn nodi'n glir bod angen gweithredu ar frys, ond mae gan Gymru'r pŵer i fynd i'r afael â'r heriau hyn a sbarduno newid ystyrlon.

01 1.1

Gweithredu ac Effaith

MESUR CYNNYDD CENEDL

Mae **Adroddiad Llesiant Cymru** yn olrhain ein cynnydd ar y cyd tuag at y nodau llesiant cenedlaethol gan ddefnyddio **dangosyddion cenedlaethol**. Mae'r dangosyddion hyn yn rhoi cipolwg ar ba mor effeithiol yr ydym yn gweithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Wedi'i gynhyrchu'n annibynnol gan Brif Ystadegydd Cymru, mae'r adroddiad yn cynnwys ystadegau cenedlaethol swyddogol sy'n asesu a ydym yn symud yn nes at gyflawni ein nodau llesiant a'n cerrig milltir cenedlaethol.

Rwy'n credu y dylai cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus ddefnyddio'r adroddiad wrth osod eu hamcanion a'u camau llesiant.

Mae'r adroddiad diweddaraf yn cyflwyno **darlun cymysg**:

- Mae rhai dangosyddion wedi gwella, megis y gyfradd gyflogaeth gyffredinol, cyfranogiad oedolion mewn chwaraeon, a bu gostyngiad o 4% yn nifer y troseddau casineb a gofnodwyd gan yr heddlu o gymharu â'r flwyddyn flaenorol.
- Mae llawer o ddangosyddion wedi gwaethygu, gan gynnwys disgwyliad oes yng Nghymru, sy'n adlewyrchu tlodi cynyddol, anghydraddoldeb, a salwch y gellir ei atal.

Mae'r cerrig milltir cenedlaethol yn dargedau, sy'n cwmparu nifer o'r dangosyddion cenedlaethol ar unwaith. Mae rhai yn dangos cynnydd, gan gynnwys:

- Gostyngiad o 27% mewn allyriadau carbon uniongyrchol ers cyflwyno Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn 2015 (data hyd at 2021).
- Canran y bobl sy'n gwirfoddoli.

Fodd bynnag, mae llawer o gerrig milltir wedi aros yn llonydd neu wedi dirywio. Mae'r dadansoddiad cenedlaethol hwn yn amlgu rhaniad cynyddol mewn llesiant. Er y gallai amodau fod yn gwella i rai o'r rhai mwyaf cefnog yng Nghymru, maent yn gwaethygu i bobl a chymunedau sy'n wynebu rhwystrau ac anfanteision lluosog.

Mae Archwilydd Cyffredinol Cymru wedi archwilio pa mor dda y mae cyrff cyhoeddus yn cymhwyso'r egwyddor datblygu cynaliadwy.

- 10 mlynedd yn ddiweddarach, mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol wedi dod yn fwy amlwg.
- Yn nodedig, mae llawer i'w wneud o hyd i gymhwyso Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i swyddogaethau megis cynllunio'r gweithlu, rheoli asedau, a chynllunio ariannol.
- Mae cyflymu cynnydd o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn dechrau gyda blaenoriaethu atal.
- Bydd angen gweithredu gan bob corff cyhoeddus yn unigol i gyflawni newid. Bydd angen gwell data ar gyrff cyhoeddus, darlun cliriach o'r goblygiadau o ran adnoddau a ffyrdd o ddeall effaith os ydynt am wneud cynnydd pellach.
- Ond ni fydd hynny'n ddigon. Mae cyrff cyhoeddus yn gweithio mewn amgylchedd nad yw bob amser yn hyrwyddo'r newid hwnnw. Mae camau y gallai'r lly-wodraeth eu cymryd i greu'r amodau ar gyfer cynnydd.

GWIRIWR CYNNYDD FFYRDD O WEITHIO

Offeryn yw'r **Gwiriwr Cynnydd Ffyrdd o Weithio** sydd wedi'i gynllunio ar gyfer timau, unigolion a sefydliadau i asesu pa mor dda y maent yn cymhwyso'r pum ffordd o weithio:

- Tymor hir
- Cymryd rhan
- Atal
- Cydweithio
- Integreiddio

Mae'r offeryn hwn yn helpu sefydliadau i werthuso'r egwyddorion hyn ar draws eu prosesau, eu pobl a'u diwylliant.

Mae'r rhan fwyaf o gyrff cyhoeddus wedi cwblhau'r offeryn, wedi ei gweld yn ddefnyddiol ac wedi rhannu eu canlyniadau gyda fy nhîm. Defnyddiodd Trafnidiaeth Cymru yr offeryn ar y cyd, gan gynnwys yr holl staff drwy gyfres o weithdai.

Mae fy nhîm ar gael i hwyluso sesiynau ar gyfer cyrff cyhoeddus sydd angen cymorth i gwblhau'r Gwiriwr Cynnydd.

01 1.1

Gweithredu ac Effaith

CANFYDDIADAU 1

● CANFYDDIAD 1:

Mae cefnogaeth gref i Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ar draws y sector cyhoeddus. Mae gweision cyhoeddus wedi ymrwymo i wneud y peth iawn ar gyfer y tymor hir.

Mae uwch arweinwyr a swyddogion ym mhob corff cyhoeddus a Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus ledled Cymru yn adrodd mai cymhwyso Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yw'r peth iawn i'w wneud. Mae'r arloesedd a'r ymroddiad a ddangoswyd gan bobl sy'n ymdrechu i wella llesiant cymdeithasol, diwylliannol, amgylcheddol ac economaidd yn amlwg drwy'r adroddiad hwn, ac mae'n ymestyn y tu hwnt i'r sector cyhoeddus. Mae llawer o sefydliadau gwirfoddol a busnesau preifat hefyd yn gweithio'n frwd i wella llesiant nawr ac ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

Dros y degawd diwethaf, bu newid sylfaenol yn y ffordd y mae Llywodraeth Cymru a chyrff cyhoeddus yn gweithredu, gan arwain at greu timau datblygu cynaliadwy pwrpasol, a phrosesau gwneud penderfyniadau newydd sy'n cyd-fynd â'r pum ffordd o weithio a'r nodau llesiant. Mae hefyd wedi arwain at gyflwyno polisiau blaengar, gan gynnwys [Llwybr Newydd \(2021\)](#), [Cwricwlwm i Gymru \(2021\)](#) a [Mwy nag Ailgylchu \(2021\)](#).

800

Nifer y ceisiadau am gyngor a chymorth y mae fy nhîm yn eu monitro ac yn ymateb iddynt bob blwyddyn ar gyfartaledd. Rydym yn olrhain cynnydd cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn rheolaidd.

Mae llywodraeth leol wedi ymgorffori dealltwriaeth o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ei phroses hunanwerthuso newydd o dan Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (2021). Mae llawer o gyrff cyhoeddus wedi addasu neu gyflwyno asesiadau effaith integredig i adlewyrchu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Mae cyrff cyhoeddus cenedlaethol yn gweithio y tu hwnt i'w cylch gorchwyl arferol i gydweithio ac integreiddio eu gwaith ag eraill.

Gweithredu ac Effaith

● CANFYDDIAD 2:

Mae ymddiriedaeth mewn sefydliadau cyhoeddus yn gostwng, ac mae nifer y pleidleiswyr yn parhau i fod yn isel. Os nad yw pobl yn credu bod eu lleisiau'n cael eu clywed neu os nad yw eu pryderon yn cael sylw, bydd lefelau ymddiriedolaethau yn parhau i erydu. Fodd bynnag, nid yw pobl yn cael eu cynnwys yn gyson mewn gwneud penderfyniadau fel y dylent fod.

Pan fydd cymunedau'n ymwneud yn ystyrion â gwneud penderfyniadau, mae gwasanaethau cyhoeddus yn cael eu darparu'n fwy effeithiol, ac mae canlyniadau'n gwella. Er bod cyrff cyhoeddus yn cydnabod yn gynyddol werth cynnwys ac wedi gwella eu prosesau, nid ydynt yn cynnwys pobl yn gyson o hyd.

Mae cyfranogiad ystyrion yn golygu mynd y tu hwnt i ymgynghori. Mae'n golygu:

- Ymgysylltu â phobl cyn gynted â phosibl.
- Sicrhau tryloywder a mynediad i wybodaeth.
- Dangos yn glir sut mae eu cyfranogiad yn gwneud gwahaniaeth.
- Rhoi gwybod i bobl am effaith eu cyfraniad.

Dim ond trwy adeiladu consensws y gellir cyflawni newid cynaliadwy.

Mae canllawiau ar sut i gynnwys pobl yn ystyrion yn cynnwys yr [Egwyddorion Cenedlaethol ar gyfer Ymgysylltu â'r Cyhoedd yng Nghymru](#) a sut rydym yn [diffinio cydgynhyrchu](#). Mae arfer da yn cynnwys enghreifftiau fel [Comisiwn Gwirionedd Tlodi Abertawe](#), a arweinir gan Gyngor Gwasanaethau Gwirfoddol Abertawe (CGGA). Bu'n gweithio gyda 10 o bobl â phrofiad byw o dlodi fel 'Comisiynwyr Cymunedol' i lywio polisïau a gwasanaethau.

Comisiwn Gwirionedd Tlodi Abertawe

01 1.1

Gweithredu ac Effaith

CANFYDDIADAU 2

Wrth dderbyn tua 200 darn o ohebiaeth y flwyddyn, rwy'n clywed gan unigolion, grwpiau cymunedol ac eraill sy'n disgrifio cynllunio, gwneud penderfyniadau, a gwerthuso sydd wedi methu â chynnwys y cymunedau yr effeithiwyd arnynt. Mae plant a phobl ifanc yn parhau i gael eu tangynrychioli wrth wneud penderfyniadau. O ystyried y lefelau isel o ymgysylltu ymhlith pobl ifanc, rhaid i sicrhau cyfranogiad ystyrlon fod wrth wraidd ymdrechion i wella llesiant. Mae manteision cymryd rhan – yn ogystal â'r rhwystredigaeth o gael eich eithrio – yn themâu cyson yn fy sgysiau â sefydliadau gwirfoddol, cyngorau cymuned a thref ac aelodau'r cyhoedd.

Mae cyrff cyhoeddus yn cydnabod y gallant wneud yn well. Dywedodd tua hanner yr ymatebwyr i'n Gwiriwr Cynnydd Ffyrdd o Weithio eu bod wedi gwneud 'dim newid' neu 'newidiadau syml' yn unig i'w prosesau cynnwys. Teimlai eraill yn fwy hyderus, gan ddisgrifio camau effeithiol yr oeddent wedi'u cymryd i wella.

Canfu [Archwilydd Cyffredinol Cymru](#) mai ychydig o gynghorau sir a roddodd fewnwelediad i uwch arweinwyr o safbwynt defnyddwyr gwasanaethau, y byddai'r wybodaeth hon yn werthfawr o ran mesur a yw cyrff cyhoeddus yn cyflawni eu hamcanion llesiant, ac argymhellodd y dylai cynghorau gryfhau'r broses o gasglu data defnyddwyr gwasanaethau er mwyn i benderfyniadau gael eu llywio gan brofiadau byw.

01 1.1

Gweithredu ac Effaith

CANFYDDIADAU 3

● CANFYDDIAD 3:

Mae canolfannau corfforaethol cyrff cyhoeddus yn dal i fod yn rhwystr i weithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn llawn oherwydd prosesau a gofynion sy'n gwrthdaro.

Mae'r canllawiau statudol, [Rhannu Pwrpas](#), [Rhannu Dyfodol 1](#), yn amlinellu sut mae gwreiddio Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol mewn swyddogaethau corfforaethol yn hanfodol i gyflawni newid ystyrlon. Mae'r meysydd newid corfforaethol hyn yn cynnwys:

- Cynllunio corfforaethol
- Cynllunio ariannol
- Cynllunio gweithlu
- Rheoli asedau
- Caffael
- Rheoli risg
- Rheoli perfformiad

Er bod rhai cyrff cyhoeddus wedi integreiddio Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn llwyddiannus i'w diwylliant a'u prosesau corfforaethol, mae fy nadansoddiad yn awgrymu bod gan lawer o staff sy'n gyfrifol am y meysydd hyn ymwybyddiaeth isel o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a bod rhai yn gweithio'n frwd yn erbyn y Ddeddf, gan rwystro cynnydd.

Mae hyn yn amlwg mewn sefyllfaoedd lle:

- Mae penderfyniadau cynllunio lleol yn methu ag ystyried effeithiau hirdymor nac yn cynnwys pobl yn ystyrlon.
- Mae cynllunio ariannol yn parhau i flaenoriaethu CMC ac enillion ariannol tymor byr dros lesiant.
- Mae newidiadau i wasanaethau yn brin o ymagwedd gydweithredol neu ataliol.

Ers cyflwyno'r Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, mae rhywfaint o ddeddfwriaeth, canllawiau a pholisi wedi esblygu, ond mae llawer o bolisiau allweddol yn aros heb eu newid. O ganlyniad, mae'r rhai sy'n gweithio i roi datblygu cynaliadwy ar waith yn aml yn wynebu:

- Gofynion cyfreithiol gwrthdaro sy'n creu ansicrwydd.
- Polisiâu, prosesau ac agweddau sydd wedi dyddio sy'n tanseilio cynnydd.
- Bwlch mewn ymwybyddiaeth ac ymrwymiad rhwng arweinwyr a'u timau, gan arwain at anghysondeb yn y gweithredu.

Os yw cyrff cyhoeddus am wireddu potensial Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn llawn, rhaid mynd i'r afael â'r rhwystrau systemig hyn.

“Mae mynd i'r afael â materion hirdymor megis anghydraddoldeb, newid demograffig a sero net yn her anferthol pan fo cyllid yn dynn. Ond mae'n rhaid ei wneud os yw gwasanaethau cyhoeddus am ddianc o duedd droellog i ymdrin â heriau wrth iddynt godi gan feddwl am y byrdymor.”

Archwilydd Cyffredinol Cymru, [2024](#)

01

1.1

Gweithredu ac Effaith

CANFYDDIADAU

4

● CANFYDDIAD 4:

Nid yw'r amcanion llesiant a'r camau a osodwyd gan gyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus bob amser yn cael eu defnyddio i arwain eu gwaith.

Amcanion a chamau llesiant yw'r mecanwaith y mae gyrff cyhoeddus yn ei ddefnyddio i gyflawni eu rhwymedigaethau cyfreithiol o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Mae'n ofynnol i gyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGCau) i:

- Osod a chyhoeddi amcanion a chamau llesiant.
- Mesur cynnydd yn erbyn yr amcanion hyn.
- Adrodd yn flynyddol ar eu cyflawniadau.

Dylai'r amcanion hyn arwain popeth y mae corff cyhoeddus neu BGC yn ei wneud a dangos eu cyfraniad at y nodau llesiant cenedlaethol, y dangosyddion a'r cerrig milltir.

Er bod gyrff cyhoeddus yn aml yn cyfeirio at eu hamcanion llesiant yn eu cynlluniau corfforaethol, nid oes digon o dystiolaeth i awgrymu eu bod yn eu defnyddio'n gyson i lywio'r broses o wneud penderfyniadau.

Er enghraifft, nid yw amcanion llesiant wedi'u gwreiddio ar draws pob maes newid corfforaethol – ac ar lefel uwch reolwyr, Cabinet a Bwrdd, nid yw amcanion yn dylanwadu'n gyson ar benderfyniadau ariannol, ailflaenoriaethu adnoddau, darparu gwasanaethau, rheoli perfformiad ac asesu risg.

Gweithredu ac Effaith

● CANFYDDIAD 5:

Mae partneriaethau wedi'u cyflwyno gan Lywodraeth Cymru yn ôl pob golwg ar sail ad hoc, heb weledigaeth hirdymor na chydlynad clir. O ganlyniad, nid yw llawer o Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC) yn gweithredu'n effeithiol oherwydd diffyg adnoddau a chymorth ar gyfer gweithredu.

Mae cyrff cyhoeddus yn adrodd dro ar ôl tro bod strwythurau partneriaeth yn gymhleth ac yn ddryslyd, gan ychwanegu at bwysau o ran capasiti ac adnoddau.

Mae partneriaethau'n cynnwys Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol, Partneriaethau Diogelwch Cymunedol, Cyd-bwyllgorau Corfforaethol yn ogystal â Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGCau). Cyflwynwyd yr olaf gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i wella cydweithio ar draws yr holl wasanaethau cyhoeddus ym mhob ardal awdurdod lleol.

Fodd bynnag, nid yw bob amser yn glir sut mae'r partneriaethau hyn yn berthnasol i'w gilydd. Mae llawer o arweinwyr cyrff cyhoeddus yn mynegi rhwystredigaeth ynghylch nifer y cyfarfodydd y mae'n rhaid iddynt eu mynychu, gyda rhai strwythurau'n cael eu disgrifio fel 'siopau siarad' sydd heb effaith wirioneddol.

Er gwaethaf yr heriau hyn, heb BGCau, ni fyddai gan Gymru ddull cydgysylltiedig o gynllunio ar gyfer y tymor hir. Fodd bynnag, mae BGCau yn cael trafferth oherwydd:

- Diffyg adnoddau, capasiti a blaenoriaethu.
- Dim cyllid penodedig sylweddol.
- Dibyniaeth ar gyllid grant tymor byr ar gyfer prosiectau neu swyddi.

Mae adroddiadau lluosog, fel y rhai gan fy nhîm, Archwilio Cymru, Llywodraeth Cymru, a'r Senedd dros y degawd diwethaf yn amlygu heriau ac argymhellion cyson, gan gynnwys:

- Mwy o gydnabyddiaeth gan uwch arweinwyr – rhaid i aelodau'r Bwrdd gydweithio'n fwy effeithiol ar draws strwythurau partneriaeth fel Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol a Chyd-bwyllgorau Corfforaethol.
- Ymagwedd 'Un Gwasanaeth Cyhoeddus Cymru' – gallai chwalu rhaniadau ffug rhwng gwasanaethau wella canlyniadau i bobl a lleddfu pwysau o ran adnoddau a chapasiti.
- Aliniad daearyddol partneriaethau – er mwyn helpu uwch arweinwyr i flaenoriaethu BGCau, rhaid i bolisi, deddfwriaeth a chanllawiau newydd gan Lywodraeth Cymru atgyfnerthu eu pwysigrwydd ac osgoi ychwanegu at gymhlethdod.
- Dylai cyllidebau'r sector cyhoeddus a chyllid grant bwysleisio'r ffyrdd o weithio, yn enwedig cydweithio, i sicrhau bod gan bartneriaethau ddigon o adnoddau.

Gweithredu ac Effaith

01

1.1

Enw	Enghreifftiau o bartneriaethau ledled Cymru	Daearyddiaeth / Ôl Troed
Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGCau)	Cyrff cyhoeddus lleol (nad ydynt yn genedlaethol) sy'n dod o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, a gwahodd aelodau megis comisiynwyr heddlu a throseddu a sefydliadau gwirfoddol.	Cymysgedd o awdurdodau lleol sengl neu ar y cyd. Nid ydynt byth yn croesi byrddau iechyd lluosog. Gweler y rhestr ar ein gwefan am ragor o wybodaeth.
Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol (RPBs)	Byrddau Iechyd, Awdurdodau Lleol, y trydydd sector, gofawlywyr, dinasyddion	Bwrdd Iechyd
Cyd-bwyllgorau Corfforaethol (CJCs)	Awdurdodau Lleol, Awdurdodau Parciau Cenedlaethol	Mae pedwar CJC: Gogledd Cymru, Canolbarth Cymru, De Orllewin Cymru a De Ddwyrain Cymru
Partneriaeth Diogelwch Cymunedol	Gwasanaethau Cymdeithasol awdurdodau lleol, Bwrdd Iechyd, Iechyd Cyhoeddus Cymru, yr Heddlu, y Gwasanaeth Prawf Cenedlaethol, Swyddfa Comisiynydd yr Heddlu a Throseddu, Tai, Sefydliadau Trydydd Sector	Bwrdd Iechyd yn fras, yr eithriad yw bod un Bwrdd Diogelu Rhanbarthol ar gyfer Canolbarth a Gorllewin Cymru, ar yr ôl troed ar gyfer Bwrdd Iechyd Addysgu Powys a Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda.
Partneriaeth Diogelu Oedolion	Gwasanaethau Cymdeithasol awdurdodau lleol, Bwrdd Iechyd, Iechyd Cyhoeddus Cymru, yr Heddlu, y Gwasanaeth Prawf Cenedlaethol, Swyddfa Comisiynydd yr Heddlu a Throseddu, Tai, Sefydliadau Trydydd Sector	Fel yr uchod
Partneriaeth Diogelu Plant	Awdurdod lleol, Bwrdd Iechyd, Iechyd Cyhoeddus Cymru, yr Heddlu, y Gwasanaeth Prawf Cenedlaethol, Swyddfa Comisiynydd yr Heddlu a Throseddu, Tai, Sefydliadau Trydydd Sector	Fel yr uchod
Grwpiau Cydweithredol Cymorth Tai Rhanbarthol	Awdurdodau lleol, Iechyd, y Gwasanaeth Prawf, Comisiynwyr Polisi a Throseddu, Byrddau Cynllunio Ardal, Partneriaethau Rhanbarthol Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin Domestig a Thrais Rhywiol, Llais Defnyddwyr Gwasanaethau, Darparwyr Gwasanaeth a Landlordiaid	Fel yr uchod
Enw	Partneriaid	Daearyddiaeth / Ôl Troed
Bwrdd Cynllunio Ardal	Awdurdodau lleol, Bwrdd Iechyd Lleol, Darparwyr Gwasanaethau Camddefnyddio Sylweddau, yr Heddlu, Cyfawnder Ieuencid, Gwasanaeth Prawf, CPS	Byrddau Iechyd
Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin Domestig a Thrais Rhywiol	Awdurdodau lleol, yr Heddlu, Swyddfa Comisiynydd yr Heddlu a Throseddu, y Bwrdd Iechyd, Ymdiriedolaeth Gwasanaeth Ambiwlans Cymru, y Gwasanaethau Prawf, Landlordiaid Cymdeithasol Cofrestredig, y Gwasanaeth Tân ac Achub, Byrddau Diogelu, partneriaid sector arbenigol Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin Domestig a Thrais Rhywiol a sefydliadau'r sector gwirfoddol	Yr un fath â Phartneriaethau Diogelwch Cymunedol
Partneriaethau Iechyd Meddwl	Byrddau Iechyd Lleol, awdurdodau lleol o dan ôl troed pob bwrdd Iechyd, ac amrywiaeth o bartneriaid eraill	Byrddau Iechyd

01

1.1

Gweithredu ac Effaith

BETH YW UN GWASANAETH CYHOEDDUS CYMRU?

Mae Un Gwasanaeth Cyhoeddus Cymru yn set o werthoedd sy'n adlewyrchu sut rydym yn gweithio yng Nghymru, wedi'u hategu gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Cytunwyd ar y diffiniad hwn gan gynrychiolwyr ar draws y sector cyhoeddus a gwirfoddol yn 2023:

“Mae Un Gwasanaeth Cyhoeddus Cymru yn adlewyrchu ein dull cyffredin o ddarparu gwasanaethau cyhoeddus sy'n arwain at y canlyniadau gorau posibl i bobl Cymru. Mae dinasyddion wrth galon ein hymdrechion ar y cyd, nid buddiannau ein sefydliadau unigol ein hunain. Byddwn yn cydweithio'n wirioneddol i sicrhau'r canlyniadau gorau posibl.”

Nid yw ein bywydau, ein hanghenion, na'n dymuniadau yn ffitio'n daclus i un maes gwasanaeth cyhoeddus. Yn gynyddol, mae angen inni fod yn ymddwyn ac yn darparu gwasanaethau fel Un Gwasanaeth Cyhoeddus Cymru, gan wella llesiant pobl Cymru.

01 1.1 GWEITHREDU AC EFFAITH

CANFYDDIADAU

5

ASTUDIAETHACHOS

Mudiad 2025

Mae aelodau BGC ar draws Gogledd Cymru wedi llwyddo i ddod â chynrychiolwyr o'r sectorau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol ynghyd i ysgogi gweithredu ar y cyd. Trwy Bartneriaeth Ymchwil a Mewnwelediad Gogledd Cymru a Mudiad 2025, maent wedi meithrin ymddiriedaeth, integreiddio amcanion a datblygu prosiectau ar y cyd fel Prifysgol y Plant.

01

1.1

Gweithredu ac Effaith

CANFYDDIADAU

5

BYRDDAU GWASANAETHAU CYHOEDDUS - BETH SY'N GWEITHIO?

Mae 13 Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru bellach wedi'u hen sefydlu. Mae fy nyletswyddau statudol i gynghori BGCau wedi dangos bod y rhai sy'n cydweithio'n dda yn tueddu i:

- Dreulio amser yn esbonio persbectif, gwerthoedd, nodau a strategaethau pob sefydliad.
- Cymryd camau ymarferol drwy gymryd camau bach gyda'ch gilydd, adeiladu momentwm, ymddiriedaeth a llwyddiant.
- Cynnal cyfarfodydd mewn lleoliadau amrywiol, gan gylchdroi gwesteiywyr ymhlith aelod-sefydliadau. Rhoi'r gorau i'r ystafell fwrdd, gan greu gofod agored, hyblyg sy'n annog sgwrsio, datrys problemau a datrys problemau ar y cyd.
- Defnyddio dull meddwl trwy systemau, gan drosoli asedau, cryfderau a rhwydweithiau cyfunol ar draws sefydliadau.

01

1.1

Gweithredu ac Effaith

CANFYDDIADAU

6

● CANFYDDIAD 6:

Mae angen newid dulliau arwain yng Nghymru er mwyn gweithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn llwyddiannus.

Nid yw Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ymwneud â chreu haen ychwanegol o broses ar gyfer gwasanaethau cyhoeddus. Lle gwelaf weithrediad eithriadol o'r Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, mae arweinyddiaeth feiddgar i gefnogi penderfyniadau dewr, ar bob lefel o sefydliad, yn thema gref sy'n codi dro ar ôl tro. Ond nid yw hyn yn digwydd ledled Cymru.

Mae Prif Weinidogion olynol wedi dangos ymrwymiad cryf i ddatblygu cynaliadwy ac i Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol dros y degawd diwethaf. Rhaid i'r arweinyddiaeth lefel uchaf hon barhau i annog yr arweinyddiaeth feiddgar sydd ei hangen ar draws ein cyrff cyhoeddus.

Mae [Nodau Datblygu Mewnol y Cenhedloedd Unedig](#) yn amlygu sut y gall newid ymddygiad arweinyddiaeth yn unol â'r ffyrdd o weithio arwain at gymhwyso Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn fwy effeithiol, a chanlyniadau gwell.

ADNODDAU ADDYSGOL AR DDEDDF LLESIANT CENEDLAETHAU'R DYFODOL

Rwyf wedi cydweithio â Llywodraeth Cymru a'r Brifysgol Agored datblygu modiwl e-ddysgu ffynhonnell agored ar Ddeddf LICD: [Ti, fi a dyfodol Cymru](#). Gall cyrff cyhoeddus ddefnyddio hyn i godi ymwybyddiaeth am Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ymhlith staff a'u cymunedau.

Mae fy nhîm hefyd wedi gweithio gyda CBAC i gynhyrchu cymwysterau sy'n canolbwyntio ar themâu'r ddeddfwriaeth: [Cynaliadwyedd ar Waith](#).

01 1.1

Gweithredu ac Effaith

CANFYDDIADAU

6

ACADEMI ARWEINYDDIAETH CENEDLAETHAU'R DYFODOL

Mae fy [Academi Arweinyddiaeth Cenedlaethau'r Dyfodol](#) fy hun yn rhaglen sy'n hyrwyddo amrywiaeth ac arweinyddiaeth ieuencid. Mae gan arweinwyr ifanc fynediad at ddysgu a datblygu ar-lein ac yn bersonol, yn ogystal â rhwydwaith cynyddol o gyn-fyfyrwyr. Mae graddedigion wedi mynd ymlaen i swyddi rheoli, wedi dod yn aelodau bwrdd ac ymddiriedolwyr, ac wedi rhagori yn eu gyrfaedd. Maent yn mynd â'r model o arwain ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol i bob sector a chymuned. Mae cyn-fyfyrwr Academi Arwain Cenedlaethau'r Dyfodol hyd yn oed wedi mynd ymlaen i sefydlu academi ar [Arwain Gwasanaethau Cyhoeddus Modern](#), a ddarperir drwy'r Ganolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol.

Gydag ehangiad yr Academi, gallem weld mwy o ysgogwyr newid ledled Cymru. I ddysgu mwy, cysylltwch â cysylltwchani@cenedlaethaurdyfodol.cymru

* ARGYMHELLION 01 1.1

Gweithredu ac Effaith

Llywodraeth Cymru:

01. Dylai Llywodraeth Cymru ymrwymo i adolygiad ôl-ddeddfwriaethol o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i gryfhau ei heffaith ac i baratoi ar gyfer diweddariadau i Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig yn 2030. Dylai'r adolygiad hwn gynnwys deialog cyhoeddus i ymgysylltu â phobl ledled Cymru wrth lunio dyfodol polisi llesiant.
02. Rhaid i Lywodraeth Cymru asesu a symleiddio strwythurau partneriaeth er mwyn lleihau cymhlethdod a gwella cydgysylltu ledled Cymru.
03. Dylai Llywodraeth Cymru sicrhau mai'r Prif Weinidog sy'n parhau i fod yn gyfrifol am weithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Cyrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

04. Rhaid i gyrff cyhoeddus sicrhau bod staff sy'n gyfrifol am feysydd newid corfforaethol yn deall Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol mewn ffordd sy'n gwella ansawdd a chysondeb gweithredu drwy hyfforddiant gorfodol a datblygu gallu.
05. Rhaid i gyrff cyhoeddus ymgysylltu'n fwy â'r cyhoedd er mwyn meithrin ymddiriedaeth, cryfhau consensws, a phontio'r bwlch rhwng llunio polisiau a dinasyddion.

01 1.2

Hinsawdd a Natur

“Pam na allwn ni sefyll dros y bobl a'r bywyd gwyllt sy'n byw ar ein planed?”

CYFLWYNIAD

“Mae iechyd yr ecosystemau yr ydym ni a phob rhywogaeth arall yn dibynnu arnynt yn dirywio'n gyflymach nag erioed. Rydym yn erydu sylfeini ein heconomïau, bywoliaeth, diogelwch bwyd, iechyd ac ansawdd bywyd ledled y byd”

Syr Robert Watson, Cadeirydd y Llwyfan Polisi Gwyddoniaeth-Rynglywodraethol ar Fioamrywiaeth a Gwasanaethau Ecosystemau (IPBES)

Yr argyfwng Hinsawdd a Natur yw her ddiffiniol ein cenedlaeth, gan effeithio ar bawb, o gymunedau sydd wedi'u taro gan lifogydd i'n gwasanaethau cyhoeddus yn rheoli costau tywydd eithafol.

Mae graddfa a chyflymder dirywiad natur, ynghyd â maint argyfyngau byd-eang fel newid yn yr hinsawdd a llygredd, yn bygwth llesiant dynol a bywyd ar y Ddaear.

Nid yw newid yn yr hinsawdd yn fygythiad pell bellach — mae'n argyfwng clir ac uniongyrchol. Mae ein ffenestr o gyfleoedd yn cau'n gyflym er mwyn atal yr ecosystemau sy'n cynnal bywyd rhag chwalu, o bosibl, yn ddiwrthdro.¹

Mae'r heriau amgylcheddol byd-eang hyn yn rhyng-gysylltiedig ac o ganlyniad, maent yn chwyddo ac yn cyflymu ei gilydd — mae argyfwng o fewn un system

(e.e. bwyd, iechyd, hinsawdd, dŵr, bioamrywiaeth) yn effeithio ar y systemau eraill, felly mae angen eu trin mewn ffordd gyfunol.² Mae arnom angen y dull gweithredu cydgysylltiedig y mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Deddf LICD) yn ei ddarparu.

Nid yw effeithiau newid hinsawdd, colli natur a llygredd yn cael eu teimlo'n gyfartal. Y rhai sydd dan anfantais economaidd a chymdeithasol fydd yn dioddef fwyaf.

Rhaid i'r pontio tuag at sero net a Chymru natur-bositif ddod â buddion diriaethol i bobl, cymunedau a busnesau. Er y dylai Llywodraeth Cymru, ei hasiantaethau, ac awdurdodau lleol Cymru arwain camau gweithredu, ni allant ac ni ddylent weithredu ar eu pen eu hunain.

1 Swyddogaethau ecosystem yw gallu prosesau naturiol i ddarparu nwyddau a gwasanaethau sy'n bodloni anghenion dynol megis pysgodfeydd, adnoddau mwynau, cyfansoddion at ddefnydd diwydiannol a fferyllol, dal a storio carbon, a rheoleiddio hinsawdd.

2 Y Llwyfan Polisi Gwyddoniaeth-Rynglywodraethol ar Fioamrywiaeth a Gwasanaethau Ecosystem (IPBES)

Hinsawdd a Natur

Er gwaetha'r tueddiadau brawychus, dwi'n optimistaidd ac wedi fy ysbrydoli gan bobl Cymru a thu hwnt sy'n gweithredu heddiw er gwell yfory. Fodd bynnag, rhaid inni wneud mwy a gweithredu'n gynt.

Mae adroddiadau allweddol yn cyd-fynd, fel [Prydain Ddi-Garbon](#) (2019), [Adroddiad Cynydd Pwyllgor Cymru ar y Newid yn yr Hinsawdd y DU](#) (2023), a'r [Adroddiad Interim ar Sefyllfa Adnoddau Naturiol](#) (SoNaRR, 2024).

Mae [Adolygiad Stern 2006](#), [Adolygiad Dasgupta 2021](#) ac yn fwy diweddar, y [Fenter Polisi Hinsawdd yn 2024](#) yn dangos bod cymryd camau ataliol ar newid yn yr hinsawdd a cholli natur yn fwy cost-effeithiol na gwneud dim. Mewn gwirionedd, amcangyfrifir bod gohirio gweithredu o 10 mlynedd ddwywaith yn fwy costus na gweithredu nawr.³

Rwyf wedi ei gwneud yn genhadaeth i gefnogi cyrff cyhoeddus ar eu taith tuag at sero net, gwydnwch hinsawdd ac adferiad byd natur. Mae hon yn her gymhleth, ac mae llawer o sefydliadau'n dal i ddysgu beth sy'n gyraeddadwy ac erbyn pryd. Byddaf yn eu herio i flaenoriaethu'r agenda hon ac arwain camau gweithredu sy'n cydbwyso buddiannau amgylcheddol, cymdeithasol, economaidd a diwylliannol.

Y sefyllfa yng Nghymru:

- Mae ansawdd aer yn gwella'n genedlaethol ond mae'n parhau i fod yn broblem fawr mewn rhai cymunedau.
- Mae gan Gymru'r gyfradd ailgylchu ail orau yn y byd, ond erys heriau o ran gwastraff pecynnu a ffrydiau gwastraff gweddilliol.
- Mae capasiti ynni adnewyddadwy yn cynyddu ac mae ôl troed byd-eang Cymru fesul person yn lleihau ond rydym yn dal i fod ymhell o gyrraedd ein targed o ddefnyddio dim ond ein cyfran deg o adnoddau'r byd erbyn 2050.
- Cymru yw un o'r gwledydd sydd â'r disbyddiad natur mwyaf ar y Ddaear ac mae un o bob chwe rhywogaeth yng Nghymru mewn perygl o ddiflannu, gan gynnwys eog yr lwerydd a'r gylfinir.⁴
- Mae 60% o afonydd a warchodir ar gyfer natur yn methu â chyrraedd eu targedau ansawdd dŵr gan gynnwys afonydd Wysg, Gwy a Chleddau⁵ ac mae pwysau cynyddol ar yr amgylchedd morol oherwydd llygredd, newid yn yr hinsawdd, rhywogaethau ymledol a gor-bysgota hanesyddol.
- Mae 273,000 o gartrefi mewn perygl o lifogydd ar hyn o bryd⁶, ffigwr a ragwelir i ddyblu o fewn 100 mlynedd.⁷
- Mae Pobl Dduon, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig yn cael eu heffeithio'n anghymesur gan newid hinsawdd ac arferion sy'n niweidiol i'r amgylchedd.⁸

³ Y Llwyfan Polisi-Gwyddoniaeth Rynglywodraethol ar Fioamrywiaeth a Gwasanaethau Ecosystemau (IPBES)

⁴ Adroddiad Sefyllfa Byd Natur Cymru, 2023

⁵ Ansawdd dŵr mewn Ardaloedd Cadwraeth Arbennig afonydd, Cyfoeth Naturiol Cymru, 2023

⁶ Arbennig afonydd, Cyfoeth Naturiol Cymru, 2023 6 Perygl Llifogydd Adroddiad Blynyddol Rheoli 2022-2023, Cyfoeth Naturiol Cymru

⁷ Ystadegau ar gyfer Cymru – Yr Amgylchedd a Chefn Gwlad / Llifogydd, Llywodraeth Cymru

⁸ Adroddiad Tystiolaeth Cymru Gwrth-hiliol Climate Cymru BAME Llywodraeth Cymru, 2024

01

1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU

1

● CANFYDDIAD 1:

Mae ymagwedd sefydliad cyfan at risg hinsawdd ac adferiad natur yn hanfodol. Fodd bynnag, nid yw pob corff cyhoeddus wedi adlewyrchu hyn yn eu hamcanion llesiant.

Drwy fy sgysiau ar draws sectorau, mae'n amlwg bod diwylliant sefydliadol a newid ymddygiad yn allweddol i sicrhau planed y gellir byw ynddi ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol. Mae gosod amcanion a chamau llesiant yn arf pwerus o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, gyda'r potensial i drawsnewid y ffordd y darperir gwasanaethau cyhoeddus yn radical.

Cefais fy nghalonogi i ganfod yn fy nadansoddiad o amcanion llesiant, fod gan bron bob corff cyhoeddus amcanion a/neu gamau sy'n ymwneud â'r genhadaeth hon: roedd 84% o sefydliadau'r sector cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn ymdrin â datgarboneiddio, a 68% yn ymdrin â natur. Roedd y rhain yn cynnwys ymrwymïadau i ddatgarboneiddio eu gweithrediadau, yn nodweddiadol yn unol â'r dyhead i'r sector cyhoeddus fod yn [sero net erbyn 2030](#).

Fodd bynnag, mae diffyg amcanion a chamau sy'n ymwneud â meysydd allweddol megis risg ac addasu i'r hinsawdd, cynnydd mewn bioamrywiaeth, carbon tir, allyriadau nwyon tŷ gwydr Cwmpas 3 a bod yn gyfrifol yn fyd-eang.

01 1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU 2

CANFYDDIAD 2:

Mae dyhead sero net 2030 wedi bod yn gatalydd pwysig ar gyfer gweithredu. Fodd bynnag, mae llawer o sefydliadau yn y sector cyhoeddus yn pryderu am eu gallu i gyrraedd targedau allyriadau ac angen adnoddau ychwanegol sylweddol.

Mae Cymru wedi ymrwmo i gyflawni sero net erbyn 2050, gan ddefnyddio cyllidebau carbon statudol i olrhain cynnydd. Mae'r Gyllideb Garbon Gyntaf (2016-2020) wedi'i chyflawni, ond mae Pwyllgor Newid Hinsawdd y DU yn adrodd nad ydym eto ar y trywydd iawn i gyrraedd ein targedau ar gyfer ail hanner y degawd hwn a thu hwnt.

Yn 2021, gosododd Llywodraeth Cymru ddyhead i'r sector cyhoeddus cyfan fod yn **sero net erbyn 2030**. Mae hyn wedi bod yn gatalydd ar gyfer gweithredu, gan arwain at fwy o ffocws ar ddatgarboneiddio ym mhroses gwneud penderfyniadau'r sector cyhoeddus, ac arwain at ostyngiadau mewn allyriadau Cwmpas 1 a 2. Fodd bynnag allyriadau Cwmpas 3 yn parhau i fod yn her sylweddol.

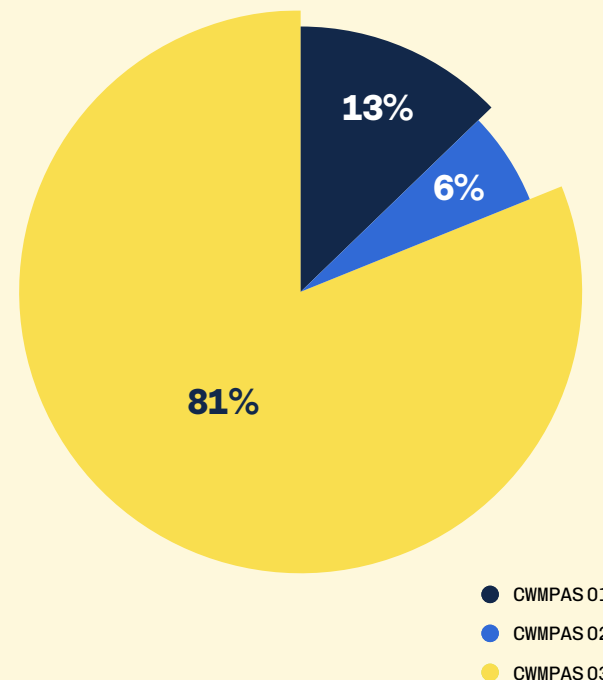
BETH YW CWPASAU ALLYRIADAU?

Allyriadau **Cwmpas 1** yw allyriadau uniongyrchol o ffynonellau y mae sefydliad yn berchen arnynt neu'n eu rheoli.

Cwmpas 2 yw allyriadau anuniongyrchol o'r ynni y mae'n ei brynu i mewn, fel trydan o'r grid cenedlaethol.

Cwmpas 3 yw'r holl allyriadau eraill sy'n gysylltiedig â'r nwyddau a'r gwasanaethau y maent yn eu prynu neu eu dosbarthu.

ÔL TROED CARBON GIG CYMRU YN ÔL CWPAS 2018/19

⁹ Adroddiad Cynnydd: Lleihau Allyriadau yng Nghymru, Pwyllgor Newid Hinsawdd y DU, 2023

01

1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU

2

Mae cyrff cyhoeddus eisiau gweithredu ond nid oes ganddynt y cyllid a'r adnoddau angenrheidiol i gyflawni eu hymrwymadau. Adlewyrchir hyn mewn sylwadau gan arweinwyr cabinet awdurdodau lleol:

“Mae'n flaenoriaeth strategol ond nid yn flaenoriaeth ariannu”.

“Rwyf wedi cael fy nharo gan ymrwymiad swyddogion i'r gwaith hinsawdd a natur. Fodd bynnag, mae pryder a rhwystredigaeth wirioneddol mewn perthynas â'n gallu i gyflawni, waeth beth fo'n cymhelliad, er enghraifft y diffyg cyllid sydd ar gael ar gyfer y mesurau ad-dalu hirach ar gyfer adeiladau, a'r gadwyn gyflenwi ansicr ar gyfer datgarboneiddio'r fflyd”.

Mae angen i gyrff cyhoeddus sefydlu llwybrau tymor canolog realistig, cyraeddadwy i gyflawni sero net, yn unol â thrydedd gyllideb garbon 2026-30.

Mae mynd i'r afael ag allyriadau o gadwyni cyflenwi (Cwmpas 3) a dal a storio carbon trwy ddefnydd tir yn feysydd pwysig i'w symud ymlaen.

Rhaid i'r sector cyhoeddus arfer ei ddylanwad fel bod contractau i adeiladu ysgolion a thai newydd, prynu offer ysbyty, darparu trafndiaeth gyhoeddus, a darparu gofal cymdeithasol, yn cyfrannu at y daith tuag at sero net. Mae [Gwasanaeth Ynni Llywodraeth Cymru](#), [Cynllun Cyflawni Strategol Datgarboneiddio GIG Cymru](#) a [Rhaglen Gymorth Newid Hinsawdd CLILC](#), yn ffynhonnell gymorth i'w chroesawu.

Mae Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Cwm Taf Morgannwg wedi cynnal asesiad risg newid hinsawdd manwl, ac o ganlyniad mae aelodau bellach yn cydlynw eu dulliau o ymdrin â meysydd blaenoriaeth a nodwyd ar gyfer strategaeth addasu gyda ffocws ar arweinyddiaeth a chydweithio.

Mae [Comisiwn Seilwaith Cenedlaethol Cymru](#) (2024) yn gweld newid yn yr hinsawdd fel bygythiad diogelwch cenedlaethol gyda goblygiadau mawr i iechyd y cyhoedd a'r economi. Mae wedi nodi bod cynllunio senarios 'gwaethaf' a ffocws ar gostau peidio â gweithredu yn hanfodol; ac argymhell osgoi datblygu ar ardaloedd perygl llifogydd, gan ymgorffori natur fel rhanddeiliad allweddol yn y broses o wneud penderfyniadau, a chreu cronfa newydd ar gyfer addasu a chydnerthedd newid yn yr hinsawdd.

Er gwaethaf heriau technegol gyda [methodoleg](#) adrodd allyriadau'r DU gyfan, mae cyfle i'r sector cyhoeddus barhau i ddatgarboneiddio cyn gynted â phosibl, gan wella ansawdd data a monitro i gefnogi'r broses o wneud penderfyniadau.

Mae Cyngor Sir Ynys Môn yn dangos sut y gellir gwneud hyn trwy ei Ddangosfwrdd Sero Net sy'n cefnogi rheolwyr trwy ddarparu data allyriadau gronynnog a chyfoes a llwyfan i ddatblygu targedau realistig ar gyfer dod yn Gyngor Sero Net yn y blynyddoedd i ddod. Bydd y data hefyd yn cael ei ddefnyddio i wneud penderfyniadau buddsoddi strategol gwybodus.

01 1.2 HINSAWDD A NATUR

CANFYDDIADAU 5 ASTUDIAETHACHOS

Ynni gwyrdd lleol yn pweru Cymru

Mae **Gwasanaeth Ynni Llywodraeth Cymru** yn cefnogi'r sector cyhoeddus a mentrau cymunedol i leihau'r defnydd o ynni, cynhyrchu ynni adnewyddadwy sy'n eiddo lleol a lleihau allyriadau carbon. Ers 2018, mae wedi buddsoddi £210 miliwn mewn dros 400 o brosiectau gan gynnwys ffermydd gwynt, gosodiadau solar ar y to, cynlluniau gwresogi carbon isel, fflydoedd ynni dŵr a sero allyriadau a EV. Bydd hyn yn cyflawni amcangyfrif o £367 miliwn mewn incwm lleol ac arbedion yn eu hoes a bydd wedi ein hatal rhag llosgi bron i 300,000 tunnell o lo.

Hinsawdd a Natur

● CANFYDDIAD 3:

Nid oes targed statudol ar gyfer adferiad byd natur yng Nghymru sy'n golygu nad yw sefydliadau'r sector cyhoeddus yn rhoi digon o flaenoriaeth iddo.

Ar hyn o bryd nid oes gan Gymru darged statudol ar gyfer adferiad byd natur. Yn hytrach, nod y Garreg Filtir Genedlaethol yw 'gwrthdroi'r dirywiad mewn bioamrywiaeth gyda gwelliant yn statws rhywogaethau ac ecosystemau erbyn 2030 a'u hadferiad erbyn 2050'. Hyd yma, ar y gorau dim ond 10% o dir a 4% o foroedd sy'n bodloni'r maen prawf hwn yng Nghymru.¹⁰

Er mwyn cyd-fynd â'r [Fframwaith Bioamrywiaeth Byd-eang](#), mae'r Cenhedloedd Unedig yn datgan bod yn rhaid i lywodraethau fynd i'r afael â'r ffactorau cymdeithasol, economaidd a diwylliannol sy'n sbarduno diraddio amgylcheddol. Fodd bynnag, nid yw holl adrannau Llywodraeth Cymru a chyrrff cyhoeddus yn blaenoriaethu adferiad byd natur fel ymrwymiad craidd. Mae angen cymhelliant statudol felly i sicrhau bod adferiad byd natur yn cael ei gynnwys mewn penderfyniadau ar seilwaith, tai, atal llifogydd a rheoli llygredd, er enghraifft.

Byddai hyn yn cryfhau'r dull gweithredu ochr yn ochr ag [ymrwymadau Adran 6](#) o dan Ddeddf yr Amgylchedd (2015), sy'n ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau cyhoeddus gynnal a gwella bioamrywiaeth a hybu cydnheredd ecosystemau. Dywed adroddiad gan [Archwilio](#)

[Cymru](#) (2025) nad yw hanner cyrff cyhoeddus Cymru hyd yn oed wedi cydymffurfio â'r gofyniad i gyhoeddi cynllun bioamrywiaeth.

Mae Llywodraeth Cymru wrthi'n datblygu [deddfwriaeth](#) i ymgorffori egwyddorion amgylcheddol yng nghyfraith Cymru, gan sefydlu corff goruchwyllo amgylcheddol newydd ar gyfer awdurdodau cyhoeddus, a chyflwyno fframwaith targedau bioamrywiaeth i fynd i'r afael â dirywiad natur parhaus. Dylai'r ddeddfwriaeth sylfaenol hon gynnwys prif darged statudol ar gyfer adferiad byd natur erbyn 2050, gyda thargedau pellach yn adlewyrchu'r Fframwaith Bioamrywiaeth Byd-eang mewn is-ddeddfwriaeth.

Michiel Vos / Ocean Image Bank

¹⁰COP 16: Bioamrywiaeth o Gali i Gymru, Ymchwil y Senedd, 2024

01 1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU 3

MABWYSIADU DULL SYSTEMAU

Os ydym am fynd i'r afael ag achosion sylfaenol arfer anghynaliadwy, rhaid i gyrrff cyhoeddus weithio o fewn fframwaith deddfwriaethol cydlynol, gan sicrhau bod Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, [Deddf Cynllunio \(Cymru\)](#) (2015) a [Deddf yr Amgylchedd](#) (2016) yn cydweithio'n effeithiol, a bod camau'n cael eu cymryd ar lefel systemau yn hytrach nag mewn seilios. Mae angen i'r offerynnau polisi allweddol o'r darnau hyn o ddeddfwriaeth, megis y fframwaith datblygu cenedlaethol, [Cymru'r Dyfodol](#), yr [Adroddiad ar Sefyllfa Adnoddau Naturiol](#), Cynlluniau Datblygu Lleol, Datganiadau Ardal, a Chynlluniau Llesiant alinio'n gliriach.

Dylai [Polisi Adnoddau Naturiol](#), sy'n berthnasol ar draws cabinet Cymru, lywio penderfyniadau polisi hefyd. Fodd bynnag, nid oes ganddo'r manylion angenrheidiol i ysgogi camau gweithredu ac nid yw wedi'i ddiweddarau ers 2018. Rwy'n argymhell bod Llywodraeth Cymru yn cyhoeddi Polisi Adnoddau Naturiol wedi'i ddiweddarau, a fyddai'n sbarduno set newydd o Ddatganiadau Ardal, gan Gyfoeth Naturiol Cymru, i'w roi ar waith.

Mae cyfyngiadau adnoddau yn golygu bod monitro gan reoleiddwyr yn aml yn annigonol. Mae hyn yn arbennig o amlwg mewn cynllunio defnydd tir, lle mae awdurdodau lleol yn adrodd anawsterau wrth sicrhau cydymffurfiaeth ag amodau cynllunio, a monitro datblygiadau newydd ar gyfer effaith amgylcheddol. Mae [ymchwil](#) yn Lloegr wedi canfod, er enghraifft, mai dim ond hanner y nodweddion ecolegol cyfreithiol-rwymol a osodwyd yn eu caniatâd cynllunio a ddarparwyd gan ddatblygiadau tai newydd. Mae llawer o gynlluniau ynni adnewyddadwy yng Nghymru yn atal unrhyw daliad i'r awdurdod cynllunio lleol am fonitro gweithrediad yr amodau ar gyfer rheoli cynefinoedd yn yr hirdymor.

Er mwyn gwella gorfodi yn erbyn gweithgareddau niweidiol fel llygredd dŵr, mae CNC wedi [eirio](#) dros yr un pwerau rheoleiddio â'u cymheiriaid yn Lloegr, er enghraifft, y pŵer i allu defnyddio sancsiynau sifil, megis gorchmynion i atal gweithgareddau llygru neu i osod dirwyon. Byddai sancsiynau'n cryfhau'r gwaith o reoleiddio llygredd yng Nghymru gyda gorfodi trawsffiniol haws lle mae'r pwerau hyn wedi'u defnyddio ers 2016.

Ar lefel gymunedol, mae partneriaethau [Lleoedd Lleol ar gyfer Natur](#) a [natur Leol](#) yn chwarae rhan bwysig.

Mae [Grid Gwyrdd Gwent](#) yn enghraifft dda o gydweithio rhanbarthol rhwng awdurdodau lleol (Blaenau Gwent, Caerffili, Sir Fynwy, Casnewydd, Torfaen) a Chyfoeth Naturiol Cymru i ddarparu rhwydweithiau natur ecolegol cydnerth a manerision iechyd a llesiant.

Mae'r fenter yn cefnogi partneriaethau natur lleol i gydlyn prosiectau gwella ar gyfer pryfed peillio gydag atebion sy'n seiliedig ar natur, gan gysylltu celf, natur ac iechyd, ac yn cefnogi datblygiad sgiliau gwyrdd gyda gwirfoddolwyr ac ysgolion lleol.

01

1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU

4

● CANFYDDIAD 4:

Nid yw gwytnwch hinsawdd, adfer byd natur a datgarboneiddio yn ganolog i benderfyniadau ynghylch defnydd tir a morol, ond dylent fod.

Mae natur yn gynghreiriad hanfodol yn y frwydr yn erbyn newid hinsawdd. Mae coetiroedd, moroedd, gwlyptiroedd, glaswelltiroedd a mawn yn gweithredu fel dalfeydd carbon, gan amsugno a storio carbon o'r atmosffer. Pan gânt eu colli, mae newid hinsawdd yn cyflymu. Ar hyn o bryd, nid yw gwytnwch hinsawdd, adferiad byd natur, a datgarboneiddio wedi'u gwreiddio'n systematig mewn penderfyniadau defnydd tir a morol — ond rhaid iddynt fod.

Mae cyrff cyhoeddus yn wynebu tensiynau cynyddol rhwng cydbwysio defnyddiau tir cystadleuol, er enghraifft, tai a seilwaith, defnyddio ynni adnewyddadwy, cynhyrchu bwyd, adfer byd natur a thwf economaidd. Mae rhanddeiliaid wedi dweud wrthyf fod ar Gymru angen dull callach, mwy cydgysylltiedig o wneud penderfyniadau ynghylch defnydd tir, un sy'n sicrhau bod allyriadau carbon, adferiad byd natur a gwytnwch bwyd yn cael eu hystyried ym mhob penderfyniad. Mae ynni adnewyddadwy ar y môr hefyd yn tynnu sylw at yr angen dybryd am gynllunio gofodol mwy strategol ar gyfer yr amgylchedd morol hefyd, os cyflawnir nodau adfer hinsawdd a natur ochr yn ochr.

Ar lefel ranbarthol, gall dulliau dalgylch o reoli tir fod yn effeithiol wrth ddod â gwahanol fuddiannau ynghyd i gydbwysu amcanion lluosog megis cynhyrchu bwyd, ansawdd dŵr, bioamrywiaeth ac iechyd y cyhoedd, yn hytrach na blaenoriaethu un ar draul y llall.

01 1.2 HINSAWDD A NATUR

CANFYDDIADAU 4 ASTUDIAETHACHOS

Partneriaeth Dalgyrch Brynbuga

Mae **Partneriaeth Dalgyrch Brynbuga** yn glymblaid sy'n gweithio i adfer iechyd yr Afon Wysg, gan ddefnyddio dull dalgyrch cyfan sy'n ystyried effaith iechyd pridd, nentydd yr ucheldir, gweithgaredd dynol, a newid hinsawdd. Gyda chynllun gweithredu hirdymor sy'n gosod llais natur wrth galon y broses o wneud penderfyniadau drwy benodi gwarchodwr natur, Tom Johnstone (yn y llun), mae'r bartneriaeth yn canolbwyntio ar wella iechyd afonydd tra'n gweithio'n agos gyda ffermwyr a rheolwyr tir, fel [Grŵp Dŵr y Bannau](#), i ddangos sut y gall amaethyddiaeth alinio ag adferiad ecolegol.

01 1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU

4

“Nid yw cysylltiad byd natur yn cael ei weld yn naturiol fel blaenoriaeth ddiwylliannol neu wleidyddol yn y DU. Ac eto, mewn diwylliannau eraill, fel y Sami yn Sweden, y Cenhedloedd Cyntaf yng Nghanada, a'r Māori yn Seland Newydd, mae llais natur wedi bod yn rhan ganolog o wneud penderfyniadau ers tro byd. Ar gyfer y DU, mae newid diwylliannol i'w wneud, un yr wyf yn credu sydd eisoes ar y gweill gyda Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn gam i'r cyfeiriad cywir”.

Tom Johnstone, Gwarchodwr Natur,
Partneriaeth Dalgylch Brynbuga.

Gyda dros 80% o dir Cymru yn cael ei ddefnyddio ar gyfer ffermio a 15% wedi'i orchuddio gan goedwigaeth, mae tirfeddianwyr yn chwarae rhan allweddol wrth sicrhau cynaliadwyedd. Gall ffermio dwys fod yn un o brif achosion colli bioamrywiaeth a llygredd, tra bod amaethyddiaeth ei hun yn fwyfwy agored i newid yn yr hinsawdd, gyda stormydd a sychder yn effeithio ar gynnyrch cynydau, sefydlogrwydd pridd, a gwydnwch ariannol.

Mae'r [Cynllun Ffermio Cynaliadwy](#) (SFS) yn cynnig cyfle i gydbwyso cynhyrchiant amaethyddol ag adferiad byd natur, gwytnwch hinsawdd a gwell iechyd y cyhoedd. Bydd cefnogi arferion ffermio a choedwigaeth cynaliadwy yn hollbwysig felly ategaf argymhellion gan [Grŵp Her Sero Net Cymru 2035](#) (2024) i gyflwyno cyllideb cymorth amaethyddol hirdymor a chynyddol o 2026-2035, a chamau gweithredu haen Ddewisol a Chydweithredol erbyn 2026.

Mae awdurdodau lleol a chyrrff cyhoeddus yng Nghymru yn berchen ar asedau tir sylweddol ac yn eu rheoli, gan gynnwys parciau, coetiroedd, ffermydd â thenantiaid ac ymylon ffyrdd. Fodd bynnag, nid yw llawer o strategaethau asedau yn rhoi cyfrif llawn am wydnwch yn yr hinsawdd nac enillion bioamrywiaeth net. Mae [Polisi Cynllunio Cymru](#) (2024) yn cefnogi'r amcanion hyn, ond mae angen gweithredu cryfach.

Rhaid i gyrff cyhoeddus, gan gynnwys cyd-bwyllgorau corfforaethol (CJCs), roi adferiad byd natur, datgarboneiddio a rheoli risg hinsawdd wrth wraidd eu datblygiad strategol, tai, trafnidiaeth ac adfywiad economaidd dros y degawd nesaf. Mae hyn yn golygu atal colledion ecosystemau a achosir gan ddatblygiadau tra hefyd yn buddsoddi mewn cynlluniau seilwaith gwyrdd. Dylai pob prosiect seilwaith sicrhau budd net i foamrywiaeth ac, fel rhan o'r dull hwn, ymgorffori atebion sy'n seiliedig ar natur fel gwarchod gwlyptiroedd a gorlifdiroedd, adfer mawndiroedd, gosod toeon gwyrdd, neu gynyddu gorchudd coed.

01 1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU 4

ATAFAELU CARBON

Ar hyn o bryd adfer byd natur yw'r ffordd orau i Gymru atafaelu mwy o garbon a chynyddu'r gallu i wrthsefyll effeithiau newid yn yr hinsawdd.

- Hyd at **30 tonn**ell (yr hectar y flwyddyn) faint o CO₂ a ryddheir gan fawndiroedd sydd wedi'u difrodi, sy'n cyfateb i gar yn gyrru 100,000 o filltiroedd.¹²
- 7.5%** (tua 2.5 miliwn o dunelli) y gyfran amcangyfrifedig o allyriadau carbon Cymru y gellid eu hatafael'u'n flynyddol drwy adfer natur ar draws tir a môr.¹³
- 140** (litr y dydd) faint o ddŵr môr y gall un wystrys brodorol ei hidlo a'i lanhau bob dydd.¹⁴
- £265 miliwn** (yn 2022/23) cost newid hinsawdd i gynhyrchu bwyd a bywoliaeth ffermydd yng Nghymru.¹⁵

Wrth i ni symud tuag at drydaneiddio ein system ynni, mae gennym her fawr o ran sicrhau bod y system drawsyrro a dosbarthu yn addas i wasanaethu anghenion ein cymunedau a'n busnesau ar gyfer y dyfodol. Mae hwn yn gymaint o fater cymdeithasol ag un technegol ac amgylcheddol, gyda phryder y cyhoedd am linellau uwchben a pheilonau a galwadau cynyddol am leoli seilwaith o dan y ddaear lle bo modd.

Mae **Grŵp Cynghori Annibynnol y Llywodraeth ar Grid Trydan y Dyfodol i Gymru** ar hyn o bryd yn adolygu costau ac effeithiau seilwaith trydan newydd ac yn gweithio i lunio set o egwyddorion cytûn ar gyfer pennu'r atebion mwyaf priodol i Gymru.

¹²Newid yn yr Hinsawdd ac Adfer Mawndiroedd a Arweinir gan Dechnoleg, Tystiolaeth a Mewnwelediadau Systemau Amgylcheddol, 2022

¹³Mesur Effaith Bosibl Atebion Seiliedig ar Natur ar Allyriadau Nwyon Tŷ Gwydr o Gynefinoedd y DU, Yr Ymddiriedolaethau Natur, 2022

¹⁴<https://www.youtube.com/watch?v=6p5VnFjV4q0>

¹⁵Tywydd eithafol a'i effaith ar hyfywedd ffermio yng Nghymru, WWF-Cymru

Adfer Mawndir

Mae Cyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf yn defnyddio **Cytundebau Adran 106** i atodi gofynion adfer mawndiroedd i brosiectau ynni adnewyddadwy. Mae'r mwyaf ar gyfer fferm wynt Pen y Cymoedd, sef rhaglen adfer mawn a chynefin 25 mlynedd gwerth £3 miliwn, sy'n cael ei rheoli ar y cyd â Chastell-nedd Port Talbot. Mae'r fenter hon hefyd yn cefnogi prosiectau lleol trwy gronfa gymunedol.

Mae Cyngor Sir Powys wedi cynnal archwiliadau bioamrywiaeth ar ffermydd sirol ac wedi integreiddio'r canfyddiadau hyn i gytundebau tenantiaeth.

Ar raddfa lai, mae rheoli ymylon ffyrdd, trefniadau torri gwair a lleihau plaladdwyr hefyd yn bwysig. Mae Cyngor Sir Fynwy yn cwtogi'n sylweddol ar y defnydd o blaladdwyr mewn mannau cyhoeddus ac ar daith i fod yn **ddi-blaladdwyr**.

01

1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU

5

● CANFYDDIAD 5:

Mae angen galluogi cyfranogiad cymunedol mewn gwneud penderfyniadau ar hinsawdd a natur, i bweru dinasyddion sydd eisiau gweithredu ac estyn allan at y rhai nad ydynt yn teimlo bod rhywun yn gwrando arnynt.

Bydd cyflawni sero net yn arafach ac yn anos os nad yw deiliaid tai, gwleidyddion a sefydliadau ariannol yn ymgysylltu'n llawn. Mae [Fforwm Economaidd y Byd](#) yn nodi risgiau sy'n gysylltiedig ag ecosystemau fel y pedwar prif fygythiad byd-eang dros y 10 mlynedd nesaf - ond mae'n rhybuddio mai'r risg fwyaf yn y tymor byr yw gwybodaeth anghywir.

Rhaid i awdurdodau lleol gymryd rôl arweiniol wrth ymgysylltu â chymunedau a busnesau. Mae hyn yn golygu esbonio sut y bydd adferiad byd

natur, datgarboneiddio ac addasu i'r hinsawdd yn effeithio ar ble mae pobl yn byw ac yn gweithio; gwneud gweithredu ar yr hinsawdd yn ddiriaethol a pherthnasol trwy ddangos buddion uniongyrchol; ac adeiladu momentwm trwy gamau bach, lleol sy'n cyfrannu at newid systematig mwy.

Mae dull seiliedig ar le yn dod â'r rhai sy'n gwneud penderfyniadau a chymunedau yn agosach at ei gilydd i wrando ar bryderon a dewisiadau eraill, ac yn galluogi pobl i arwain lle mae'n bwysig iddyn nhw (fel prosiect [Lawrence Western](#) ym Mryste a [Ras i Sero](#)).

Mae cymunedau sy'n profi ansawdd amgylcheddol is a gwytnwch hinsawdd gwannach yn wynebu mwy o risgiau cymdeithasol ac economaidd. Rhaid i weithredu yn yr hinsawdd gydnabod a mynd i'r afael â gwahaniaethau mewn profiadau bywyd yn seiliedig ar nodweddion gwarchodedig, ac anghenion penodol grwpiau agored i niwed yng Nghymru.

Mae [Grŵp Her Net Sero Cymru 2035](#) yn argymhell democratiaeth gyfranogol a chynulliadau dinasyddion sy'n cynnwys ystod amrywiol o bobl yn y broses o wneud penderfyniadau drwy drafod a dadlau. Mae [Sgyrsiau Hinsawdd](#) Llywodraeth Cymru wedi bod yn fuddiol o ran ehangu cyfranogiad.

GwyrddNi

Mae **GwyrddNi** yn fudiad sy'n cael ei arwain gan y gymuned, sy'n dod â phobl o bum ardal yng Ngwynedd at ei gilydd i weithredu ar newid hinsawdd. Wedi'i gyflwyno gan **Datblygiadau Egni Gwledig, Partneriaeth Ogwen, Yr Orsaf, Cwmni Bro, Ynni Llŷn a Cyd Ynni**, mae GwyrddNi wedi arwain cynullïadau cymunedol i gyd-gynhyrchu cynlluniau gweithredu lleol; gweithio gyda mwy na 600 o blant ysgol i ddod â'u syniadau am ddyfodol gwyrddach, mwy cynaliadwy yn fyw; ac yn cefnogi camau gweithredu sy'n ymwneud â ystod eang o brosiectau gan gynnwys atgyweirio ac aildddefnyddio, teithio llesol, ynni cymunedol, ôl-osod ac adfer natur.

01

1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU

5

Dylai'r pwyslais hefyd fod ar dyfu'r sector ynni cyhoeddus a chymunedol. Yn aml, gall cyfranogiad y gymuned oresgyn gwrthwynebiad i seilwaith ynni newydd oherwydd mae pobl yn fwy tebygol o fod yn gefnogol i rywbeth sydd o fudd uniongyrchol iddynt ac sy'n eu grymuso. Ym Methesda, mae **tyrbin micro-hydro sy'n eiddo i'r gymuned** yn cynhyrchu trydan o'r afon leol sy'n cael ei werthu i'r grid, gydag elw yn cael ei ail-fuddsoddi yn y gymuned.

“Pe gellid ehangu ynni cymunedol i gynnwys pob cymuned, nid yn unig y byddai pobl yn gallu gwrthsefyll effeithiau gwaethaf y tynhau ar y gwregysau cyllidebol gwariant cyhoeddus, ond byddem hefyd yn gweld gwelliant amlwg mewn gwytnwch ynni a biliau ynni llawer llai o bosibl”.

Leanne Wood, Cyd-gyfarwyddwr
Ynni Cymunedol Cymru.

Hinsawdd a Natur

● CANFYDDIAD 6:

Mae maint y buddsoddiad sydd ar gael i gwrdd â nodau hinsawdd a natur yn annigonol.

Mae'r [Sefydliad Cyllid Gwyrdd](#) a [Grŵp Her Sero Net 2035](#) yn amlygu'r bwlch ariannol o ran cyflawni nodau hinsawdd a natur Cymru. Mae [Cyswllt Amgylchedd Cymru](#) yn amcangyfrif bod angen £438 miliwn y flwyddyn i atal a gwrthdroi colledion byd natur erbyn 2030.¹⁶

Mae pwyll dealladwy ynghylch gosod gwerth ariannol ar fyd natur, ond rhaid rhoi blaenoriaeth i ddefnyddio cyllid preifat, dyngarol a chyllid torfol. Rhaid i Lywodraeth Cymru arwain ar ddatblygu ecosystem ariannol amrywiol sy'n cefnogi pontio cyfiawn i sero net ac adferiad byd natur.¹⁷ Mae'r [Egwyddorion Buddsoddi Cynaliadwy](#) a [Rhaglen Safonau Buddsoddi Natur](#) y Sefydliad Safonau Prydeinig yn creu'r sylfeini ar gyfer buddsoddiad sy'n cyd-fynd â llesiant.

Mae buddsoddwyr preifat yn aml yn petruso oherwydd graddfa fach llawer o brosiectau. Er mwyn denu buddsoddiad, rhaid i Gymru greu cyfleoedd cyfun ar draws ardaloedd sawl awdurdod lleol.¹⁸ Gallai partneriaethau gyda sefydliadau trydydd sector y gallir ymddiried ynddynt, megis y cydweithio rhwng yr [Ymddiriedolaeth Natur ac Aviva](#), hefyd ddatgloi cyllid gwyrdd cyfanrwydd. Heb arweinyddiaeth, mae'n bosibl na fydd buddsoddiad yn cyflawni'n gynhwysol ac yn deg a bydd diffyg y raddfa a'r momentwm sydd eu hangen o fewn yr amserlenni tynn sydd ar gael inni.

Rhaid deall cost diffyg gweithredu hefyd fel rhan o gynllunio senarios busnes fel arfer.

¹⁶Llwybrau at 2030, Cyswllt Amgylchedd Cymru

¹⁷Er enghraifft, Grŵp Her Sero Net Cymru 2035 (2204) a Phwyllgor Amgylchedd, Newid Hinsawdd y Senedd (2025)

¹⁸Trosglwyddiad Sero Net Dan Arweiniad Awdurdodau Lleol, 2024

01 1.2

Hinsawdd a Natur

CANFYDDIADAU

6

“Mae cyllid yn ystod y flwyddyn yn gofyn am ‘ganlyniadau yn ystod y flwyddyn’, ond nid yw hyn bob amser yn gweithio ar gyfer adferiad natur a risg hinsawdd lle mae'r buddion yn cael eu gwireddu dros ddegawdau yn hytrach na misoedd”.

Aelod cabinet awdurdod lleol

Mae natur fyrdymor gyfredol llawer o grantiau yn golygu nad yw buddsoddiadau bob amser wedi'u hanelu at y rheini sydd ag ad-daliad hwy.

Mae angen ymdrech bendant yn awr i sicrhau bod canolfannau corfforaethol (cynllunio ariannol a gweithlu, caffael a rheoli asedau) yn galluogi cynnydd yn hytrach na gweithredu fel rhwystr oherwydd prosesau a gofynion sy'n gwrthdaro.

Mae integreiddio ar draws meysydd polisi yn parhau i fod yn fater allweddol. Hoffwn weld mwy o sylw'n canolbwyntio ar sut i newid a datblygu prosesau gwneud penderfyniadau systemig a sefydliadol ar draws pob sector i gefnogi sero net ac adferiad byd natur yn well. Mae angen inni gynyddu gallu strategol arweinwyr ar draws holl adrannau'r cyrff cyhoeddus i gyflawni dull gweithredu cydgysylltiedig, lle maent yn deall y cyfraniad y mae angen iddynt ei wneud ar newid yn yr hinsawdd ac adferiad byd natur ar raddfa a chyflymder. Mae'r [seminarau arweinyddiaeth hinsawdd](#), a gynhaliwyd gan Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru rhwng 2022-2024 wedi helpu mwy na 500 o bobl o awdurdodau lleol i archwilio sut y dylid mynd i'r afael â datgarboneiddio a risg hinsawdd ar lefelau strategol, gweithredol a chymunedol. Canfu swyddogion ei fod yn sbardun ar gyfer newid.

Rhaid inni barhau i weithredu a gwneud i newid ddigwydd. Wedi'r cyfan, ni yw'r genhedlaeth gyntaf i ddeall yn llawn effaith ddinistriol yr argyfwng hinsawdd, a'r genhedlaeth olaf i allu gwneud unrhyw beth arwyddocaol yn ei gylch.

CENEDL WAMPÍS

Cyfarfûm ag arweinwyr y [Wampís Nation](#) o Ogledd Periw yn ystod eu hymweliad â Chymru yn 2024, wrth iddynt annog llywodraethau byd-eang i gefnogi eu hymdrechion i amddiffyn yr Amazon a galw am Gymru ddi-danwydd ffosil a datgoedwigo. Mae coedwig y Wampís yn hanfodol i'r frwydr fyd-eang yn erbyn newid hinsawdd, ond mae diwydiannau echdynnol yn achosi datgoedwigo. Mae eu tiriogaeth yn ymestyn dros bron i 1.4 miliwn hectar ac mae'n fan byd-enwog ar gyfer bioamrywiaeth. Mewn dwy flynedd yn unig, amcangyfrifir y bydd yn amsugno'r un faint o garbon â thargedau lleihau carbon 10 mlynedd Periw. Mae'r elusen Gymreig [Maint Cymru](#) wedi bod yn cefnogi'r Wampís ers 2016 i fonitro defnydd tir, herio gweithgareddau anghyfreithlon, a chryfhau llais y gymuned.

Hinsawdd a Natur

Llywodraeth Cymru:

06. Dylai Llywodraeth Cymru gyflwyno prif darged statudol ar gyfer adferiad byd natur erbyn 2050 mewn deddfwriaeth sylfaenol erbyn 2026, gyda thargedau pellach yn adlewyrchu'r Fframwaith Bioamrywiaeth Byd-eang mewn is-ddeddfwriaeth, cynllun gweithredu clir a threfniadau ariannu hirdymor.
07. Mae defnyddio ein tir yn ddoeth yn bwysicach nag erioed. Yn dilyn ei hadolygiad 5 mlynedd nesaf o [Cymru'r Dyfodol](#), dylai Llywodraeth Cymru ddatblygu fframwaith defnydd tir a morol integredig sy'n cydbwyso ymrwymïadau i adfer natur, cefnogi cynhyrchu bwyd, gwella gwytnwch hinsawdd a darparu tai a seilwaith newydd. Dylid cyflwyno canllawiau a phecynnau cymorth i gefnogi penderfyniadau lleol i gyd-fynd â'r fframwaith.
08. Gan adeiladu ar y buddsoddiad mewn byrddau rheoli maetholion a fforymau arfordirol ac afonydd presennol, dylai Llywodraeth Cymru ehangu'r dalgylch fel penderfynwyr y gellir ymddiried ynddynt wrth adfer afonydd. Dylai'r partneriaethau hyn ddod ag ystod amrywiol o randdeiliaid

ynghyd i gyd-greu cynlluniau gweithredu ar y cyd, tra'n galluogi rheoleiddwyr fel Cyfoeth Naturiol Cymru i weithio'n fwy cydweithredol a sbarduno newid cadarnhaol, hirdymor.

09. O fewn tymor nesaf y Llywodraeth, mae angen deddfwriaeth i roi'r un pwerau rheoleiddio i Cyfoeth Naturiol Cymru â'i gymar yn Lloegr, gan gynnwys yr awdurdod i roi sancsiynau sifil, megis gorchmynion atal a dirwyon am weithgareddau llygru.
10. Dylai Llywodraeth Cymru sefydlu tîm arbenigol a thraws-sector, i gefnogi cyrff cyhoeddus i baratoi cynigion sy'n barod ar gyfer buddsoddi a all ddenu cyllid o'r sector preifat ar gyfer adfer byd natur a sero net, gan sicrhau aliniad ag egwyddorion buddsoddi cynaliadwy.
11. Awdurdod Cyllid Cymru gael y dasg o glustnodi dirwyon a thaliadau amgylcheddol i ariannu gweithredu hinsawdd a natur yn uniongyrchol.

Cyrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

12. O 2025 ymlaen, rhaid i gyrff cyhoeddus roi blaenoriaeth i wydnwch yn yr hinsawdd, budd net i foamrywiaeth, a lleihau plaladdwyr yn y modd y maent yn rheoli eu hystadau, gan gynnwys eu hadeiladau, ffermydd tenantiaid, parciau, ymylon ffyrdd ac asedau tir eraill.
13. Mae gan ynni adnewyddadwy lleol, gan gynnwys ynni cymunedol ac ynni cyhoeddus, ran ganolog i'w chwarae wrth gyflawni sero net. Mae angen mwy o adnoddau a chymorth yn genedlaethol. Dylai sefydliadau'r sector cyhoeddus gynyddu eu cydweithrediad â phrosiectau ynni lleol drwy ryddhau tir ar gyfer mentrau ar y cyd ac ymrwymo i brynu'r trydan.
14. Rhaid i wydnwch ac ymaddasu yn yr hinsawdd ddod yn flaenoriaeth graidd i wasanaethau cyhoeddus. Erbyn diwedd 2027, dylai Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus asesu risgiau hinsawdd ar gyfer eu cymunedau, gan ddiweddarau eu canfyddiadau bob pum mlynedd fel rhan o'u hasesiadau llesiant. Rhaid i gyrff cyhoeddus integreiddio'r canfyddiadau hyn i'w cynllunio corfforaethol a strategol.
15. Rhaid i'r sector cyhoeddus ddod yn rhydd o ddatgoedwigo erbyn 2028, gan sicrhau nad yw cadwyni cyflenwi yn cyfrannu at ddatgoedwigo byd-eang, colli cynefinoedd neu dorri hawliau dynol, gan gynnwys llafur plant a cham-drin hawliau Pobl Gynhenid.

PASKALINE MAIYO ARTIST CORFF NEWID HINSAWDD AR Y CORFF

01 1.3

Iechyd a Llesiant

“Pam na allwn ni weithredu nawr i amddiffyn fy nyfodol wyres – fel y gallant cael bywyd hapus, iach?”

CYFLWYNIAD

“Ni all fod unrhyw dasg bwysicach i'r rhai sy'n ymwneud ag iechyd y boblogaeth na lleihau anghydraddoldebau iechyd. Adolygwch yr hyn y gellir ei wneud i leihau anghydraddoldebau iechyd ac yna gwnewch hynny. Mae cyfiawnder cymdeithasol yn mynnu hynny.”

Syr Michael Marmot, 2019

Rwyf wedi ei gwneud yn genhadaeth i drawsnewid sut mae cyrff cyhoeddus yng Nghymru yn cadw pobl yn iach, gan symud y ffocws tuag at atal a llesiant hirdymor. Rhaid i gyrff cyhoeddus weithio gyda'i gilydd a chyda chymunedau i fynd i'r afael ag achosion sylfaenol afiechyd a lleihau anghydraddoldebau iechyd.

Mae iechyd da yn fwy nag ysbytai ac amseroedd aros — caiff ei lunio gan y ffactorau cymdeithasol ac amgylcheddol ehangach a elwir yn flociau adeiladu iechyd neu benderfynyddion iechyd ehangach.

Fodd bynnag, mae gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol hanfodol Cymru dan bwysau oherwydd poblogaeth sy'n heneiddio, heriau gweithlu, ac adnoddau cyfyngedig.

Roedd iechyd a gofal cymdeithasol ymhlith y tri maes pryder mwyaf a godwyd gyda mi wrth osod fy mlaenoriaethau yn 2023. Mae'r GIG yn parhau i fod yn un o'n sefydliadau mwyaf gwerthfawr, gan gyfrif am tua hanner cyllideb Llywodraeth Cymru. Ac eto, dim ond 10% y mae gofal meddygol yn ei gyfrannu at ein canlyniadau iechyd cyffredinol.

Y dylanwadau mwyaf ar iechyd yw amodau cymdeithasol, diwylliannol, economaidd ac amgylcheddol — ffactorau y mae'n rhaid i bob corff cyhoeddus a chyflogwr helpu i fynd i'r afael â nhw.

01

1.3

Iechyd a Llesiant

Mae Cymru iachach yn gofyn am weithredu gan bob sector, nid y GIG yn unig. Mae polisïau a chyllid Llywodraeth Cymru, gwaith awdurdodau lleol ar yr economi, cynllunio defnydd tir, tai, a gofal cymdeithasol, a rôl Cyfoeth Naturiol Cymru a pharciau cenedlaethol i gyd yn llywio canlyniadau iechyd.

Mae busnesau hefyd yn chwarae rhan hanfodol. Rhaid i gyflogwyr ar draws pob sector gefnogi iechyd a lles gweithwyr yn weithredol. Mae'r GIG yn unig yn cyflogi dros **112,000** o bobl ledled Cymru, tra bod gofal cymdeithasol yn cyflogi tua **84,000**. Rhaid i'w gweithleoedd a'u gweithgareddau fel **sefydliadau angori** fod yn rhan o'r ateb.

Ni all Cymru fforddio parhau i drin clefydau y gellir eu hatal heb fynd i'r afael â'u hachosion sylfaenol. Rhaid inni flaenoriaethu atebion hirdymor sy'n seiliedig ar atal er mwyn adeiladu Cymru iachach a mwy cydnerth.

Y sefyllfa yng Nghymru:

- Mae disgwyliad oes wedi gostwng am yr ail gyfnod yn olynol, gan gynnwys yn ystod y pandemig COVID-19. Mae disgwyliad oes iach hefyd wedi gostwng, tra bod marwolaethau o bob achos wedi cynyddu yn ystod y flwyddyn ddiwethaf. Mae'r bwlch mewn disgwyliad oes rhwng yr ardaloedd mwyaf a lleiaf difreintiedig yn parhau'n sefydlog.*
- Mae lefelau boddhad bywyd a phryder ymhlith oedolion yn gwaethygu.*
- Mae llesiant meddyliol plant wedi dirywio.*
- Mae 32% o fenywod beichiog bellach dros bwysau neu'n profi gordewdra.*
- Roedd 21% o holl bobl Cymru yn byw mewn tlodi incwm cymharol rhwng 2021 a 2023. Mae gan Gymru ganran uwch o weithwyr sy'n ennill llai na'r Cyflog Byw Gwirioneddol o gymharu â rhai rhannau eraill o'r DU.*
- Mae 29% o blant Cymru yn byw mewn tlodi.*
- Mae 13% o bobl yng Nghymru yn adrodd am unigrwydd, gyda chyfraddau uwch ymhlith y rhai sy'n profi amddifadedd materol, cyflyrau iechyd meddwl, neu iechyd cyffredinol gwael.*

* Ffynhonnell: Adroddiad Llesiant Cymru 2024

01

1.3

Iechyd a Llesiant

Heriau:

- Datgelodd y pandemig ymhellach anghydraddoldebau iechyd dwfn ar lefel fyd-eang a chenedlaethol.
- Mae anghydraddoldebau iechyd yn parhau'n uchel o ran mynediad at ofal iechyd a chanlyniadau iechyd.
- Mae pobl yn dweud eu bod yn cael trafferth cael mynediad at y gofal sydd ei angen arnynt, gan amlygu rhwystrau o ran argaeledd, amseroedd aros a chapasiti gwasanaethau.
- Mae cyfraddau uwch o ordewdra yn cynyddu ymhellach y risg ar gyfer clefydau y gellir eu hatal, gan gynnwys canserau ac anableddau.
- Mae'r galw am wasanaethau iechyd corfforol a meddyliol yn parhau i godi'n sylweddol wrth i'n poblogaeth barhau i dyfu, heneiddio a newid.

Dyfodol iechyd yng Nghymru:

- Erbyn 2025, gallwn ddisgwyl treulio, ar gyfartaledd, 20 mlynedd olaf ein bywydau mewn afiechyd.*
- Erbyn 2038, bydd nifer y bobl dros 80 oed yng Nghymru yn dyblu. Ar hyn o bryd, mae 21.6% o boblogaeth Cymru dros 65 oed, o gymharu â 18.6% yn y DU gyfan.*
- Bydd cyfran sylweddol o staff y GIG a gofal cymdeithasol yn ymddeol yn y degawd nesaf, gyda llai o bobl ifanc yn ymuno â'r gweithlu.
- Erbyn 2034, rhagwelir y bydd derbyniadau i'r ysbyty yn cynyddu 20,000 ac achosion diabetes 22%.

Beth sy'n gweithio:

- Mae nifer yr achosion o drawiad ar y galon wedi gostwng, ac mae lefelau ysmygu yn parhau i ostwng.
- Rydym wedi dathlu pen-blwydd y GIG yn 70 ac rydym yn gweld polisiau cenedlaethol yn cofleidio meddylfryd systemau ac anghenion cydraddoldeb – yn arbennig '[Cymru Iachach: ein Cynllun ar gyfer Iechyd a Gofal Cymdeithasol](#)', '[Pwysau Iach: Cymru Iach](#)' a'r [Strategaeth Iechyd Meddwl a Llesiant Meddyliol](#).
- Mae mwy o gyrff iechyd cyhoeddus yn dod o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, gan ehangu'r ymrwymiad i gynaliadwyedd, llesiant gyda'i bedwar dimensiwn a chenedlaethau'r dyfodol.

* Ffynhonnell: [Adroddiad Llesiant Cymru 2024](#)

01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 1

CANFYDDIAD 1:

- **Mae ffocws amcanion llesiant yn amrywio mewn perthynas â phenderfyniadau ehangach iechyd. Nid yw cyrff cyhoeddus yn gwneud y mwyaf o gyfraniad at iechyd ar draws yr holl nodau llesiant.**

Mae amrywiaeth sylweddol yn y ffordd y mae cyrff cyhoeddus yn ymgorffori iechyd y boblogaeth a phenderfyniadau ehangach iechyd yn eu hamcanion llesiant. Mae rhai yn mabwysiadu ymagwedd gynhwysfawr, gan ystyried cenedlaethau'r dyfodol, yr amgylchedd, llesiant staff, a dyraniad cyllideb, tra bod eraill yn parhau i fod yn rhy gyfyng o ran cwmmpas a/neu'n colli cyfleoedd ar gyfer cydweithredu ac effaith hirdymor.

Mae dadansoddiad o ddatganiadau llesiant yn dangos mai dim ond 15% o amcanion sy'n cyfeirio'n benodol at iechyd a llesiant. Mae hyn yn awgrymu nad yw llawer o gyrff cyhoeddus, yn enwedig sefydliadau nad ydynt yn ymwneud ag iechyd, yn mynd i'r afael yn llawn â phenderfyniadau cymdeithasol iechyd o fewn eu cylchoedd gwaith.

Tra bod cyrff iechyd yn aml yn cyfuno'r 'model cymdeithasol o iechyd' â'r model meddygol, mae rhai yn parhau i ganolbwyntio'n ormodol ar ofal eilaidd, gan fethu alinio â'r uchelgeisiau ataliol Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Nid oes digon o ffocws ar adeiladu gwydnwch cymunedol neu hyrwyddo iechyd da yn rhagweithiol ar lefel y boblogaeth.

Nid yw'r gwasanaethau cyhoeddus a ddarperir yn lleol i'w cynghori â'r awdurdodau lleol a gwasanaethau cyhoeddus (BGCau), Cynlluniau Poblogaeth eu Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol, Awdurdodau Lleol Cyfoeth Naturiol Cymru. Mae'r diffyg aliniad hwn yn golygu nad yw'r heriau iechyd mawr — fel therapi, maeth, iechyd

meddwl, diraddio natur — yn cael eu blaenoriaethu'n gyson, hyd yn oed yn y meysydd lle maent ar eu mwyaf dybryd.

Nid yw dirywiad graddol iechyd meddwl yng Nghymru, a ddechreuodd cyn COVID-19 a disgwylir iddo waethgu, yn cael ei adlewyrchu mewn lles amcanion. Er maint y mater, dim ond 1.5% o gamau llesiant a gyfeiriodd at feddylol iechyd yn 2018/19 a 2022/23.

Yn gyffredinol, nid yw amcanion llesiant cyrff cyhoeddus, gan gynnwys y rhai ym maes iechyd a gofal, yn cyfrannu'n llawn at bob nod llesiant. Ychydig iawn o ffocws sydd ar gydlyniant cymunedol, adferiad byd natur, a chyfrifoldeb byd-eang Cymru. Os yw amcanion llesiant am ysgogi cynnydd ystyrlon, rhaid iddynt fod yn ehangach, yn fwy integredig ac yn ymatebol yn rhanbarthol. Gweler Adran 3 ar amcanion llesiant am ragor o gymorth.

AI MEWN IECHYD A GOFAL

Mae deallusrwydd artifisial a thechnoleg ddigidol yn trawsnewid iechyd a gofal cymdeithasol, gan gynnig cyfleoedd i wella darpariaeth gwasanaethau, gwella integreiddio, cryfhau parodrwydd ar gyfer achosion, cyflymu ymchwil, a gwella canlyniadau iechyd.

Mae sawl corff wedi'u creu i ddod o hyd i ffyrdd o ddarparu gwasanaethau gan ddefnyddio datblygiadau technolegol, er enghraifft gyda'r **Comisiwn AI** dros Iechyd a Gofal Cymdeithasol ym mis Mehefin 2023 neu Iechyd a Gofal Digidol Cymru. Ond mae angen gwneud mwy i sicrhau bod y sector a'i bartneriaid yn defnyddio technoleg yn llawn tra'n osgoi'r risg o anghydraddoldeb systemig. Rhaid dylunio modelau AI a'u gweithredu'n gyfrifol, gan sicrhau eu bod yn lleihau, yn hytrach nag yn atgyferthu.

Gogledd Cymru Iach

Mae partneriaeth [Gogledd Cymru Iach](#) Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr yn gosod cymunedau wrth galon trawsnewid iechyd. Mae'r dull aml-asiantaeth hwn yn gweithio i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau iechyd a phenderfyniadau ehangach iechyd, gan wreiddio ataliaeth ar draws yr holl gynllunio a chyflawni. Drwy gymryd agwedd gydgyssylltiedig, mae Gogledd Cymru Iach yn sicrhau bod gwasanaethau'n cael eu llunio gan ac ar gyfer y cymunedau y maent yn eu gwasanaethu, gan arwain at ganlyniadau iechyd gwell a mwy cynaliadwy.

01 1.3 IECHYD A LLESIANT

CANFYDDIADAU 1 ASTUDIAETHACHOS

Dull Marmot Torfaen

Ledled Cymru, mae mwy o gyrff cyhoeddus a BGCau yn cydweithio i gymhwyso'r model cymdeithasol o iechyd, gan integreiddio er enghraifft **egwyddorion Marmot**, i fynd i'r afael â phenderfynyddion ehangach iechyd a lleihau anghydraddoldebau. Fel rhan o ranbarth cyntaf Marmot yng Nghymru, mae **Cyngor Sir Torfaen** yn ailgynllunio darpariaeth gwasanaethau ac yn ail-ganolbwyntio buddsoddiad gan ddefnyddio egwyddorion tegwch iechyd Marmot. Mae rhwydwaith o randdeiliaid yn ysgogi gwelliannau drwy ganolbwyntio ar benderfynyddion ehangach iechyd. Menter allweddol yw creu Hwb Atal, a gynlluniwyd i frysennu pob atgyfeiriad a chydgyllunio neu gomisiynu gofal mewn partneriaeth â'r gymuned. Mae hyn yn lleihau'r pwysau ar wasanaethau'r cyngor tra'n sicrhau bod pobl yn cael atebion wedi'u teilwra'n gyflymach.

01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 2

CANFYDDIAD 2:

Mae iechyd a gofal cymdeithasol yng Nghymru yn parhau i ganolbwyntio'n drwm ar anghenion aciwt, gan ei gwneud yn anodd symud tuag at y dull ataliol a hirdymor sydd ei angen ar gyfer system gynaliadwy. Er gwaethaf cytundeb eang bod atal yn hanfodol, nid yw buddsoddiad yn mynd yn ddigon pell ac, mewn rhai achosion, mae'n symud i'r cyfeiriad anghywir. Mae toriadau i gyllid y sector cyhoeddus, gan gynnwys y seilwaith sy'n cadw pobl yn iach — fel canolfannau hamdden a mannau gwyrdd — yn storio problemau yn y dyfodol. Mae diffyg buddsoddiad mewn atal eisoes yn gost enfawr.

“Mae buddsoddi mewn atal nid yn unig yn cadw pobl yn iach, mae'n helpu i leihau anghydraddoldebau iechyd ac mae'n werth am arian.”

Iechyd Cyhoeddus
Cymru, 2025.

01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 2

Mae atal yn well na gwella. Mae cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cefnogi'r egwyddor o atal, ond yn ei chael yn anodd ei flaenoriaethu ar y raddfa ofynnol. Mewn digwyddiad a drefnwyd gan fy swyddfa yn 2024, amcangyfrifodd 17 o randdeiliaid iechyd, gan gynnwys cyfarwyddwyr cynllunio a chyllid, y dylai ataliaeth gyfrif am 10-40% o gyllideb gyffredinol corff cyhoeddus. Ac eto, mae'r Swyddfa Ystadegau Gwladol yn amcangyfrif mai dim ond 5% o wariant GIG y DU sy'n cael ei gyfeirio at atal, y rhan fwyaf ohono'n dod o dan atal trydyddol, sy'n canolbwyntio ar reoli cyflyrau iechyd presennol yn hytrach na'u hatal rhag digwydd.

Er gwaethaf yr heriau hyn, mae datblygiadau cadarnhaol. Mae rhai byrddau iechyd lleol ac awdurdodau lleol yn buddsoddi mewn rhaglenni a mentrau blynyddoedd cynnar sydd â'r nod o sicrhau'r dechrau gorau mewn bywyd, sy'n hanfodol ar gyfer lleihau anghydraddoldebau.

Mae ymdrechion ataliol eraill, megis Siarter Celfyddydau ac Iechyd Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda, yn dangos ymrwymiad cynyddol i lesiant cyfannol.

Fodd bynnag, mae cyllid ar gyfer atal yn aml yn un tymor byr neu dameidiog, fel y'i hysgogir gan bwysau ariannol a chylchoedd cyllideb blynyddol. Mae byrddau iechyd lleol yn adrodd bod gofynion perfformiad a sicrwydd Llywodraeth Cymru, a gofynion cyllidebu blynyddol, yn atgyfnerthu ffocws

tymor byr, gan ei gwneud yn anodd ymgorffori meddwl hirdymor a chynllunio adnoddau yn eu strategaethau.

Rydym wedi gweithio'n agos gyda swyddogion Llywodraeth Cymru a rhanddeiliaid ar draws y sector iechyd i wneud atal yn flaenoriaeth strategol. Arweiniodd hyn at ganllawiau newydd gan Lywodraeth Cymru ar gyfer awdurdodau iechyd, a gyhoeddwyd ym mis Rhagfyr 2024, sy'n rhoi mwy o amlygrwydd i atal ac iechyd y boblogaeth mewn Cynlluniau Tymor Canolig Integredig (IMTPs). Rwy'n falch bod 'Iechyd ac Atal y Boblogaeth' bellach yn flaenoriaeth strategol, sy'n ei gwneud yn ofynnol i fyrdau iechyd lleol ddrynnu adnoddau ac adrodd ar gynnydd. Os caiff ei weithredu'n briodol, dylai hyn helpu i leihau'r galw am wasanaethau iechyd a gofal yn y tymor hir, a bydd fy swyddfa'n monitro ei effaith yn ofalus. Ond mae angen i'r 'metrigau' a'r 'camau galluogi' a gyfarwyddwyd gan Lywodraeth Cymru a gyhoeddwyd gyda'r canllawiau newydd gael eu halinio'n well â'r flaenoriaeth atal yn y dyfodol.

Yn hollbwysig, dywedodd cyrff cyhoeddus wrthym hefyd eu bod yn cael trafferth olrhain a dangos faint o gyllid sy'n mynd at atal.

I fynd i'r afael â hyn, bydd fy swyddfa'n gweithio ar wella tryloywder cyllidebol dros y blynyddoedd i ddod. Cytunwyd ar ddiffiniad a rennir o lefelau atal rhwng Llywodraeth Cymru a fy swyddfa i gefnogi olrhain gwariant ataliol yn well a chamau gweithredu. Mae cyrff cyhoeddus wedi gwirfoddoli i ddefnyddio'r diffiniad i fapio eu cyllidebau, ac rwyf wedi ysgrifennu at Ysgrifennydd y Cabinet dros Gyllid, yn annog bod cyllid atal yn cael ei neilltuo a'i gynyddu'n flynyddol ar draws pob portffolio gweinidogol. Mae ymrwymiad ariannol parhaus yn hanfodol i symud adnoddau tuag at fynd i'r afael â phenderfynyddion cymdeithasol iechyd a lleihau'r galw anghynaliadwy ar wasanaethau iechyd a gofal.

01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 2

DIFFINIAD O ATAL WEDI'I GYTUNO GAN LYWODRAETH CYMRU A SWYDDFA COMISIYNYDD CENEDLAETHAU'R DYFODOL

Atal sylfaenol:	Meithrin gwytnwch - creu'r amodau lle na fydd problemau'n codi yn y dyfodol. Agwedd gyffredinol.
Atal eilaidd:	Targedu camau gweithredu tuag at feysydd lle mae risg uchel y bydd problem yn codi. Dull wedi'i dargedu, sy'n cadarnhau egwyddorion cyffredinoliaeth flaengar.
Atal trydyddol:	Ymyrryd unwaith y bydd problem, i'w atal rhag gwaethygu a'i atal rhag digwydd eto yn y dyfodol. Dull ymyrraeth.
Gwariant aciwt:	Gwariant, sy'n gweithredu i reoli effaith sefyllfa negyddol iawn ond nad yw'n gwneud fawr ddim neu ddim i atal problemau rhag digwydd yn y dyfodol. Dull adferol.

Diben atal trydyddol ac eilaidd yw galluogi'r galw presennol i fod yn gynaliadwy, atal gwaethygu iechyd gwael presennol a gwella annibyniaeth lle bynnag y bo modd. Diben atal sylfaenol yw nid yn unig atal llif clefydau y gellir eu hatal a'r galw am wasanaethau yn y dyfodol ond hefyd adeiladu gwydnwch a llesiant cymunedol.

Mae cyfle i wreiddio atal yn y llwybrau clinigol, gan sicrhau bod atal sylfaenol yn elfen graidd o ddarparu gofal. Dylai mesurau perfformiad adlewyrchu'r dull hwn, gan symud y ffocws o b'un a all y GIG ymdopi i'r ffordd y mae'r system ehangach yn gwneud pobl yn afiach — a sut y gallwn ei drwsio.

Mae diffyg buddsoddiad mewn atal eisoes yn achosi poen a chaledi y gellir eu hosgoi i lawer o bobl ledled Cymru. Mae hefyd yn costio'r GIG a'r gymdeithas gyfan.

Cyllideb Llywodraeth Cymru

Ers 1998, mae'r gyfran o gyllideb Llywodraeth Cymru a ddyrennir i iechyd wedi cynyddu'n sylweddol, gan leihau buddsoddiad mewn meysydd eraill sy'n cefnogi penderfyniadau ehangach iechyd a gwytnwch y boblogaeth (gweler Gosod Cyllideb ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol ar dudalen 112).

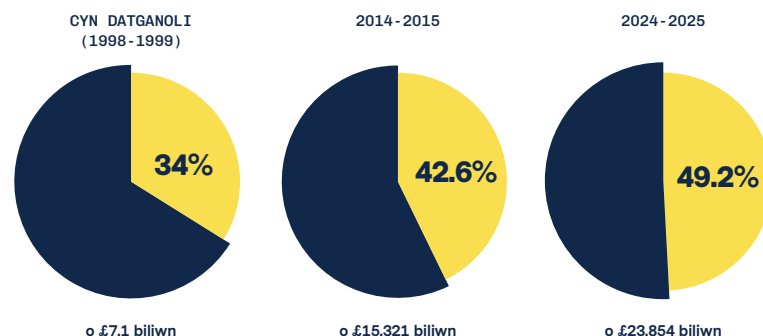
01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 2

Sut mae cyllid ar gyfer y GIG yng Nghymru wedi newid?

CANRAN Y GYLLIDEB GYFFREDINOL AR GYFER IECHYD A GOFAL CYMDEITHASOL:

CYLLIDEB LLYWODRAETH CYMRU - CYFALAF A REFENIW (TERMAU ARIAN PAROD)

Mae Llywodraeth Cymru yn dyrannu **50% o'i chyllideb ar ein iechyd a gwasanaethau cymdeithasol** (cyllideb ddrafft 2025-26) - ond yn seiliedig ar [ganfyddiadau Sefydliad Iechyd y Byd](#), mae'r gwasanaethau hyn ond yn cyfrif am 10% o'r hyn sy'n effeithio ar ein hiechyd.

ELW AR FUDDSODDIAD

- ICC: Mae adroddiad Buddsoddi mewn Cymru iachach yn dangos bod rhaglenni atal yn sicrhau elw sylweddol i bwrs y wlad.
- Dengys ymchwil gan Gonffederasiwn y GIG, am bob £1 a fuddsoddir yn y GIG, fod yr economi yn cael £4 yn ôl mewn gwerth ychwanegol crynswth (GVA) ac, am bob £1 a werir ar ofal sylfaenol a chymunedol, y gallai fod cynnydd o £14 mewn allbwn economaidd (GVA).
- Canfu dadansoddiad Chwaraeon Cymru fod gwerth £4.44 o effeithiau cymdeithasol yn cael ei gynhyrchu am bob £1 a fuddsoddir mewn chwaraeon yng Nghymru yn 2021/22.

01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 3

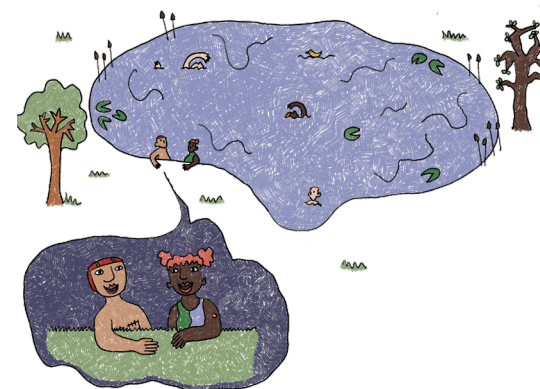
CANFYDDIAD 3:

Mae meddylfryd systemau yn dod yn fwy amlwg ar draws cyrff cyhoeddus ac yn cyd-fynd yn agos â'r pum ffordd o weithio a nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Fodd bynnag, mae ei weithrediad yn dal yn dameidiog, gan gyfyngu ar ei botensial i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau iechyd a gwella penderfynyddion cymdeithasol iechyd.

BETH YW MEDDYLFRYD SYSTEMAU?

Mae meddwl trwy systemau yn ddull cyfannol sy'n archwilio sut mae gwahanol rannau o system yn rhyngweithio ac yn dylanwadu ar ei gilydd. Ym maes iechyd a gofal, mae hyn yn golygu deall perthnasoedd rhwng pobl, sefydliadau, polisïau, adnoddau ac ymyriadau. Mae elfennau allweddol meddwl systemau yn cynnwys:

- Cydnabod cyd-ddibyniaeth rhwng gwahanol wasanaethau a sectorau.
- Ystyried ffactorau cyd-destunol sy'n llywio perfformiad cyffredinol y system.
- Defnyddio prosesau gwneud penderfyniadau cydweithredol sy'n cynnwys safbwyntiau amrywiol, gan sicrhau bod lleisiau ymylol yn cael eu clywed.
- Nodi'r pwyntiau trosoledd mwyaf effeithiol ar gyfer newid.

Mae dulliau meddwl trwy systemau eisoes yn cael eu defnyddio ar lefelau cenedlaethol a rhanbarthol. Ar lefel genedlaethol, mae wedi'i ymgorffori mewn strategaethau fel Pwysau Iach, Cymru Iach a'r Strategaeth Iechyd Meddwl sydd ar ddod. Yn rhanbarthol, mae'n ganolog i fenter Rhanbarth Marmot Gwent. Mae dulliau eraill sy'n seiliedig ar le yn dod i'r amlwg, megis y prosiect [Llunio Lleoedd ar gyfer Llesiant](#) a arweinir gan Iechyd Cyhoeddus Cymru a'r Sefydliad Iechyd; neu'r cynnydd mewn hybiau llesiant, sy'n dod â gwasanaethau iechyd corfforol a meddyliol, cymorth ariannol, a chymorth tai ynghyd.

01 1.3 IECHYD A LLESIANT

CANFYDDIADAU 3 ASTUDIAETHACHOS

Llunio Lleoedd ar gyfer Llesiant

Llunio Lleoedd ar gyfer Llesiant yn rhaglen seiliedig ar systemau a lleoedd a ariennir gan y Sefydliad Iechyd ac a ddarperir gan Iechyd Cyhoeddus Cymru. Mae'n helpu Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC) i integreiddio meddylfryd systemau yn eu dulliau o fynd i'r afael â phenderfyniadau cymdeithasol iechyd. Gan ganolbwyntio ar y tri maes thematig — yr argyfyngau hinsawdd a natur; tlodi; a llesiant cymdogaethau — mae'r rhaglen yn meithrin gallu ymhlith aelodau BGC, gan roi'r sgiliau a'r offer sydd eu hangen arnynt i lunio'r rownd nesaf o asesiadau a chynlluniau llesiant.

Gwylwch y fideo Llunio Lleoedd ar gyfer Llesiant

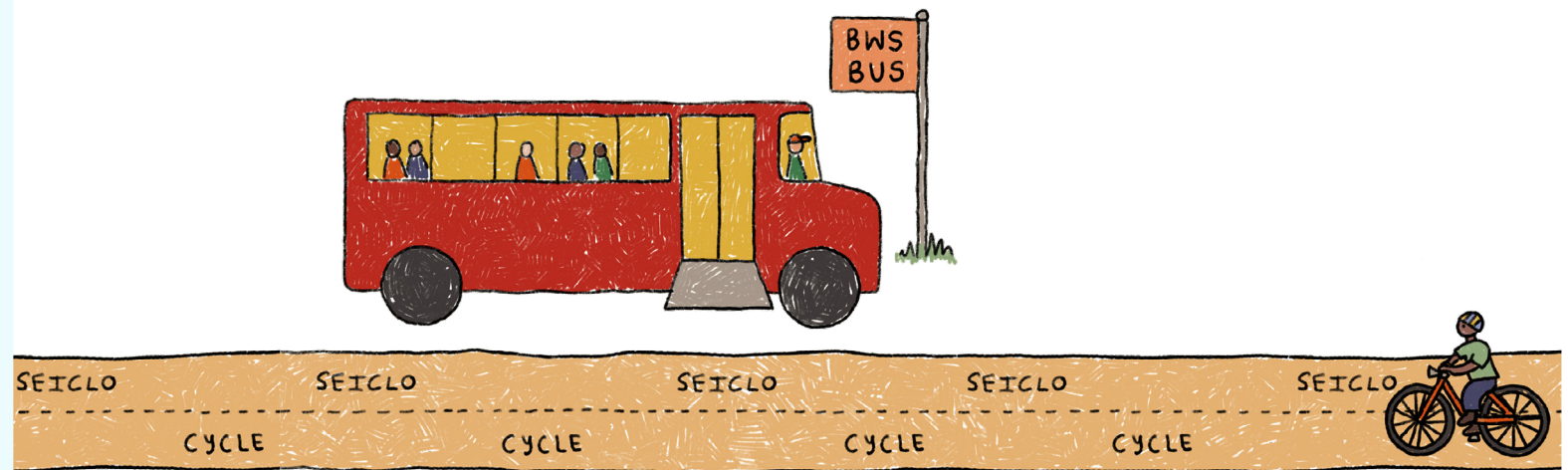
01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 3

Drwy wreiddio meddylfryd systemau, gall cyrff cyhoeddus a BGCau ddefnyddio dull mwy effeithiol a chynaliadwy o leihau'r pwysau ar iechyd a gwasanaethau cymdeithasol. Mae'r model hwn yn eu galluogi i:

- Fynd i'r afael ag achosion sylfaenol drwy fynd i'r afael â phenderfyniadau iechyd ehangach y mae systemau presennol yn ei chael yn anodd eu rheoli, yn enwedig o dan gyfyngiadau ariannol ac adnoddau.
- Gwella cydweithredu ar draws sectorau, rhanbarthau, a chenedlaethau, gan sicrhau ymateb cydgysylltiedig i heriau cymhleth.
- Grymuso cymunedau drwy gyd-ddylunio gwasanaethau — fel rhaglenni cymorth, chwaraeon, y celfyddydau, a mentrau sy'n seiliedig ar natur — sy'n meithrin gwydnwch a llesiant.
- Ymgysylltu â diwydiant fel partneriaid gweithredol mewn llesiant gweithle a chymuned, gan sicrhau bod busnesau'n cyfrannu'n gadarnhaol at iechyd gweithwyr a chynaliadwyedd economaidd lleol.

01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 4

CANFYDDIAD 4:

Mae anghydraddoldebau sydd wedi ymwreiddio yng Nghymru yn gwaethygu ac mae bylchau anghydraddoldeb yn dal i dyfu.

Mae anghydraddoldebau iechyd yng Nghymru yn parhau i fod yn amlwg, ac mae'r bwlch mewn canlyniadau iechyd rhwng y cymunedau mwyaf a lleiaf difreintiedig yn parhau i dyfu.

Rwy'n croesawu'r ymrwymïadau a wnaed gan Lywodraeth Cymru i fynd i'r afael â anghydraddoldebau pharhaus trwy eu Cynllun Gweithredu Gwrth-hiliaeth Cymru, y Cynllun Gweithredu LHDTG+ a'r Cynllun Gweithredu Cydraddoldeb Anabledd sydd ar ddod. Mae'n amlwg bod gweithredu'r cynlluniau hyn yn gofyn am gydweithio traws-sector a monitro agos.

Yn ôl yr [ONS](#) (2022), ystyriwyd bod 22.7% o'r holl farwolaethau yng Nghymru yn rhai y gallir eu hosgoi (8,114 o 35,694 o farwolaethau). Roedd marwolaethau y gallid eu hosgoi bron ddwywaith yn fwy cyffredin, yn y cymunedau mwyaf difreintiedig o gymharu â'r ardaloedd mwyaf cefnog. Yn 2020, roedd modd osgoi 37% o'r holl farwolaethau ymhlith dynion yn ardaloedd mwyaf difreintiedig Cymru, o gymharu â 18.9% yn yr ardaloedd lleiaf difreintiedig. Ar gyfer merched, y ffigurau oedd 25.7% a 14.1%, yn y drefn honno.

Mae [Iechyd Cyhoeddus Cymru](#) yn tynnu sylw at effaith gronnsus Brexit, y pandemig COVID-19, a'r hinsawdd — y cyfeirir ati fel yr

Her Driphlyg — ar iechyd, llesiant, a thegwch. Mae'r ffactorau hyn wedi gwaethygu'r anghydraddoldebau presennol, yn enwedig i'r rhai mewn cymunedau difreintiedig yn economaidd a grwpiau ymylol.

Dangosodd adroddiad 2023 y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol (EHRC) [ddarlun cymysg](#) o ran tueddiadau anghydraddoldeb yng Nghymru ers 2018. Yn ogystal, mae angen [mwy](#) o waith i roi'r Model Cymdeithasol o Anabledd ar waith yn llawn a sicrhau mynediad cyfartal at wasanaethau iechyd a gofal.

01 1.3 IECHYD A LLESIANT

CANFYDDIADAU 3 ASTUDIAETHACHOS

Cyfraith Gofal Gwrthgyfartal

Mae rhaglen **Cyfraith Gofal Gwrthgyfartal (ICL) Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr** yn arloesi gyda dull systemau cyfan o leihau anghydraddoldebau iechyd lleol. Gan gydnabod bod ffactorau cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol yn chwarae rhan hanfodol, yn aml y tu hwnt i reolaeth uniongyrchol y GIG, mae'r rhaglen yn cefnogi cydweithredu amlasiantaethol ac ymgysylltu â'r gymuned. Mae mentrau allweddol yn cynnwys:

- **Tîm Atal Strôc**, mewn partneriaeth â bws iechyd symudol MIND, yn darparu gwiriadau iechyd yn y gymuned i gyrraedd y rhai sydd fwyaf mewn perygl.
- **Cyngor Sir y Fflint**, gan weithio gyda Bwyd Da Sir y Fflint, mynd i'r afael â thlodi bwyd a gwella mynediad at fwyd iach, fforddiadwy.

01 1.3

Iechyd a Llesiant

CANFYDDIADAU 4

Mae fy ngwaith ymgysylltu â chyrff cyhoeddus wedi dangos bod angen mabwysiadu arfer gorau yn eang i wella tegwch ac amrywiaeth yn y sector iechyd a gofal:

- Ymgorffori cynhwysiant o'r cychwyn, gan ddylunio polisïau a gwasanaethau gyda phob cymuned yn hytrach nag ar eu cyfer.
- Meithrin arweinyddiaeth amrywiol a gweithio'n frwd i leihau rhagfarnau wrth recriwtio a darparu gwasanaethau.
- Sicrhau gwasanaeth a gweithlu gofal iechyd diwylliannol gynhwysol, gan ddefnyddio data i lunio gwasanaethau ymatebol, teg.
- Integreiddio gwasanaethau ar draws sectorau, gan leihau darnio a gwella mynediad at ofal cyfannol sy'n canolbwyntio ar yr unigolyn.

Mae mynd i'r afael â **phenderfynyddion ehangach iechyd** — fel y'u nodwyd gan Sefydliad Iechyd y Byd — yn hanfodol i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau iechyd sydd wrth eu gwraidd. Mae'r rhain yn cynnwys:

- Addysg
- Incwm a diogelwch cymdeithasol
- Sicrwydd bwyd a maeth
- Amodau gwaith
- Tai a'r amgylchedd adeiledig
- Ffactorau amgylcheddol

Mae pobl yn y cymunedau mwyaf difreintiedig yn profi anfanteision cynyddol sy'n effeithio ar bob agwedd ar eu hiechyd a'u lles gan gynnwys o ran cael mynediad at wasanaethau iechyd a gofal ac o ran canlyniadau iechyd.

Dengys **ymchwil** y gellir priodoli ychydig llai na hanner y bwlch iechyd i amddifadedd materol, gyda chyfalfaf cymdeithasol a sicrwydd incwm yn cyfrif am y gyfran fwyaf o wahaniaethau.

Mynediad at ofal iechyd ei hun sy'n cyfrannu leiaf, gan atgyfnerthu'r angen am weithredu traws-sector.

Mae Conffederasiwn GIG Cymru, gyda chefnogaeth 47 o sefydliadau iechyd a gofal cymdeithasol, wedi **galw'n** ffurfiol ar holl Ysgrifenyddion Cabinet Cymru i amlinellu eu rôl o ran lleihau effaith tlodi ac anghydraddoldeb.

Mae cynnydd yn cael ei wneud — mae bellach yn ofynnol yn gyfreithiol i holl gyrff y GIG ystyried y ddyletswydd economaidd-gymdeithasol wrth ddatblygu polisïau newydd. O 2025, bydd **Asesiadau o'r Effaith ar Iechyd (HIAs)** yn dod yn orfodol, gan sicrhau bod tegwch iechyd wedi'i ymgorffori ar draws yr holl bolisïau a gwasanaethau.

Iechyd a Llesiant

● CANFYDDIAD 5:

Mae'r dirwedd iechyd a gofal yn dal yn rhy gymhleth i sicrhau atebolrwydd ac i wella canlyniadau i bobl.

Mae sgysiau â chyrff iechyd ledled Cymru wedi tynnu sylw at gymhlethdod sylweddol yn y system iechyd a gofal bresennol. Mae hyn yn cynnwys fframweithiau sy'n gorgyffwrdd, strwythurau llywodraethu, ac atebolrwydd aneglur, gan arwain at ddyblygu, aneffeithlonrwydd ac adnoddau sy'n cael eu gwastraffu.

Mae llawer o gyrff cyhoeddus wedi adrodd bod y cymhlethdod:

- Yn creu dryswch ynghylch cyfrifoldebau a gwneud penderfyniadau.
- Arafu cynnydd wrth ddarparu gofal integredig sy'n canolbwyntio ar yr unigolyn.
- Yn arafu at aneffeithlonrwydd y gellid ei leihau trwy system symlach.

Mae adroddiadau, fel **'Lleihau Gwastraff Gyda'n Gilydd'** Comisiwn Bevan, yn awgrymu y gellid gwneud arbedion sylweddol drwy ddileu dyblygu a gwastraff, gan alinio â dull Un Gwasanaeth Cyhoeddus Cymru. Mae gwledydd eraill yn darparu modelau ar gyfer diwygio. Unodd y Ffindir, er enghraifft, ei gwasanaethau iechyd a chymdeithasol ar sail ranbarthol yn 2023, gan greu system fwy integredig ac atebol.

Gan gydnabod y materion hyn, comisiynodd Ysgrifennydd y Cabinet dros Iechyd a Gofal

Cymdeithasol Grŵp Gorchwyl a Gorffen Adolygu Atebolrwydd GIG Cymru, a gyflwynodd [adroddiad](#) ym mis Ebrill 2024. Daeth y grŵp i'r casgliad:

“Mae angen symleiddio ar frys. Mae nifer o adolygiadau blaenorol, gan gynnwys yr Adolygiad Seneddol, wedi dod i'r un casgliad. Mae amrywiaeth o fframweithiau, dyletswyddau a safonau. Mae angen iddi fod yn haws i Fyrddau sefydlu beth yn union y byddant yn atebol amdano.”

Rhaid i Lywodraeth Cymru nawr roi'r argymhellion hyn ar waith, symleiddio'r dirwedd iechyd a gofal a sicrhau mwy o eglurder, effeithlonrwydd ac atebolrwydd wrth ddarparu gwasanaethau.

* ARGYMHELLION 01 1.3

Iechyd a Llesiant

Llywodraeth Cymru:

16. Dylai Llywodraeth Cymru ymrwymo Cymru i ddod yn genedl Marmot, gan addasu model Marmot ag egwyddorion wedi'u teilwra sy'n cyd-fynd â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, er mwyn helpu i leihau anghydraddoldebau a gwella llesiant ein poblogaeth.
17. Dylai Llywodraeth Cymru a Gweithrediaeth y GIG sicrhau bod atal yn cael ei wreiddio ar ddechrau pob llwybr clinigol, gyda mesurau perfformiad yn cael eu haddasu i adlewyrchu'r newid hwn.
18. Dylai Llywodraeth Cymru ddatblygu cynllun i atal y cynnydd mewn gordewdra o fewn pum mlynedd, ei wrthdroi o fewn deg a chreu Cymru sy'n cefnogi pwysau iach yn ddiofyn erbyn 2035, gan leihau anghydraddoldebau. (gweler ein hargymhellion Bwyd ar dudalen 109).

Cyrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

19. Dylai cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gydweithio, ynghyd â'r sectorau preifat a gwirfoddol, i roi'r model cymdeithasol o iechyd, creu lleoedd a/neu egwyddorion Marmot ar waith i wella'r camau gweithredu ar y penderfyniadau ehangach a lleihau anghydraddoldebau yn eu hardaloedd.
20. Dylai cyrff cyhoeddus gynnwys atal fel amcan strategol craidd mewn strategaethau a chynlluniau corfforaethol.
21. Dylai cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC) ddefnyddio asesiadau llesiant y BGC ac asesiad anghenion poblogaeth y Bwrdd Partneriaeth Rhanbarthol i nodi'r anghydraddoldebau mwyaf arwyddocaol yn eu poblogaethau a datblygu cynlluniau wedi'u targedu i gau'r bwch tegwch mewn canlyniadau iechyd.

01

1.4

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

“Pam na allwn ni ofalu am ein planed tra byddwn yn paentio, tra rydyn ni'n chwarae, tra rydyn ni'n canu?”

CYFLWYNIAD

“Mae diwylliant a chwaraeon yn llinynnau hanfodol yng ngwead yr hyn sy'n gwneud bywyd yn werth ei fyw: maent yn cyfoethogi'r profiad dynol, ac nid yn unig yn bethau moethus i'w mwynhau ar adegau o ddigonedd. Heb newidiadau sylweddol, mae Cymru mewn perygl o gael ei gadael ar ôl mewn cyflawniadau diwylliannol a chwaraeon, gan beryglu ein cymeriad cenedlaethol a llesiant ein cymunedau.”

Delyth Jewell MS, Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon a Chysylltiadau Rhyngwladol y Senedd

Cymru yw'r unig wlad yn y byd i gydnabod llesiant diwylliannol fel rhan o ddiffiniad statudol ar gyfer datblygu cynaliadwy. Drwy osod diwylliant ar yr un lefel â llesiant cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol, mae Cymru'n cydnabod mor ddwfn y mae diwylliant yn llywio ein hunaniaeth, ein hymdeimlad o berthyn, a'n gweledigaeth ar gyfer byd gwell. Nid yw diwylliant yng Nghymru yn sefydlog – mae'n esblygu ac yn tyfu gyda syniadau, safbwyntiau a phrofiadau newydd.

Rwyf wedi ei gwneud yn genhadaeth i gefnogi cyrrff cyhoeddus i hyrwyddo diwylliant, creadigrwydd a'r iaith Gymraeg, gan sicrhau eu bod yn cyfoethogi gwead ein cymunedau ac yn dod â phobl ynghyd. Mae'r Gymraeg yn perthyn i bawb yng Nghymru, waeth beth fo'u cefndir.

Fodd bynnag, mae'r sectorau diwylliannol a chreadigol yn wynebu aflonyddwch sylweddol. Mae pandemig COVID-19, ynghyd â thoriadau sylweddol wedi cael effaith fawr ar y sector. [Mae Cymru](#) bellach yn

drydydd o waelod gwledydd Ewropeaidd am wariant y pen ar wasanaethau hamdden a chwaraeon ac yn ail o'r gwaelod ar gyfer gwasanaethau diwylliannol. Yn ogystal, mae asedau diwylliannol, safleoedd treftadaeth, a'r iaith Gymraeg yn wynebu bygythiadau cynyddol yn sgil newid yn yr hinsawdd a cholli byd natur, sy'n gofyn am weithredu brys a beiddgar.

01

1.4

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

Fodd bynnag, mae arwyddion cadarnhaol. Mae Llywodraeth Cymru yn datblygu blaenoriaethau strategol newydd ar gyfer diwylliant, a gobeithiaf y byddant yn cael eu hategu gan fuddsoddiad, cydweithredu trawslywodraethol, a chamau gweithredu gan gyrff cyhoeddus i ymgorffori diwylliant yn y broses o wneud penderfyniadau a sicrhau ei gynaliadwyedd hirdymor.

Y sefyllfa yng Nghymru:

- Mae 7 o bob 10* o bobl yn cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol a diwylliannol (2022-23).
- Mynychodd 64% o bobl ddigwyddiad celfyddydol (2022-23), i lawr o 70% cyn y pandemig*.
- Mynychodd 82% o blant 7 i 18 oed ddigwyddiad celfyddydol* (2023), i lawr o uchafbwynt o 89% yn 2019.
- Ymwelodd 31% o bobl ag amgueddfa yn ystod y flwyddyn ddiwethaf (2022-23). Mae'r nifer hwn wedi gostwng ers y cyfnod cyn-bandemig*.
- Cynnydd o 39% yn nifer yr oedolion sy'n cymryd rhan mewn chwaraeon deirgwaith neu fwy yr wythnos (2022-23)*. Dyma'r gyfradd uchaf a gofnodwyd gan Arolwg Cenedlaethol Cymru.
- Roedd 39% o ddisgyblion yn cymryd rhan mewn chwaraeon trefniadol y tu allan i'r cwricwlwm deirgwaith neu fwy yr wythnos (2022). Roedd hyn yn ostyngiad o 9% ers 2018 pan gynhaliwyd yr Arolwg ar Chwaraeon Ysgol ddiwethaf a dyma'r ffigur isaf a gofnodwyd erioed gan yr arolwg*.
- Ystyrir bod 9% o adeiladau rhestredig mewn perygl. Ar hyn o bryd mae ychydig dros 30,000 o adeiladau rhestredig yng Nghymru*.
- Mae 41% o henebion cofrestredig yn dirywio*.
- Mae 36,960 o bobl yn cael eu cyflogi yn y celfyddydau, diwylliant a diwydiannau creadigol yng Nghymru — cynnydd o 28% dros y degawd diwethaf. (Ffynhonnell: Cyngor Celfyddydau Cymru)
- Mae 38,345 yn cael eu cyflogi'n uniongyrchol mewn chwaraeon (Ffynhonnell: Chwaraeon Cymru).
- Cynnydd o 26% yn y troseddau casineb yr adroddir amdanynt yn gysylltiedig â chrefydd*.
- Cynnydd o 22% yn y troseddau casineb yr adroddir amdanynt yn gysylltiedig â statws trawsryweddol*.
- Gostyngiad o 4% yn y troseddau casineb cyffredinol a gofnodwyd yng Nghymru (2022-23)*.
- Dywedodd 538,000 o bobl (17.8%) eu bod yn gallu siarad Cymraeg yn 2021, i lawr o 562,000 (19.0%) yn 2011. (Ffynhonnell: [Cyfrifiad 2021](#))

* Ffynhonnell: [Adroddiad Llesiant Cymru 2024](#)

01

1.4

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

CANFYDDIADAU

1

● CANFYDDIAD 1:

Yn aml, cyllid ar gyfer llesiant diwylliannol yw un o'r meysydd cyntaf i gael ei dorri yn ystod adolygiadau o'r gyllideb, er gwaethaf ei gyfraniad at atal afiechyd a lleihau anghydraddoldeb.

“Ar hyn o bryd rydym yn llenwi bylchau a adawyd gan lai o gyllid gan ddefnyddio grantiau SPF [Cronfa Ffyniant Gyffredin]. Pan ddaw'r cyllid hwn i ben yn ddiweddarach eleni, rydym yn wynebu ymyl y dibyn o ran darpariaeth leol. Mae'n debygol y bydd gweithgareddau diwylliannol a chwaraeon megis ein grwpiau i bobl ifanc (mewn llyfrgelloedd, canolfannau teulu, canolfannau hamdden a theatrau), darpariaeth ar ôl ysgol a gwyliau a'n grwpiau i oedolion, yn dod i ben i raddau helaeth. Mae gennym dystiolaeth gref o'r effaith gadarnhaol y mae'r grwpiau hyn yn ei chael ar lesiant meddyliol a chorfforol, gan leihau'r effeithiau ar CAMHS, ein bwrdd iechyd lleol a gwasanaethau cymdeithasol.”

(Cyngor Conwy, 2024).

- **£1** wedi'i **fuddsoddi** yn y celfyddydau yng Nghymru = £2.51 wedi'i gynhyrchu mewn elw economaidd
- **25%** = faint o gefnogaeth y llywodraeth i Gyngor Celfyddydau Cymru sydd wedi **gostwng** ers 2010
- **40%** = **Toriadau** i gyllid awdurdodau lleol ar gyfer diwylliant a gwasanaethau cysylltiedig.

Mae'r pwysau ariannol ar gyrff cyhoeddus wedi gwneud y celfyddydau, diwylliant, a gwasanaethau hamdden yn arbennig o agored i niwed, hyd yn oed wrth i'r galw am wasanaethau iechyd, cymdeithasol ac addysg gynyddu. Heb amddiffyniad statudol, mae gwasanaethau diwylliannol yn aml ymhlith y rhai cyntaf i gael eu torri pan gaiff cyllidebau eu hadolygu.

Mae'r pwysau ariannol hyn yn arwain at:

- Sector diwylliannol sy'n crebachu, sy'n cyfyngu ar fynediad i'r celfyddydau i lawer o gymunedau.
- Ansicrwydd swyddi a diswyddiadau ar draws y gweithlu creadigol a diwylliannol.
- Toriadau mewn cyrsiau diwylliannol academiaidd.
- Ffioedd mynediad uwch, llai o oriau agor, a dibyniaeth ar wirfoddolwyr mewn lleoliadau a safleoedd diwylliannol.
- Arian cyhoeddus yn cael ei dynnu'n ôl o dirnodau diwylliannol allweddol, megis Maenordy Llancaiaich Fawr yng Nghaerffili.

Er fy mod yn croesawu'r cynnydd yn y cyllid a gyhoeddwyd yng Nghyllideb 2025/26 Llywodraeth Cymru, mae model ariannu cynaliadwy, hirdymor yn hanfodol i amddiffyn a thyfu'r sector.

01 1.4

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

CANFYDDIADAU 1

"Mae'r blynyddoedd cythryblus diweddar, o'r pandemig i'r argyfwng costau byw, wedi gwaethygu llawer o heriau hirsefydlog i ymddiriedolaethau hamdden a diwylliant elusennol. Mae effaith gostyngiad yn y cyllidebau ar gyfer darparu chwaraeon, hamdden a diwylliant gan ymddiriedolaethau yng Nghymru yn golygu bod y risg o waethygu anghydraddoldebau iechyd yn ddifrifol gan fod y toriadau yn arwain at effaith uniongyrchol ar ddarpariaeth gwasanaethau a darpariaeth rhaglenni penodol."

Jennifer Huygen, Pennaeth Polisi a Phartneriaethau Strategol, Community Leisure UK

Mae Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon a Chysylltiadau Rhyngwladol y Senedd wedi cefnogi fy argymhelliad y dylai Llywodraeth Cymru gyflwyno categori 'ataliol' o wariant ar draws pob adran, gan gydnabod y rôl hanfodol y mae diwylliant yn ei chwarae mewn llesiant, twf economaidd, a chydlyniant cymdeithasol. Gweler fy argymhelliad (gweler argymhelliad 44 ar dudalen 117).

Yn 2024, cyhoeddodd Cyngor Celfyddydau Cymru ymchwil ar 'Asesiad Effaith Economaidd' i ddangos gwerth economaidd y sector diwylliant a'r celfyddydau. Amlygodd yr ymchwil yn 2023/24, am bob £1 a dderbyniwyd gan Gyngor Celfyddydau Cymru, aeth **£2.51 yn ôl i'r economi**.

Yn yr un modd, cynhaliodd Chwaraeon Cymru astudiaeth dangos yn 2023/24, am bob £1 a dderbyniwyd gan Chwaraeon Cymru, aeth **£4.44 yn ôl i'r economi**.

Rhaid rhoi blaenoriaeth i fynd i'r afael ag anghydraddoldeb

Mae gweithgareddau diwylliannol a'r celfyddydau yn sbardunau allweddol ar gyfer symudedd cymdeithasol ac yn helpu i leihau anghydraddoldeb. Fodd bynnag, pan fydd gwasanaethau cyhoeddus yn cael eu torri, mae mynediad at ddiwylliant yn dod yn anghymesur o anodd i rai cymunedau, yn enwedig:

- Cymunedau gwledig gyda mynediad cyfyngedig i leoliadau a digwyddiadau.
- Aelwydydd incwm isel lle mae fforddiadwyedd yn rhwystr.
- Cymunedau â chysylltiadau trafniadaeth gyhoeddus gwael, sy'n ei gwneud yn anoddach cymryd rhan mewn gweithgareddau diwylliannol a chwaraeon.

I'r gymuned Fyddar, mae mynediad i berfformiadau, lleoliadau diwylliannol a digwyddiadau chwaraeon sy'n darparu dehongliad a thrawsgrifio iaith Arwyddion Prydain (BSL) yn parhau i fod yn anghyson ac yn aml yn ddibynol ar brosiect, yn hytrach na chael ei ymgorffori fel arfer safonol.

01 1.4

Diwylliant a'r laith Gymraeg

CANFYDDIADAU 1

Mae Chwaraeon Cymru yn rhybuddio am danseilio sylweddol o gynnydd ar gynwysoldeb gyda thoriadau sydd wedi dod i law, a dywed y bydd toriadau pellach yn debygol o effeithio ar y gallu i gynnal arlwy chwaraeon eang. Mae hon yn sefyllfa na all y sector chwaraeon fforddio ei chaniatáu o ystyried bod yna dangynrychiolaeth eisoes o ran hil, crefydd, ethnigrwydd, rhyw, anabledd ac amddifadedd.

FOUNDATION 4 SPORTS COACHING

Daeth digwyddiad **Ramadan Canol Nos** gan y Sefydliad *Foundation 4 Sports Coaching* ddenu mwy na 400 o bobl dros dair noson.

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

● CANFYDDIAD 2:

Mae angen i ddiwylliant ac iaith Gymraeg fod yn flaenoriaeth i'n holl gyrff cyhoeddus a byrddau gwasanaethau cyhoeddus os ydynt am ffynnu, ond nid yw hynny'n wir eto.

Mae fy nadansoddiad o amcanion llesiant cyrff cyhoeddus a Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC) yn amlygu diffyg ffocws strategol ar ddiwylliant a'r Gymraeg. Dim ond 10.5% o amcanion llesiant cyrff cyhoeddus sy'n ymwneud â'r meysydd hyn, gyda'r rhan fwyaf o'r amcanion hyn wedi'u gosod gan sefydliadau sydd â rôl ddiwylliannol statudol, megis Cyngor Celfyddydau Cymru a Llyfrgell Genedlaethol Cymru.

Ymhlith BGCau, dim ond 8% o amcanion sy'n mynd i'r afael â llesiant diwylliannol, gyda gwahaniaethau rhanbarthol amlwg. Mae cyrff cyhoeddus sy'n gweithredu mewn ardaloedd â chyfrannau uwch o siaradwyr Cymraeg yn tueddu i roi mwy o bwyslais ar ddiwylliant ac iaith, tra bod eraill yn diystyru'r agweddau hyn mewn cynllunio strategol.

Canfu adolygiad o Asesiadau Llesiant BGC (2022) fod llawer o asesiadau wedi methu â dal yr heriau a'r cyfleoedd sy'n gysylltiedig â diwylliant a'r Gymraeg. Mae angen ystyriaeth strategol gryfach i sicrhau bod diwylliant yn cael ei ymgorffori'n llawn mewn polisiau lleol a chenedlaethol.

“Nid yw BGCau yn rhoi llawer o sylw i ddiwylliant mewn sgysiau.”
Cynrychiolydd y sector cyhoeddus

Mae gan gynrychiolwyr Llywodraeth Cymru, fel cyfranogwyr gwahoddedig BGCau, rôl arweiniol o ran gwella cydweithredu a sicrhau bod llesiant diwylliannol yn rhan greiddiol o wneud penderfyniadau. Gallai BGCau wella eu hymagwedd drwy wahodd cynrychiolwyr o

sefydliadau celfyddydol, treftadaeth ac iaith i gyfrannu'n fwy gweithredol at eu trafodaethau a'u strategaethau.

Er bod cyrff cyhoeddus cenedlaethol wedi cymryd mwy o gamau i wreiddio llesiant diwylliannol — fel Conffederasiwn y GIG a Chyngor Celfyddydau Cymru yn cysylltu diwylliant ag iechyd y cyhoedd — mae llawer o bolisiau Llywodraeth Cymru a llywodraeth leol yn dal i fethu ag integreiddio diwylliant ac iaith yn llawn.

Mae rhai enghreifftiau cadarnhaol o aliniad polisi â llesiant diwylliannol:

- Mae [Strategaeth Addasu i'r Hinsawdd ar gyfer Cymru](#) yn cynnwys camau gweithredu i gefnogi'r sectorau celfyddydol a threftadaeth i addasu i newid yn yr hinsawdd, er mai ychydig iawn o ystyriaethau sy'n ymwneud â'r Gymraeg.
- Mae [Strategaeth Ddrafft Iechyd Meddwl a Llesiant Meddyliol 2024-2034](#) yn cydnabod rôl asedau diwylliannol a'r iaith Gymraeg o ran cryfhau cydlyniant cymunedol a chymorth iechyd meddwl.
- Mae [Strategaeth Buddsoddi yn Seilwaith Cymru](#) yn amlygu rôl seilwaith diwylliannol wrth gadw hunaniaeth unigryw Cymru a chefnogi'r Gymraeg.
- Mae [Llwybr Newydd](#) yn nodi bod y Gymraeg, y celfyddydau, chwaraeon a diwylliant yn ganolog i uchelgeisiau llesiant.

Er bod yr ymrwymadau polisi hyn yn galonogol, erys bwlch rhwng polisi a gweithredu. Mae angen sylw cyson, cyllid digonol, ac integreiddio cryfach i wneud penderfyniadau ar bob lefel i sicrhau cynnydd ystyrlon.

01 1.4

Diwylliant a'r laith Gymraeg

CANFYDDIADAU 2

DIWYLLIANT, Y CELFYDDYDAU AC ADDYSG

Mae'r cysylltiad dwfn rhwng diwylliant, y celfyddydau, ac addysg yng Nghymru wedi'i [hen sefydlu](#). Mae Cynllun yr Ysgolion Creadigol Arweiniol, a ariennir gan Gyngor Celfyddydau Cymru a Llywodraeth Cymru, yn annog dysgu creadigol trwy wreiddio artistiaid ac ymarferwyr mewn ysgolion. Gallai ehangu'r model hwn ar draws gwasanaethau cyhoeddus wella creadigrwydd ac arloesedd, a chyfranogiad diwylliannol.

Rwy'n croesawu pedwar diben y cwriclewm cenedlaethol, sy'n anelu at ddatblygu 'cyfranwyr mentrus, creadigol, sy'n barod i chwarae rhan lawn mewn bywyd a gwaith.' Fodd bynnag, mae angen cynlluniau awdurdod lleol penodedig a chyllid ar gyfer yr uchelgais hwn i sicrhau mynediad teg at brofiadau diwylliannol lleol i bob dysgwr.

FLATBOY (SEREN THOMAS) MAP OF DREAMS

GWEITHIO MEWN PARTNERIAETH Â GWEITHWYR LLAWRYDD

Mae cydweithredu â gweithwyr llawrydd creadigol yn cryfhau'r broses o lunio polisïau ar draws pob sector, ac eto mae llawer o artistiaid lleol yn teimlo eu bod wedi'u cau allan o brosesau gwneud penderfyniadau. I fynd i'r afael â hyn, rwy'n cyd-ddatblygu canllawiau gyda Chyngor Celfyddydau Cymru, gweithwyr llawrydd, ac undebau llafur i helpu cyrff cyhoeddus i weithio'n effeithiol mewn partneriaeth â gweithwyr llawrydd creadigol. Mae hyn yn adeiladu ar arfer gorau o bandemig COVID-19, pan chwaraeodd gweithwyr llawrydd rôl allweddol wrth gyflawni prosiectau diwylliannol a chymunedol.

01 1.4 DIWYLLIANT A'R IAITH GYMRAEG

CANFYDDIADAU 2 ASTUDIAETHACHOS

Dod â Chaerffili ynghyd drwy'r celfyddydau

Mae tîm Datblygu'r Celfyddydau Bwrdeistref Sirol Caerffili yn cryfhau cysylltiadau cymunedol drwy integreiddio prosiectau celfyddydol i fywyd cyhoeddus. Mae'r tîm wedi:

- Cyd-weithio â chartrefi gofal i annog cyfranogiad mewn gweithgareddau creadigol.
- Datblygu cynllun prentisiaeth yn canolbwyntio ar feysydd allweddol megis cerddoriaeth ac iechyd.
- Cynnal disgos distaw, gweithdai creadigol i staff, a sesiynau celf i drigolion hŷn i annog adrodd straeon a rhannu sgiliau rhwng cenedlaethau.

Mae'r mentrau hyn yn dangos sut y gall buddsoddiad diwylliannol wella llesiant, cydlyniant cymdeithasol, a chyfleoedd economaidd, gan atgyfnerthu'r angen am ymrwymiadau diwylliannol cryfach wrth gynllunio'r sector cyhoeddus.

01 1.4 DIWYLLIANT A'R IAITH GYMRAEG

CANFYDDIADAU 2 ASTUDIAETHACHOS

Artistiaid mewn Gwasanaeth

Mae **Gwasanaeth Celfyddydau a Diwylliannol Rhondda Cynon Taf (RhCT)**, gyda chefnogaeth **Cyngor Celfyddydau Cymru**, wedi ariannu dau artist lleol i ddatblygu eu harfer artistig trwy ymgysylltu cymunedol ystyrlon yn Nhreforci a'r ardaloedd cyfagos. Yn unigryw yn ei hymagwedd, mae'r rhaglen yn blaenoriaethu meithrin perthynas â thrigolion lleol, gan sicrhau bod lleisiau cymunedol yn llywio mentrau diwylliannol RhCT yn y dyfodol yn uniongyrchol.

01 1.4

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

CANFYDDIADAU 2

Cyfleoedd i godi uchelgais ac arweiniad i gefnogi'r Gymraeg

Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo i gyrraedd miliwn o siaradwyr Gymraeg erbyn 2050. Gall Cymru gyflawni hyn. Mae Comisiynydd y Gymraeg yn disgwyl i gyrff cyhoeddus fynd y tu hwnt i gydymffurfio a mynd ati i greu gweithleoedd dwyieithog lle gall staff weithredu'n llawn yn Gymraeg. Mae ehangu gallu'r Gymraeg mewn gweithleoedd a gwasanaethau yn hanfodol i wreiddio'r iaith i fywyd bob dydd.

Rhaid i bob awdurdod lleol a pharc cenedlaethol gynhyrchu strategaethau hybu'r Gymraeg pum mlynedd. Dylai'r rhain alinio â chanllawiau Comisiynydd y Gymraeg ac amlinellu'n glir eu cyfraniad at Cymraeg 2050.

Nododd adroddiad Comisiynydd y Gymraeg yn 2024 welliannau o ran cydymffurfio â safonau'r Gymraeg, gyda rhai sefydliadau'n cynnig gwasanaethau Cymraeg o ansawdd uchel. Fodd bynnag, mae cysondeb yn parhau i fod yn her, ac mae angen ymdrechion pellach i sicrhau bod darpariaeth Gymraeg yn cael ei hintegreiddio'n ddi-dor ar draws yr holl wasanaethau cyhoeddus.

Mae nifer o sefydliadau gwirfoddol a grwpiau cymunedol iaith Gymraeg gall eich cefnogi drwy rannu adnoddau ac arbenigedd â chi.

Mae 'Arwain mewn Gwlad Dwyieithog' yn rhaglen datblygu sefydliadol sy'n cael ei rhedeg gan is-adrannau Cymraeg 2050 Llywodraeth Cymru ac Academi Wales lle mae uwch arweinwyr yn trafod sut i greu diwylliant dwyieithog o fewn sefydliadau. Nid oes angen i gyfranogwyr allu siarad Cymraeg i ymuno, meddylfryd agored a brwdfrydedd dros drafodaeth yn unig. Y nod yw hyrwyddo diwylliant arweinyddiaeth sefydliadol sy'n cefnogi Cymraeg 2050.

01 1.4

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

CANFYDDIADAU 3

● CANFYDDIAD 3:

Mae gweithredu cyfyngedig ar draws cyrff cyhoeddus i harneisio'r rôl y gall diwylliant a'r celfyddydau ei chwarae mewn creu lleoedd. Gellir gwneud mwy i wireddu ei botensial.

Gallwn wneud mwy yng Nghymru i adfywio, cymdogaethau, trefi a dinasoedd i ail-ddychmygu ein cymunedau gyda diwylliant ac iaith yn ganolog iddynt.

Mae Creu Lleoedd yn gysyniad sy'n ymwneud â chynllunio, dylunio a rheoli lleoedd, yn enwedig mannau cyhoeddus a chymunedau. Mae creu lleoedd yn ganolog i **bolisi** cynllunio cenedlaethol.

Mae amrywiaeth o adnoddau cenedlaethol ar gael gan gynnwys **Siarter Creu Lleoedd Cymru** a'r **Canllaw Creu Lleoedd** (2020). Mae Llywodraeth Cymru yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol ddatblygu Cynlluniau Creu Lleoedd ar gyfer canol trefi er mwyn bod yn gymwys ar gyfer Cyllid Trawsnewid Trefi. Mae'r cynlluniau hyn yn darparu gweledigaeth strategol ar gyfer datblygu cynaliadwy, gan sicrhau bod prosiectau'n cyfrannu'n ystyrlon at gydlyniant cymunedol. Dylai'r gwerthusiad o'r cynlluniau a'r gweithgareddau hyn sicrhau bod Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol wedi'i gwreiddio'n ystyrlon (gan gynnwys aliniad ag amcanion llesiant a dangosyddion cenedlaethol).

Er bod dros 100 o sefydliadau wedi ymrwymo i Siarter Creu Lleoedd Cymru, dim ond 15 o gyrff cyhoeddus a gwmpesir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol sydd wedi llofnodi.

Mae creu lleoedd yn effeithiol yn cael ei wneud mewn partneriaeth â phob rhan o'r gymuned, gan gynnwys grwpiau heb gynrychiolaeth ddigonol fel y gymuned Roma a Sipsiwn-Teithwyr; Pobl dduon, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig a phobl anabl.

Rwy'n croesawu ymdrechion gan awdurdodau lleol i ymgorffori diwylliant ac ieithoedd mewn cynlluniau creu lleoedd ond credaf y gellir gwneud mwy i wneud y mwyaf o'r cyfleoedd y mae creadigrwydd a diwylliant yn eu chwarae mewn adfywio.

Mae llawer o'r pethau rydyn ni'n eu caru am ein cymunedau — o sinemâu, lleoliadau cerddoriaeth, caeau pêl-droed, a mannau addoli i berllannau cymunedol a chelf stryd — wedi'u gwreiddio mewn diwylliant, y celfyddydau, a chwaraeon. Rhaid diogelu a datblygu asedau diwylliannol presennol a newydd fel ysgogwyr allweddol cydlyniant cymdeithasol, gwytnwch amgylcheddol ac adfywio economaidd.

SIARTER CREU LLEOEDD CYMRU

Nod y Siarter Creu Lleoedd Cymru yw darparu dealltwriaeth gyffredin o'r ystod o ystyriaethau sy'n rhan o greu lleoedd. Mae'r siarter yn amlinellu chwe egwyddor creu lleoedd sy'n cwmpasu'r ystod o ystyriaethau sy'n cyfrannu at sefydlu a chynnal lleoedd da.

01. Pobl a Chymuned	04. Lleoliad
02. Symudiad	05. Cymysgedd o Ddefnyddiau
03. Tir cyhoeddus	06. Hunaniaeth.

“Mae ein diwylliant a'n hanes yn llawer mwy amrywiol na dim ond cestyll a chorau, a byddwn yn sicrhau bod hanes a diwylliant ein cymunedau Du, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig yn cael eu cynrychioli'n briodol gan ein buddsoddiadau seilwaith.”

Strategaeth Buddsoddi yn Seilwaith Cymru

01 1.4 DIWYLLIANT A'R IAITH GYMRAEG

CANFYDDIADAU 3 ASTUDIAETHACHOS

Llais y Lle

Mae rhaglen Llais y Lle Cyngor Celfyddydau Cymru yn ariannu cydweithrediadau creadigol gyda chymunedau, gan ganolbwyntio ar iaith, tir a hunaniaeth ddiwylliannol. Roedd un prosiect, **'Dydyn Ni Ddim yn Siarad Dim Mwy'**, dan arweiniad yr artistiaid Rhiannon White a Ffion Wyn Morris, yn archwilio'r berthynas â'r Gymraeg ac mewn cymunedau dosbarth gweithiol yng ngogledd a de Cymru. Defnyddiodd y prosiect ffilm ac adrodd straeon yn Arabeg, Saesneg, Somalieg a Chymraeg, gan adlewyrchu amrywiaeth ieithyddol a diwylliannol Cymru.

Gweledigaeth Caerffili 2035

Mae Cynllun Creu Lleodd Gweledigaeth Caerffili 2035 yn gosod cymuned a diwylliant wrth galon datblygiadau newydd. Mae mentrau allweddol yn cynnwys:

- Marchnad Ffos Caerffili, gyda dros 20 o fasnachwyr annibynnol, yn cefnogi busnesau bach a chynhyrchwyr bwyd lleol.
- Mannau tai a busnes fforddiadwy, ynni-effeithlon wedi'u hailddatblygu o adeiladau nad ydynt yn cael eu defnyddio'n ddigonol.
- Adfywio Neuadd y Gweithwyr, gan ei thrawsnewid yn ganolfan ddiwylliannol i'r gymuned.

01 1.4

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

CANFYDDIADAU 3

“Mae'r rhaglen Trawsnewid Trefn wedi cefnogi datblygiad 53 o gynlluniau creu lleoedd, gyda 10 arall ar y gweill ar gyfer cymorth posibl y flwyddyn ariannol hon. Mae diwylliant, y celfyddydau a'r diwydiannau creadigol ehangach yn hynod bwysig i ni yma yng Nghymru, ac rwy'n awyddus i sicrhau ein bod yn defnyddio grym asedau diwylliannol a chymunedol i ddatgloi adfywio canol trefn.”

Jayne Bryant AS, Ysgrifennydd y Cabinet dros Dai a Llywodraeth Leol - Rhagfyr 2024

Byddai rhoi mwy o lais i gymunedau lleol dros dir ac adeiladau yn eu helpu i gadw safleoedd treftadaeth, datblygu prosiectau bwyd lleol, ac ail-bwrpasu mannau ar gyfer gweithgareddau diwylliannol. Byddai cryfhau rôl cynghorau tref a chymuned yn y prosesau hyn, ochr yn ochr â mwy o fynediad at gyllid ac arbenigedd, yn sicrhau bod asedau'n parhau i fod wrth wraidd cymunedau ffyniannus, gwydn.

Mae cynllun Perthyn Llywodraeth Cymru yn darparu grantiau bach ar gyfer mentrau cymdeithasol newydd a phrosiectau tai a arweinir gan y gymuned, gan gefnogi cyfleoedd economaidd, tai fforddiadwy, a chymunedau Cymraeg eu hiaith.

Yn ystod haf 2022, cynhaliodd [Pwyllgor Llywodraeth Leol](#) a Thai'r Senedd ymchwiliad i asedau cymunedol, gan arwain at sefydlu Comisiwn Asedau Cymunedol Llywodraeth Cymru (2024). Nod y comisiwn hwn yw diwygio prosesau trosglwyddo asedau cymunedol, gan ei gwneud yn haws i gymunedau gymryd perchnogaeth o adeiladau treftadaeth a mannau diwylliannol.

Mae'r Alban a Lloegr yn darparu mwy o hawliau i gymunedau warchod asedau lleol trwy bolisiau fel yr [Hawl Cymunedol i Brynu \(yr Alban\)](#) a [Hawl Cymunedol i Gynnig \(Lloegr\)](#). Dylai Cymru ystyried diwygiadau deddfwriaethol tebyg i rymuso cymunedau i lunio eu hamgylchedd lleol.

01 1.4

Diwylliant a'r laith Gymraeg

CANFYDDIADAU 4

● CANFYDDIAD 4:

Mae pegynnu cymdeithasol yn her sylweddol i lesiant hirdymor, gan amlygu'r angen am fwy o ymdrechion gan gyrff cyhoeddus i feithrin cymunedau cydlynol a chynhwysol.

Mae pegynnu — boed yn ddiwylliannol, yn ieithyddol, yn economaidd-gymdeithasol, neu'n wleidyddol — yn tanseilio ymddiriedaeth mewn sefydliadau, yn gwanhau cytgord cymdeithasol, ac yn tarfu ar weithredu ar y cyd.

Er mwyn i Gymru ffynnu, rhaid i gyrff cyhoeddus roi blaenoriaeth i feithrin cymunedau cydlynol a chynhwysol, gan sicrhau bod pawb yn teimlo ymdeimlad o berthyn a phwrpas cyffredin.

Tra bod canran y bobl sy'n teimlo y gallant ddylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar eu hardal leol yn cynyddu yng Nghymru — mae'r ffigwr yn dal yn rhy isel. Yn ôl Carnegie UK, Cymru sydd â'r sgôr llesiant democrataidd isaf yn y DU.

Mae lefelau ymddiriedaeth a boddhad y cyhoedd mewn sefydliadau cyhoeddus yn gostwng ledled y DU. Er fy mod yn cydnabod yr ymdrechion a wnaed gan y Senedd a Llywodraeth Cymru i gryfhau democratiaeth yng Nghymru megis cyflwyno pleidleisiau yn 16 ac 17, a Diwygio'r Senedd, rhaid gwneud mwy i ailadeiladu ymddiriedaeth a meithrin cyfranogiad ystyrllon.

Byddai ymdrechion i fynd i'r afael â pegynnu cymdeithasol hefyd yn cefnogi mynd i'r afael â lefelau o unigrwydd ac arwahanrwydd yng Nghymru. Yn 2022-23, canfuwyd bod 13% o bobl Cymru yn unig, yr un fath ag yn y 2 flynedd ddiwethaf (2021-22 a 2020-21).

Roedd gan y rhai sy'n nodi eu bod yn Ddu, yn Asiaidd, neu'n rhan o grŵp Lleiafrifoedd Ethnig lefelau uwch o unigrwydd hunangofnodedig yn 2022-23 ar 24% o gymharu â 12% ar gyfer y rhai sy'n nodi eu bod yn Wyn.

Mae mannau cyhoeddus ac asedau cymunedol — o lyfrgelloedd a hybiau diwylliannol i ganolfannau hamdden a pharciau — yn hanfodol ar gyfer lleihau unigrwydd ac ar gyfer cydlyniant cymdeithasol. Dylai'r lleoliadau er daioni hyn gael eu diogelu a'u blaenoriaethu mewn gwariant cyhoeddus i greu mannau lle gall pobl gysylltu, cydweithio a meithrin perthnasoedd ar draws gwahaniaethau.

"Mae'r Ganolfan Amlddiwylliannol yn ein helpu i fod gyda'n gilydd gyda diwylliannau eraill a deall eu cefndir yn well, beth maen nhw'n ei wneud, beth maen nhw'n ei wynebu. [mae'n] ein helpu i rwydweithio i weld sut y gallwn groesawu ein gweithgarwch gyda'n gilydd fel aelod o gymuned Cymru."

Aelod, Canolfan Amlddiwylliannol
Gogledd Ddwyrain Cymru.

01 1.4 DIWYLLIANT A'R IAITH GYMRAEG

CANFYDDIADAU 4 ASTUDIAETHACHOS

The Talking Shop

Gyda chefnogaeth partneriaid traws-sector a chyllid, sefydlodd Omidaze Productions The Talking Shop — mannau cyhoeddus a ddyluniwyd ar gyfer trafodaeth greadigol, ddiwylliannol a democrataidd. Mae dros 13,000 o bobl, rhwng chwe mis a 96 oed, wedi cymryd rhan, gan ddefnyddio'r gofodau i rannu profiadau, dysgu sgiliau newydd, ac ymgysylltu â'u cymuned a democratiaeth. Mae'r mannau hyn yn darparu lleoliad hygrych, cynhwysol i bobl o bob cefndir i gysylltu a chyfrannu at siapia eu cymunedau lleol.

Darganfod mwy am
The Talking Shop

01

1.4

Diwylliant a'r laith Gymraeg

CANFYDDIADAU

4

Rhaid i gyrff cyhoeddus chwarae rhan arweiniol wrth ddylunio a gweithredu polisiau cynhwysol sy'n cryfhau undod cymdeithasol. Mae hyn yn gofyn am:

- Feithrin deialog ystyrlon rhwng grwpiau amrywiol.
- Grymuso mentrau a arweinir gan y gymuned sy'n dathlu amrywiaeth.
- Ymgorffori egwyddorion cydraddoldeb a chyfiawnder cymdeithasol ym mhob proses gwneud penderfyniadau.
- Gweithio ar y cyd â grwpiau ffydd, undebau llafur, sefydliadau gwirfoddol, cynghorwyr cymuned a thref, y byd academiaidd a busnesau.

Mae gwirfoddoli hefyd yn chwarae rhan hanfodol wrth adeiladu cymunedau cydlynol.

Mae gwirfoddolwyr yn cyfrannu at wasanaethau cyhoeddus, mentrau llesiant, a phrosiectau cymunedol, gan greu rhwydweithiau lleol cryfach, mwy cysylltiedig.

Er bod y garreg filltir a briodolwyd i wirfoddoli yng Nghymru eisoes wedi'i [chyrraedd](#) yn y tymor byr, gyda'r cynllunio a'r cymorth cywir ar gyfer gwirfoddoli, mae lle i ragori ar y garreg filltir hon a gwella ansawdd y profiad gwirfoddoli i'r rhai sy'n gwirfoddoli a'r rhai sy'n elwa ohono. Bydd arweinyddiaeth gref, seilwaith cefnogol, a gwaith partneriaeth rhwng y sectorau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol yn bwysig i gyflawni hynny.

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

Llywodraeth Cymru:

22. Dylai Llywodraeth Cymru gyflwyno Bil Diwylliant i Seithfed Tymor y Senedd (2026 - 2030), i wneud diwylliant yn ofyniad statudol ar gyrrff cyhoeddus. Bydd hyn yn cryfhau rôl diwylliant mewn llesiant cenedlaethol ac yn sicrhau bod diwylliant yn cael y gydnabyddiaeth a'r buddsoddiad y mae'n ei haeddu.
23. Dylai Llywodraeth Cymru ymrwymo i Ddeddf Hawl Cymunedol i Brynu i rymuso cymunedau i gymryd perchnogaeth o adeiladau lleol gwerthfawr, tir, ac asedau cymunedol, gan sicrhau eu bod yn parhau i fod wrth galon cymunedau ffyniannus.
24. Dylai Llywodraeth nesaf Cymru benodi Ysgrifennydd y Cabinet dros Ddiwylliant, y Celfyddydau a Chwaraeon.

Cyrrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

25. Dylai pob corff cyhoeddus yng Nghymru ddatblygu cynllun clir i gynyddu'r defnydd mewnol o'r Gymraeg o fewn cyrrff cyhoeddus. Bydd hyn yn galluogi staff i fyw eu bywydau gwaith yn gynyddol drwy gyfrwng y Gymraeg, gan feithrin diwylliant dwyieithog cryfach yn y gweithle.
26. Dylai pob corff cyhoeddus a Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus lofnodi Siarter Creu Lleoedd Cymru ac integreiddio ei hegwyddorion yn eu gwaith.
27. Dylai pob corff cyhoeddus gynhyrchu strategaeth wirfoddoli sefydliadol mewn partneriaeth â gweithwyr a'r sector gwirfoddol i hybu gwirfoddoli ledled y wlad.

**“Henwlad fy nhadau
angen pobl fel fi.**

**Pobl,
Pobl fel
Pobl,
Pobl fel fi.”**

MI, RIGHTKEYSONLY

**Gwrandewch ar Mi
gan Rightkeysonly**

01 1.5

Economi Llesiant

“Yn y dyfodol – fe fydd yna bobol fel ni lle mae eu bywydau’n gyfoethocach oherwydd yr hyn wnaethon ni heddiw.”

CYFLWYNIAD

“Ers dros 70 mlynedd mae economeg wedi'i gosod ar GDP, neu allbwn cenedlaethol, fel ei brif fesur o gynnydd. Mae'r sefydlogiad hwnnw wedi'i ddefnyddio i gyfiawnhau anghydraddoldebau incwm a chyfoeth eithafol ynghyd â dinistr digynsail i'r byd byw. Ar gyfer yr unfed ganrif ar hugain mae angen nod llawer mwy: bodloni hawliau dynol pob person o fewn ein planed sy'n rhoi bywyd.”

Kate Raworth, Doughnut Economics

Rwyf wedi ymrwymo i chwarae fy rhan i sicrhau bod Cymru'n newid i economi llesiant sy'n rhoi blaenoriaeth i bobl a'r planed. Mae'r newid hwn yn ei gwneud yn ofynnol i lywodraethau ar bob lefel, busnesau a chymunedau gymryd camau ar y cyd i sicrhau bod ein heconomi yn canolbwyntio'n gyfan gwbl ar gyflawni nodau llesiant Cymru.

Am lawer o'r 20fed ganrif, twf Cynnyrch Mewnwladol Crynswth (CMC) fu'r prif fesur o lwyddiant economaidd yn y DU a Chymru. Ac eto, er gwaethaf y ffocws hwn, mae Cymru yn parhau i fod **ar ei hôl hi** o gymharu â gweddill y DU mewn meysydd allweddol fel cynhyrchiant a chystadleurwydd. Nid yw twf economaidd yn unig wedi lleihau anghydraddoldeb nac wedi mynd i'r afael â'r argyfyngau hinsawdd a natur.

Ers datganoli, mae Cymru wedi bod yn brin o ateb clir i'r cwestiwn: pa fath o dwf economaidd sydd ei angen arnom?

Mae economi llesiant yn darparu model amgen — un lle mae datblygu economaidd yn gwasanaethu llesiant pobl, y planed a chenedlaethau'r dyfodol, yn unol â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

01 1.5

Economi Llesiant

Diffinio economi llesiant

Mae economi llesiant yn fframwaith sy'n blaenoriaethu canlyniadau cymdeithasol ac amgylcheddol dros ddangosyddion economaidd traddodiadol. Mae'n symud y tu hwnt i CMC i ystyried casgliad ehangach o ddangosyddion, gan fesur llwyddiant yn seiliedig ar lesiant, tegwch a chynaliadwyedd. Mae economi llesiant yn cyd-fynd â model [Donut Economics](#) Kate Raworth, sy'n rhagweld economi sy'n:

- Sicrhau nad oes neb yn disgyn o dan y sylfaen gymdeithasol - y gofynion sylfaenol ar gyfer bywyd iach a boddhaus.
- Parchu'r nenfwd ecolegol, gan aros o fewn ffiniau planedol i osgoi cwmp amgylcheddol
- Creu gofod diogel a chyfawn i bawb, lle mae polisiau economaidd yn hybu ffyniant heb niweidio pobl na'r blaned.

Y sefyllfa yng Nghymru:

- Dim ond 64% o weithwyr Cymru enillodd y Cyflog Byw Gwirioneddol yn 2023, y ganran isaf mewn degawd (i lawr o 68% yn 2022).
- Enillodd gweithwyr Du, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig, ar gyfartaledd, £1.93 (13.8%) yn llai yr awr na gweithwyr Gwyn yn 2023.
- Roedd tua 2,828 o fentrau cymdeithasol yng Nghymru yn 2022, cynnydd o 22% ers 2020.
- Er bod 67% o oedolion o oedran gweithio wedi cyflawni Lefel 3 neu uwch yn y Fframwaith Cymwysterau Cenedlaethol, mae [anghydraddoldebau](#) o ran canlyniadau sgiliau yn parhau. Mae gan fechgyn Cymru y lefelau cyfranogiad isaf mewn addysg uwch yn y DU a phobl ifanc o gefndiroedd dosbarth gweithiol yng Nghymru sydd leiaf tebygol o fod mewn cyflogaeth yn y DU.
- Mae ôl troed byd-eang Cymru yn parhau i fod dros ddwywaith maint ein bio-gynhwysedd amcangyfrifedig. Pe bai'r byd yn byw fel Cymru, byddai angen 2.08 y Ddaear ar ddynolryw i gynnal ei hun.

Doughnut Economics: Sylfaen gymdeithasol o lesiant na ddylai neb syrthio oddi tano, a nenfwd ecolegol o bwysau planedol na ddylem fynd y tu hwnt iddo. Rhwng y ddau mae lle diogel a chyfawn i bawb.

01

1.5

Economi Llesiant

CANFYDDIADAU

1

● CANFYDDIAD 1:

Rhaid i strategaethau economaidd rhanbarthol Cenhadaeth Economaidd a Chyd-bwyllgor Corfforaethol (CJC) Llywodraeth Cymru alinio â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Mae Cenhadaeth Economaidd Llywodraeth Cymru yn pwysleisio sero net a gwaith teg, ond nid yw'n cyd-fynd yn llwyr â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol eto ac nid yw'n mynd i'r afael yn ddigonol ag argyfwng natur Cymru.

Er bod cynnydd wedi'i wneud o ran hyrwyddo economi sylfaenol a chylchol, nid yw'r dulliau hyn eto'n flaenoriaethau canolog na chyffredinol ar draws y llywodraeth. Yn lle hynny, mae strategaethau economaidd yr 20fed ganrif, megis twf a chystadleurwydd, yn parhau i gael eu defnyddio fel mesurau craidd o lwyddiant heb fynegi'n glir eu pwrpas o ran gwella llesiant pobl a'r blaned. Mae polisi economaidd Llywodraeth Cymru yn parhau i ddilyn cyfeiriad Llywodraeth y DU.

Fodd bynnag, fel aelod o [Rwydwaith Llywodraeth yr Economi Llesiant](#) (WeGo), dylai Cymru fod yn arwain y maes wrth drosglwyddo i economi llesiant. Mae'r Ffindir, sy'n aelod o WeGo, wedi ymrwymo i wneud cylchredeg carbon-niwtral yn sylfaen i'w heconomi erbyn [2035](#).

Er bod Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol wedi bod ar waith ers bron

i ddegawd, nid oes unrhyw gynllun canolog o hyd gan Lywodraeth Cymru i amlinellu nodau llesiant cenedlaethol Cymru fel y genhadaeth arweinïol ar gyfer busnes. Nid yw Gweinidogion eto wedi sefydlu dull cydgysylltiedig o drosoli offer economaidd, cymhellion, a buddsoddiadau i arwain cyfraniadau'r sector preifat tuag at y nodau hyn.

Ni all y sector cyhoeddus yn unig gyflawni Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol — mae angen dull gweithredu economi gyfan.

Rhaid i'r iteriad nesaf o Genhadaeth Economaidd Llywodraeth Cymru a'r strategaethau rhanbarthol CJC sy'n dod i'r amlwg flaenoriaethu heriau'r 21ain ganrif, gan gynnwys:

- Argyfwng hinsawdd a natur
- Ehangu anghydraddoldeb
- Cadw cyfoeth o fewn cymunedau

Rhaid i bolisiau economaidd, cymhellion, a buddsoddiadau gael eu cynllunio'n benodol i gau'r bylchau o ran cyflawni nodau llesiant Cymru, a sicrhau mai dim

ond ei chyfran deg o adnoddau'r blaned y mae Cymru'n ei defnyddio.

Ni fydd trosglwyddiad cyfawn i economi carbon isel a digidol yn bosibl heb gynllun brys i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau mewn sgiliau a chymwysterau. Rhaid i'r cynllun hwn gynnwys arweinydd y sector preifat a darparwyr sgiliau yn weithredol er mwyn sicrhau cyfleoedd teg i bawb.

Rhaid i economi llesiant hefyd fynd i'r afael â'r cymhorthdal cudd a ddarperir gan ofal di-dâl, sy'n disgyn yn anghymesur ar fenywod. Yn ôl [Oxfam Cymru](#), mae hyd at 96% o waith gofal yng Nghymru yn ddi-dâl, yn cael ei wneud yn bennaf gan fenywod. Mae gofal yn sail i bob gweithgaredd economaidd ac eto nid yw'n cael ei werthfawrogi'n llawn. Er nad yw'r adroddiad hwn yn archwilio'r mater yn fanwl, mae'n hollbwysig bod Cymru'n ystyried rôl gwaith gofal wrth drosglwyddo i economi llesiant.

01 1.5

Economi Llesiant

CANFYDDIADAU 2

● CANFYDDIAD 2:

Mae angen rhoi'r Cyflog Byw Gwirioneddol a'r Oriau Byw ar waith ymhlith cyrff cyhoeddus ar frys.

Mae'r **Cyflog Byw Gwirioneddol** yn biler allweddol yn agenda gwaith teg Llywodraeth Cymru ac mae'n hollbwysig i fynd i'r afael ag anghydraddoldeb. Yn wahanol i Gyflog Byw Cenedlaethol Llywodraeth y DU, mae'r Cyflog Byw Gwirioneddol yn seiliedig ar gostau byw gwirioneddol yn unig. Mae achrediad yn ei gwneud yn ofynnol i gyflogwyr dalu'r Cyflog Byw Gwirioneddol i bob aelod o staff a chael cynllun ar gyfer staff trydydd parti ar gontract.

Ers 2016, mae tua 20,400 o bobl ychwanegol yng Nghymru wedi'u codi i'r Cyflog Byw Gwirioneddol, gan ychwanegu £141m mewn incwm ychwanegol ar gyfer enillwyr cyflog isel. Mae bron i 600 o gyflogwyr wedi'u hachredu.

Fodd bynnag, mae nifer y bobl yng Nghymru sy'n ennill y Cyflog Byw Gwirioneddol yn **2023** yn 64%, yr isaf ers dros ddegawd, ac i lawr o 68% yn 2022. Mae hyn yn debyg i ranbarthau yng Ngogledd Lloegr, ac yn sylweddol y tu ôl i'r Alban, lle mae **91%** o weithwyr yn derbyn y Cyflog Byw Gwirioneddol. Er gwaethaf ymrwymiad Llywodraeth

Cymru i waith teg, dim ond 13 o gyrff cyhoeddus sy'n ddarostyngedig i Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol sydd wedi cyflawni achrediad Cyflogwr Cyflog Byw Gwirioneddol. Dim ond tri o'r 22 awdurdod lleol sydd wedi'u hachredu. Fodd bynnag, mae Cyngor Rhondda Cynon Taf wedi dangos bod gweithredu fesul cam dros chwe blynedd yn bosibl.

Mae marchnad lafur y DU wedi esblygu dros y blyneddau diwethaf, gydag oriau gwaith yn dod yn ffactor allweddol o ran lleihau anghydraddoldeb. Mae talu'r Cyflog Byw Gwirioneddol yn sylfaen bwysig, ond mae cyfradd foddhaol fesul awr yn parhau i fod yn broblem os yw'r oriau gwaith a ddarperir yn isel neu'n anghyson. Mae'r achrediad **Oriau Byw** ar gael i Gyflogwyr Cyflog Byw i fynd i'r afael â hyn a dylai cyrff cyhoeddus ei geisio.

Mae cymorth achredu Cyflog Byw ac Oriau Byw ar gyfer cyrff cyhoeddus a sefydliadau'r sector preifat a gwirfoddol ar gael gan y tîm **Cyflog Byw Gwirioneddol yng Nghymru**.

Cyngor Caerdydd a Chyflog Byw Gwirioneddol

Mae **Cyngor Caerdydd** wedi datblygu ymgyrch aml-randdeiliaid i gynyddu achrediad Cyflog Byw – gan ddod yr ail ddinas yn y DU i ennill statws Dinas Cyflog Byw. Mae hyn wedi creu hwb o £65 miliwn i'r economi leol ac wedi sicrhau bod 13,000 o bobl wedi'u codi i Cyflog Byw Gwirioneddol. Trwy fentrau fel **Compact Swyddi Cymunedol Ffair Jobs**, mae Cyngor Caerdydd yn gweithio gyda chyflogwyr i sicrhau cyfleoedd gwaith teg mewn ardaloedd difreintiedig.

01 1.5

Economi Llesiant

CANFYDDIADAU 3

● CANFYDDIAD 3:

Mae dull yr economi sylfaenol yng Nghymru yn dod yn fwy poblogaidd – drwy dyfu'r fenter gymdeithasol a'r economi gydweithredol, gall mwy o gymunedau gynhyrchu, cylchredeg a chadw cyfoeth yn lleol.

Mae dull economi sylfaenol Llywodraeth Cymru, sy'n canolbwyntio ar gryfhau'r 'economy bob dydd', wedi helpu i ailgyfeirio gwariant y sector cyhoeddus i Gymru. Er enghraifft, cynyddodd Cydwasanaethau'r GIG wariant caffael yng Nghymru o 40% yn 2020 i 43% yn 2024. Mae cyllid Trawsnewid Trefi Llywodraeth Cymru yn cefnogi adfywio canol trefi yn llwyddiannus, fel Cynllun 2035 Caerffili (gweler tudalen 77).

Fodd bynnag, nid yw dull economi sylfaenol wedi'i ymgorffori'n llawn eto ar draws Llywodraeth Cymru na'r sector cyhoeddus ehangach, ac mae llawer o [gyrff cyhoeddus](#) yn nodi diffyg ymwybyddiaeth o ysgogiadau polisi a metrigau i ymgorffori dull economi sylfaenol ymhellach ar lefel leol, y tu hwnt i gaffael.

Mae [Adeiladu Cyfoeth Cymunedol](#) yn mynd â ffocws yr economi sylfaenol ar gaffael ymhellach drwy roi blaenoriaeth i hyrwyddo mentrau cymdeithasol a mentrau cydweithredol

mewn cynlluniau datblygu economaidd lleol. Mae'r mentrau hyn, ynghyd â busnesau sy'n eiddo i'r gweithwyr, yn cadw cyfoeth o fewn cymunedau, yn cynnwys gweithwyr a thrigolion wrth wneud penderfyniadau, ac yn blaenoriaethu llesiant cymdeithasol ac amgylcheddol yn hytrach nag elw.

Mae busnesau cymdeithasol yn fwy tebygol o dalu'r [Cyflog Byw Gwirioneddol](#), yn tueddu i berfformio'n well na busnesau traddodiadol o ran [cynhyrchiant](#) a gall **75%** o fusnesau cymdeithasol yng Nghymru weithredu yn Gymraeg, gan atgyfnerthu eu heffaith ddiwylliannol ac economaidd.

Yn galonogol, mae'r sector busnes cymdeithasol yn tyfu oherwydd cyllid arbenigol a chymorth busnes gan Lywodraeth Cymru. Rhwng 2020 a 2022, tyfodd y sector 22%, gyda chwarter y busnesau yn fusnesau newydd. Mae Trafnidiaeth Cymru yn partneru â menter gymdeithasol i weithgynhyrchu ei [gwisgoedd](#).

01 1.4 ECONOMI LLESIANT

CANFYDDIADAU 3 ASTUDIAETHACHOS

Cymuned lewyrchus

Mae Cwmni Bro Ffestiniog wedi adeiladu rhwydwaith o fusnesau lleol a mentrau cymdeithasol sy'n hybu adeiladu cyfoeth cymunedol. Mae'r rhwydwaith yn cadw 98% o'i incwm yn lleol, yn bennaf trwy gyflogau. O'r £1.5 miliwn a wariwyd ar gyflogau, mae 53% yn parhau o fewn yr economi leol. Mae bron i hanner yr holl variant caffael yn aros o fewn y gymuned.

Darganfod mwy am
Cwmni Bro Ffestiniog

01 1.5

Economi Llesiant

CANFYDDIADAU 4

CANFYDDIAD 4:

Gall Cymru dyfu mwy o swyddi gwyrdd, ond mae angen gweithredu ar frys i fynd i'r afael â'r anghydraddoldeb o ran canlyniadau sgiliau a chymwysterau i sicrhau bod Cymru'n cyflawni trawsnewidiad cyflawn i economi llesiant carbon isel.

Mae datblygu llif o sgiliau gwyrdd a chefnogi ailsgilio, drwy gydweithio rhwng Llywodraeth Cymru, darparwyr sgiliau a diwydiant yn hanfodol ar gyfer prosiectau datgarboneiddio mawr megis y ffwrnais chwyth drydanol ym Mhort Talbot, ffermydd gwynt ar y môr yn y Môr Celtaidd a swyddi sy'n seiliedig ar natur mewn adfer mawndiroedd, coedwigaeth a chadwraeth forol.

Mae [ymchwil](#) yn dangos bod 50% o arwynebedd morol Cymru yn addas ar gyfer tyfu gwyon, i gefnogi diwydiant gwyon a allai gynhyrchu £105 miliwn mewn refeniw a chreu 1,000 o swyddi newydd ym meysydd cynhyrchu bwyd, pecynnu ac amaethyddiaeth. Mae [Gwasanaeth Natur Cymru](#) yn fodel a all gefnogi prentisiaethau ac ailsgilio i gefnogi pobl i gael mynediad at swyddi byd natur.

Nid yw Cymru yn barod eto i ateb y galw am swyddi gwyrdd. Mae niferoedd prentisiaethau a hyfforddiant yn parhau i fod yn isel mewn sectorau allweddol lle disgwylir twf swyddi. Mae menywod a phobl Dduon, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig yn cael eu tangynrychioli yn y sectorau sydd fwyaf tebygol o weld twf swyddi gwyrdd, sy'n golygu bod angen polisiau wedi'u targedu i sicrhau mynediad teg.

Mae gan Gymru'r potensial i greu 60,000 o swyddi gwyrdd mewn sectorau fel adeiladu, gwresogi, gosod trydanol, gweithgynhyrchu, peirianeg, ac adfer natur.

Mae [ymchwil](#) yn awgrymu y bydd y newid i economi di-garbon yn effeithio'n uniongyrchol ar 20% o swyddi presennol Cymru. Amcangyfrifir bod 150,000 o swyddi (10.3%) eisoes wedi'u halinio â thrawsnewid, tra bydd 140,000 (9.6%) angen ailsgilio.

Economi
Llesiant

Dadansoddiad demograffig o weithlu'r sector gwyrdd	Tai cymdeithasol, Adeiladu ac Ôl-osod Tai	Amaethyddiaeth, Coedwigaeth, Adfer Natur a chreffftau cysylltiedig	Gosodiadau trydan, Band Eang, Cerbydau Trydan a Phaneli Solar
% benywaidd y gweithlu	27%	25%	29%
% heb fod yn wyn o'r gweithlu	5%	<1% (0.76%)	6%
Menyw a phrentisiaeth yn dechrau	3%	n/a	2% (mewn prentisiaethau electrodechnegol)

Anghydraddoldeb a Sgiliau

Mae Adroddiad Llesiant Cymru 2024 yn nodi cynnydd tuag at y garreg filltir o 75% o oedolion o oedran gweithio sy'n cyflawni cymwysterau Lefel 3 erbyn 2050, gyda 67% yn cyrraedd y lefel hon yn 2023. Fodd bynnag, mae dadansoddiad dyfnach o'r farchnad lafur o [EPI](#) yn amlygu anghydraddoldebau parhaus a fydd, os nad eir i'r afael â hwy, yn llesteirio gallu Cymru i gyflawni trosglwyddiad cyfawn.

- Mae gan bobl ifanc o gefndiroedd dosbarth gweithiol yng Nghymru ganlyniadau addysg a marchnad lafur gwaeth o gymharu â gweddiill y DU. Dim ond 56% sy'n cyflawni cymwysterau cyfwerth â Safon Uwch, sy'n llusgo y tu ôl i'r 60-65% a welwyd yng ngwledydd eraill y DU.
- Mae cyfraddau cyflogaeth ar gyfer pobl ifanc o gefndiroedd dosbarth gweithiol yng Nghymru hefyd yr isaf yn y DU, gyda dim ond 71% mewn cyflogaeth, o gymharu â 74-78% mewn gwledydd eraill.
- Mae llai o brentisiaethau yn cael eu cymryd gan bobl ifanc yng Nghymru a Lloegr o gymharu â'r Alban a Gogledd Iwerddon. Dim ond 20% o brentisiaethau yng Nghymru a Lloegr sy'n cael eu cychwyn gan bobl ifanc 16-18 oed, tra yn yr Alban mae'r ffigur yn 37%, ac yng Ngogledd Iwerddon, mae'n 52%.
- Mae gan fechgyn Cymru y lefelau cyfranogiad isaf mewn addysg uwch ar draws y DU.

01 1.5

Economi Llesiant

CANFYDDIADAU 5

● CANFYDDIAD 5:

Mae ein heconomi ar hyn o bryd yn defnyddio adnoddau'r ddaear yn gyflymach nag y gellir eu hailgyflenwi. Mae hyn yn anghynaliadwy. Gall Cymru greu mwy o swyddi atgyweirio ac aildddefnyddio.

Mae **ôl troed byd-eang** Cymru yn fwy na dwbl ei biocapaciti amcangyfrifedig - sy'n golygu ein bod yn defnyddio adnoddau naturiol ar gyfradd na all y blaned ei chynnal. Pe bai'r boblogaeth fyd-eang yn byw fel Cymru, byddai angen 2.08 Ddaear arnom.

Er mwyn trawsnewid i economi llesiant a dod yn genedl sy'n gyfrifol yn fyd-eang, rhaid inni ganiatáu i adnoddau naturiol adfywio ar gyflymder cyfartal neu gyflymach na'u defnydd.

Er bod ganddi'r **ail** gyfradd ailgylchu uchaf yn y byd, mae Cymru'n parhau i weithredu o fewn **model** cymryd-defnydd-gwaredu. Ar draws gwledydd diwydiannol, mae'r model hwn o ddefnyddio adnoddau yn cyfrannu at **45% o allyriadau byd-eang**. Mae diwylliant o atgyweirio ac aildddefnyddio yn hanfodol i sicrhau nad yw gweithgarwch economaidd yn goresgyn ffiniau planedol.

Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo i ehangu canolfwyntiau aildddefnyddio ac atgyweirio i 80 o drefi erbyn 2026 drwy ei strategaeth **Mwy nag Ailgylchu**. Bydd sicrhau bod gan bob cymuned fynediad i'r canolfannau hyn yn cyflymu'r broses o drosglwyddo Cymru i economi gylchol.

Mae buddsoddi mewn ailgylchu ac arferion cylchol eisoes yn creu buddion economaidd, megis y buddsoddiad o **£1bn** yn Meilyn Shotton i brosesu 25% o wastraff cardbord y DU yn bapur wedi'i ailgylchu.

Pe bai arferion atgyweirio ac aildddefnyddio yn cynyddu 25% yn unig, amcangyfrifir y byddai 27,705 o **swyddi** newydd yn cael eu creu o fewn yr economi gylchol.

01 1.4 ECONOMI LLESIANT

CANFYDDIADAU

5

ASTUDIAETHACHOS

Mwy nag Ailgylchu gyda Chaffi Trwsio

Mae **Caffi Trwsio Cymru** yn helpu i symud cymunedau o ddiwylliant taflu i ffwrdd i feddylfryd atgyweirio-cyntaf. Mae rhwydwaith o dros 120 o gaffis atgyweirio ledled Cymru yn darparu atgyweiriadau am ddim ar gyfer dillad, electroneg, teganau ac eitemau cartref. Mae dros 21,858 o eitemau wedi cael eu trwsio ers 2017, gan arbed £1m i gymunedau a lleihau gwastraff.

01 1.4 ECONOMI LLESIANT

CANFYDDIADAU 5 ASTUDIAETHACHOS

Mwy nag Ailgylchu gyda Benthyc Cymru

Mae **Benthyc Cymru** yn creu Llyfrgelloedd o Bethau ledled Cymru, gan ganiatáu i bobl fenthyc eitemau yn lle eu prynu, gan leihau costau ac effaith amgylcheddol. Ers 2020, mae Benthyc Cymru wedi hwyluso 18,000 o 'fenthyc', gan arbed £500,000 i gartrefi a lleihau allyriadau carbon 220,000 kg.

01 1.5

Economi Llesiant

CANFYDDIADAU 6

● CANFYDDIAD 6:

Ni all Cymru gyflawni ein nodau llesiant drwy'r sector cyhoeddus yn unig. Mae rhoi'r sector preifat ar waith yn hanfodol i'r newid i economi llesiant.

Ni all y sector cyhoeddus ar ei ben ei hun gyflawni Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Mae gan fusnesau ran hollbwysig i'w chwarae. Ar ôl deng mlynedd o'r ddeddfwriaeth, nid oes gan Lywodraeth Cymru gynllun cenedlaethol i gynnwys busnesau wrth gyflawni nodau llesiant Cymru ac nid yw'n cymhwyso set gyson o gamau gweithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol y dylai fod yn ofynnol i fusnesau eu cyflawni pan fyddant yn cael cymorth gan Lywodraeth Cymru.

Mae llond llaw o gwmnïau mawr — gan gynnwys Bluestone, Dŵr Cymru, y Principality, a Chymdeithas Bêl-droed Cymru — yn cysoni eu strategaethau corfforaethol â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, ond mae'r mwyafrif helaeth o fusnesau yn parhau i fod yn anymwybodol sut y gallant gyfrannu. Canfu adolygiad yn 2022 gan fy nhîm ymwybyddiaeth isel o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ymhlith busnesau bach a chanolig eu maint.

Rhaid i Lywodraeth Cymru arwain wrth drefnu busnes o amgylch ei nodau llesiant. Gall Gweinidogion osod disgwyliadau clir ar gyfer y rôl y gall busnes ei chwarae wrth drosglwyddo i economi llesiant. Gellid cymhwyso set o gamau gweithredu clir sydd eu hangen gan fusnesau i gefnogi'r nodau llesiant yn gyson ar draws Contract Economaidd, rhaglen Busnes Cymru a chymorth masnach Llywodraeth Cymru. Gall y gofynion hyn wedyn alinio â'r cyllid sydd ar gael gan Fanc Datblygu Cymru, sydd wedi ymgorffori Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ei feini prawf buddsoddi.

Bydd y **Ddeddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus** newydd yn ei gwneud yn ofynnol i gyflenwyr sector preifat i'r sector cyhoeddus alinio â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Mae angen cymorth ar fusnesau i ddeall sut i gefnogi'r nodau llesiant ac rwyf wedi datblygu **pecyn** cymorth Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ar gyfer busnesau. Dylid ehangu'r cyngor hwn ar draws rhaglenni Llywodraeth Cymru sy'n rhyngweithio â busnesau.

01 1.5

Economi Llesiant

CANFYDDIADAU 6

● CANFYDDIAD 7:

Nid yw'r sector cyhoeddus yng Nghymru wedi'i baratoi'n ddigonol i harneisio buddion a rheoli risgiau deallusrwydd artifffisial.

Mae gwasanaethau cyhoeddus ledled y byd yn defnyddio deallusrwydd artifffisial (AI) yn gynyddol i wella effeithlonrwydd, gwneud penderfyniadau a chanlyniadau dinasyddion. Mae [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol](#) Llywodraeth Cymru (2021) yn tynnu sylw at y cyfleoedd a'r risgiau y mae AI yn eu cyflwyno ar gyfer cyflawni Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Gall AI gefnogi modelu hinsawdd i ragweld digwyddiadau tywydd eithafol, ond mae hefyd yn codi pryderon ynghylch preifatrwydd, rhagfarn, ac effaith amgylcheddol canolfannau data ynni-ddwys.

Gall systemau AI atgyfnerthu gwahaniaethu, yn enwedig yn erbyn pobl anabl a chymunedau Du, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig, trwy ymgorffori rhagfarnau, cyfyngu ar fynediad at wasanaethau, a dylanwadu ar benderfyniadau annheg.

Er gwaethaf datblygiad cyflym AI, nid yw cyrff cyhoeddus Cymru a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGCau) wedi integreiddio AI yn eu hamcanion llesiant eto. Mae hyn yn codi pryderon ynghylch parodrwydd y sector i drosoli buddion AI a rheoli ei risgiau. Mae angen arweiniad strategol ar frys i sicrhau bod deallusrwydd artifffisial yn cael ei ddefnyddio'n foesebol, yn gynaliadwy ac yn deg yng Nghymru.

Mae rhai sefydliadau yn dechrau archwilio rôl AI:

- Mae'r **Ganolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol** (CDPS) yn arwain arloesedd digidol ac mae'n cynnal Grŵp Llywio AI, lle mae fy swyddfa'n cyfrannu at ganllawiau ar AI a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- Mae **TUC Cymru** yn asesu effaith AI ar y gweithlu, gan gynnwys sicrwydd swyddi ac arferion cyflogaeth teg.
- Mae **Estyn** yn dechrau archwilio dylanwad AI ar ganlyniadau addysg a dysgu.

Fodd bynnag, nid oes unrhyw ddull cydgysylltiedig o ddefnyddio AI ar draws y sector cyhoeddus yng Nghymru. Dylid ymgorffori AI mewn [meysydd newid corfforaethol](#) allweddol, megis caffael (monitro gwerth cymdeithasol), addasu i'r hinsawdd (gwella rhagfynegi risg), a chynllunio gweithlu hirdymor. O ystyried potensial trawsnewidiol AI, rhaid i gyrff cyhoeddus gymryd agwedd ragweithiol i wneud y mwyaf o'i fanteision tra'n lliniaru ei risgiau.

* ARGYMHELLION 01 1.5

Economi Llesiant

Llywodraeth Cymru:

28. Dylai Llywodraeth Cymru nodi sectorau allweddol lle mae'r sector preifat yn methu â gweithredu'r Cyflog Byw Gwirioneddol – a datblygu cynlluniau i roi'r Cyflog Byw Gwirioneddol ar waith gyda busnesau yn y sectorau hyn.
29. Dylai Llywodraeth Cymru sicrhau bod pob busnes sy'n cael cymorth gan Lywodraeth Cymru yn bodloni set safonol o ymrwymadau sy'n cyd-fynd â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Dylai hyn gynnwys achrediad Cyflog Byw Gwirioneddol fel gofyniad sylfaenol.
30. Dylai Llywodraeth Cymru osod targed i ddyblu maint y sector busnes cymdeithasol yng Nghymru erbyn 2035 a pharhau i gefnogi Busnes Cymdeithasol Cymru a Buddsoddiad Cymdeithasol Cymru i gyflawni hyn.
31. Dylai Llywodraeth Cymru weithio gyda'r sector cyhoeddus ehangach i lansio Canolfan Datblygu Cydweithredol a chefnogi mentrau cymdeithasol i ehangu i gadwyni cyflenwi yn y sector cyhoeddus a phreifat.
32. Dylai Llywodraeth Cymru ddatblygu cynllun gweithredu ar fyrder erbyn 2027 i sicrhau bod gan Gymru'r sgiliau i gyflawni trawsnewidiad cyfawn i economi llesiant carbon isel, ac ar yr un pryd yn gwella canlyniadau addysgol ôl-16 ac yn lleihau anghydraddoldebau.
33. Dylai Llywodraeth Cymru sefydlu comisiwn i archwilio effaith Deallusrwydd Artiffisial ar draws gwasanaethau cyhoeddus, cynllunio'r gweithlu, a seilwaith digidol, a nodi cyfeiriad cenedlaethol clir ar gyfer defnyddio AI moesegol a chyfrifol.

Cyrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

34. Rhaid i genhadaeth economaidd Llywodraeth Cymru a phedair strategaeth economaidd ranbarthol y Cydbwyllgorau Corfforaethol ymgorffori Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn llawn fel y fframwaith ar gyfer cynllunio strategaethau datblygu economaidd ac wrth weithredu a mesur cynnydd.
35. Erbyn 2027 rhaid i bob sefydliad yn y sector cyhoeddus ymrwymo i gynllun ar sut y byddant yn cyflawni achrediad Cyflog Byw Gwirioneddol.
36. Dylai Llywodraeth Cymru a chyrff cyhoeddus sicrhau bod gan bob cymuned yng Nghymru fynediad at ganolbwynt atgyweirio ac ailddefnyddio lleol erbyn 2035.

**Gwrandewch ar 'Gweithred
Cydbwyso' gan Teulu Von Flap**

01 1.6

Bwyd

CYFLWYNIAD

“Ni allwn gadw'r llwyddiannau wrth unioni'r methiannau fel pe bai'n gyfaddawd syml. Y gwir anodd yw bod ein systemau bwyd presennol — sut rydym yn cyrchu, yn tyfu, yn prosesu ac yn bwyta bwyd — eisoes yn methu â chynnal cenedlaethau'r presennol, heb sôn am rai'r dyfodol. Mae'r arferion hyn yn bygwth ein gallu i fwydo ein hunain mewn ffordd sy'n deg, yn iach, ac nid yn unig yn amddiffynnod ond yn adfer y byd naturiol yr ydym i gyd yn dibynnu arno.”

Tim Lang, Feeding Britain

Er gwaethaf ymwybyddiaeth gynyddol o ansicrwydd bwyd, heriau ffermio, materion iechyd sy'n gysylltiedig â diet, ac effaith amgylcheddol cynhyrchu bwyd, nid oes gan Gymru gynllun gwydnwch bwyd unedig sy'n cyd-fynd â'i nodau llesiant. Mae ymdrechion yn parhau i fod yn dameidiog ar draws amaethyddiaeth, iechyd y cyhoedd, addysg, a pholisi hinsawdd.

Mae Cymru wedi gwneud cynnydd drwy gyflwyno prydau ysgol am ddim i bawb mewn ysgolion cynradd, ond nid oes strategaeth hirdymor i wella mynediad at fwyd lleol, fforddiadwy, iach a chynaliadwy. Mae angen dull gweithredu cenedlaethol i sicrhau bod bwyd yn cael ei gynhyrchu'n gynaliadwy, yn cryfhau gwydnwch, ac yn cefnogi ffermwyr ac economïau lleol.

Mae system fwyd bresennol Cymru yn methu.

Tra bod llawer o'r bwyd a dyfir yma yn cael ei allforio fel nwyddau gwerth uchel, mae'r genedl yn parhau i fod yn ddibynnol iawn ar fewnforion. Mae'r ddibyniaeth hon yn gadael Cymru'n agored i amhariadau sy'n ymwneud â'r hinsawdd, ansefydlogrwydd y farchnad fyd-eang, a chostau cynyddol. Heb symud tuag at gynhyrchu bwyd lleol ac amrywiol, bydd cenedlaethau'r dyfodol yn wynebu risgiau diogelwch bwyd cynyddol.

01 1.6

Bwyd

Byddai cynllun gwydnwch bwyd cenedlaethol yn:

- Gwreiddio diogelwch bwyd a dietau cynaliadwy yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, gan eu gwneud yn fesurau allweddol o gynnydd cenedlaethol.
- Alinio polisiâu bwyd ar draws amaethyddiaeth, iechyd, addysg, hinsawdd, natur a'r economi.
- Cynnwys ffermwyr i gryfhau arferion cynaliadwy a chynyddu hunangynhaliaeth bwyd Cymru.
- Grymuso cymunedau i adeiladu gwytnwch bwyd lleol a chenedlaethol.
- Sicrhau bod pawb — yn enwedig y rhai sy'n wynebu tlodi bwyd — yn gallu cael gafael ar fwyd lleol, fforddiadwy, iach a chynaliadwy.

Ledled Cymru, mae cymunedau a chyrff cyhoeddus yn llywio atebion lleol i heriau systemau bwyd. Byddai cynllun gwydnwch bwyd cenedlaethol, sydd wedi'i ymgorffori yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, yn darparu'r cymorth angenrheidiol i gynnal a chynyddu'r ymdrechion hyn, gan integreiddio bwyd i amcanion llesiant.

Heb weithredu brys, bydd ansicrwydd bwyd cynyddol a dietau afiach yn parhau i roi straen ar iechyd y cyhoedd a'r economi. Mae cynllun cenedlaethol yn hanfodol i sicrhau bod cenedlaethau'r presennol a'r dyfodol yn cael mynediad at fwyd lleol, fforddiadwy, iach a chynaliadwy.

Bwyd a'r Nodau Llesiant

01 1.6

Bwyd

Cymru lewyrchus	Mae diet iach yn arwain at economi iach. Gall buddsoddi mewn garddwriaeth wella hunangynhaliaeth bwyd Cymru a thyfu mwy o swyddi yng nghefn gwlad Cymru. - Amcangyfrifir y bydd cost gordewdra i gymdeithas ac economi Cymru yn codi i £2.4 biliwn erbyn 2050. - Dim ond 0.1% o dir ffermio yng Nghymru sy'n cael ei ddefnyddio ar gyfer garddwriaeth. Mae Cymru'n cynhyrchu tua 20,000 tonnelli o ffrwythau a llysiau y flwyddyn, sy'n cyfateb i tua ¼ cyfran o ffrwythau a llysiau y dydd y person. - Gallai cyflenwi llysiau Cymreig i holl ysgolion cynradd Cymru arwain at bron i 1,000 o swyddi newydd ar ffermydd a bron i £15m o werthiannau.
Cymru gydnerth	Mae newid yn yr hinsawdd eisoes yn effeithio ar sicrwydd bwyd Cymru, a bydd dietau cynaliadwy yn helpu Cymru i gyrraedd ei thargedau sero net. - Mae newid yn yr hinsawdd eisoes yn effeithio ar gynhyrchu bwyd a bywoliaeth ffermydd yng Nghymru. Mae WWF Cymru yn amcangyfrif costau ychwanegol o £265 miliwn yn 2022/23. - Mae Cymru'n ddibynnol iawn ar fewnforio cyflenwadau bwyd, yn enwedig ffrwythau a llysiau, sy'n fwyfwy agored i siociau a achosir gan newid yn yr hinsawdd a gwrthdaro byd-eang. - Roedd yr allyriadau nwyon tŷ gwydr o wastraff bwyd a diod yng Nghymru yn cyfrif am tua 950,000 tonnelli o CO2 cyfatebol yn 2021/22.
Cymru iachach	Mae ansicrwydd bwyd a dietau o ansawdd isel yn gost enfawr i GIG Cymru ac i iechyd ein plant. - Mae bron i un o bob tri o blant sy'n dechrau yn yr ysgol gynradd yng Nghymru dros eu pwysau neu'n ordew. - Erbyn 2050, bydd gordewdra yn costio £465 miliwn y flwyddyn i GIG Cymru. - Yn 2024 mae 27% o bobl yng Nghymru yn ansicr o ran bwyd – yn profi ansawdd diet is a/neu lai o fwyd yn cael ei fwyta) – gyda 15% ychwanegol o bobl yn profi ansicrwydd bwyd ymylol. Canfu ymchwil i effaith cymeriant annigonol o fwyd maethlon yn y DU fod taldra cyfartalog plant 5 oed bellach yn gostwng. - Canfu ymchwil i effaith cymeriant annigonol o fwyd maethlon yn y DU fod taldra cyfartalog plant 5 oed bellach yn gostwng.

* Ffynhonnell: Adroddiad Llesiant Cymru 2024

Bwyd a'r Nodau Llesiant

01 1.6

Bwyd

Cymru fwy cyfartal	Mae pobl anabl yn wynebu risg uwch o ansicrwydd bwyd yng Nghymru nag eraill, tra bod cyfyngiadau ar brydau ysgol am ddim yn effeithio'n anghymesur ar blant Du, Asiaidd a lleiafrifoedd ethnig nad oes ganddynt hawl i arian cyhoeddus. - Y llynedd canfu Ymddiriedolaeth Trussell fod y defnydd o fanciau bwyd ar ei uchaf erioed yng Nghymru, tra bod ymchwil yn dangos bod bron i hanner y cartrefi yng Nghymru sy'n profi ansicrwydd bwyd a mwy na dwy ran o dair o'r bobl a atgyfeiriwyd at fanciau bwyd yn bobl anabl. - Mae costau bwyd cynyddol wedi golygu nad yw pobl anabl yn gallu fforddio tri phryd y dydd yng Nghymru. - Mae Sefydliad Bevan wedi amcangyfrif bod hyd at 1,500 o blant mewn ysgolion uwchradd yng Nghymru yn wynebu cyfyngiadau rhag cael prydau ysgol am ddim oherwydd eu bod yn dod o aelwydydd heb unrhyw hawl i arian cyhoeddus. Mae hyn yn effeithio'n anghymesur ar blant Du, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig ac yn arwain at wahaniaethu.
Cymru o gymunedau cydlynus	Mae'r bobl sy'n wynebu'r risg fwyaf o ansicrwydd bwyd yng Nghymru yn byw mewn ardaloedd sy'n wynebu rhwystrau. Canfu ymchwil yn 2023 fod un o bob pedwar o bobl yng Nghymru yn bwyta prydau llai neu'n hepgor prydau bwyd yn eu cyfanrwydd o ganlyniad i'r argyfwng costau byw.
Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu	Mae ein cymunedau ffermio ac amaethyddol yn hollbwysig i sicrhau bod y Gymraeg yn ffynnu. Mae 43% o weithwyr amaethyddol yn siarad Gymraeg, o gymharu â chyfartaledd cenedlaethol o 20%. Mae fy ymgysylltiad â ffermwyr wedi dweud wrthyf fod pobl ifanc yn aml yn cael trafferth mynd i mewn i broffesiynau amaethyddol. Gall galluogi pobl ifanc i gael mynediad at y sgiliau a'r adnoddau gofynnol helpu i gynnal cymunedau gwledig ffyniannus ar gyfer y tymor hwy.
Cymru sy'n gyfrifol ar lefel byd-eang	Rhaid i'r bwyd rydym yn ei fwyta a'i fewnforio gyfrannu at les byd-eang, sy'n golygu dod yn genedl ddi-goedwigo a hyrwyddo Masnach Deg. - Defnyddir arwynebedd tir sy'n cyfateb i 40% o faint Cymru dramor i dyfu mewnforion risg coedwig Cymru. Olew palmwydd wedi'i fewnforio yw'r nwydd sydd fwyaf tebygol o ddod o wledydd sydd â risg difrifol o ddatgoedwigo a chamfanteisio cymdeithasol. Mae Cymru'n mewnforio 190,000 tonnall enfawr o soi y flwyddyn, ac mae bron i 80% yn cael ei fwydo i dda byw. - Yn 2023 gwelwyd gwerthiant cynnyrch Masnach Deg yn y DU yn cynhyrchu £28m mewn Premiwm Masnach Deg i ffermwyr a gweithwyr.

01 1.6

Bwyd

CANFYDDIADAU 1

● CANFYDDIAD 1:

Mae ddinasyddion Cymru eisïau gweithredu cryfach ar bolisi bwyd.

Mae galw'r cyhoedd am ddiwygio'r system fwyd yn glir. Mae mewnwelediadau gan y Comisiwn Bwyd, Ffermio a Chefn Gwlad yn amlygu [cefnogaeth eang ymhlith y cyhoedd](#) i bolisïau sy'n blaenoriaethu cynaliadwyedd, iechyd a gwytnwch yn system fwyd Cymru.

- **Cefnogaeth i ffermio cynaliadwy** – mae 69% o ddinasyddion Cymru eisïau i'r llywodraeth ddarparu cymorth ariannol i helpu ffermwyr i fabwysiadu dulliau ffermio cynaliadwy.
- **Gwahardd bwydydd wedi'u prosesu'n helaeth (UPFs) mewn lleoliadau cyhoeddus** – mae 73% yn cefnogi gwahardd UPFs mewn ysgolion ac ysbytai, tra bod 64% yn cefnogi cyfyngiadau ar hysbysebu bwyd sothach i wella iechyd y cyhoedd.
- **Diwygio addysg bwyd** – mae 77% yn credu y dylai plant adael yr ysgol gyda dealltwriaeth gref o'r system fwyd, gan gynnwys sgiliau i dyfu a choginio bwyd iach.
- **Cynllun cenedlaethol ar wydnwch bwyd** – mae dinasyddion yn galw am arweiniad trawslywodraethol a Gweinidog Bwyd penodol i fwrw ymlaen â Chynllun Gwydnwch Bwyd Cenedlaethol i Gymru. Maent am gael dull gweithredu cydgysylltiedig ledled y DU tra'n sicrhau bod anghenion unigryw a buddiannau hirdymor Cymru ar flaen y gad ym maes polisi bwyd.

Mae'r canfyddiadau hyn yn dangos bod dinasyddion Cymru eisïau gweithredu ar frys i wella diogelwch bwyd, hyrwyddo diet iachach, ac alinio polisi bwyd â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

01 1.6

Bwyd

CANFYDDIADAU 2

● CANFYDDIAD 2:

Nid oes gan Gymru gynllun cadernid bwyd cenedlaethol, hirdymor, sy'n golygu ei bod yn allanolyn yn y DU.

Er bod Llywodraeth y DU, Llywodraeth yr Alban, a Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon i gyd wedi datblygu neu wrthi'n rhoi strategaethau bwyd ar waith, nid oes gan Gymru gynllun gwydnwch bwyd hirdymor, sy'n gyfreithiol-rwym, o hyd.

- Yn 2024, cyhoeddodd Llywodraeth y DU gynlluniau ar gyfer strategaeth fwyd i'r DU.
- Mae'r Alban yn gweithredu'r Ddeddf Cenedl Fwyd Da, gan ymgorffori polisi bwyd ar draws y llywodraeth.
- Mae Gogledd Iwerddon wedi datblygu fframwaith strategaeth fwyd.

Gyda risgiau hinsawdd cynyddol, siociau bwyd byd-eang, ac ansicrwydd bwyd, mae ar Gymru angen Cynllun Gwydnwch Bwyd Cenedlaethol i gydlynu polisïau ar amaethyddiaeth, iechyd y cyhoedd, yr hinsawdd, a'r economi.

Dylai cynllun gwydnwch bwyd yng Nghymru:

- Adeiladu ar **Bwyd o Bwys** a'r Strategaeth Fwyd Gymunedol arfaethedig i gefnogi cynhyrchu bwyd lleol a mentrau cymunedol yn well.
- Cryfhau gwytnwch i **siociau bwyd byd-eang** drwy ymgysylltu â Fforwm Cymru Gydnerth, cyrff cyhoeddus, a chymdeithas sifil.
- Sicrhau bod y Cynllun Ffermio Cynaliadwy yn cefnogi diogelwch bwyd drwy:
 - Hybu hunangynhaliaeth ac arallgyfeirio bwyd.
 - Cael gwared yn raddol ar borthiant da byw a fewnforir yn gysylltiedig â datgoedwigo.
 - Cymell dulliau ffermio cynaliadwy fel organig, agroecoleg ac amaeth-goedwigaeth.
- Cael eu hintegreiddio i fframwaith defnydd tir a morol yn y dyfodol, gan gydbwysu cynhyrchu bwyd â nodau adfer ynni a natur.

Heb ddull strategol, hirdymor, mae perygl y bydd Cymru ar ei hôl hi ymhellach o ran sicrhau system fwyd gynaliadwy, wydn a theg ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

01 1.6

Bwyd

CANFYDDIADAU 3

● CANFYDDIAD 3:

Mae bwyd a diet yn absennol i raddau helaeth o nodau llesiant ac amcanion cyrff cyhoeddus Cymru

Nid yw bwyd wedi'i ddiffinio'n benodol yn saith nod llesiant Cymru a dim ond yn rhannol y caiff ei fesur drwy ddangosyddion bras ar ffyrdd iach o fyw. Heb ddangosydd systemau bwyd pwrpasol, mae cyrff cyhoeddus yn ei chael yn anodd blaenoriaethu bwyd yn eu hamcanion llesiant.

Canfu [dadansoddiad](#) yn 2024 gyda [Synnwyr Bwyd Cymru](#) y canlynol:

- Dim ond wyth awdurdod lleol, dau fwrdd iechyd, ac wyth Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC) sydd wedi cynnwys bwyd yn eu cynlluniau llesiant.
- Mae diffyg cynllun gwydnwch bwyd cenedlaethol a diffyg bwyd o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn cyfrannu at y bwlch hwn.

Er gwaethaf hyn, mae partneriaethau bwyd lleol yn dod i'r amlwg fel ysgogwyr newid allweddol. Mae gan y rhan fwyaf o awdurdodau lleol bellach Gydlynnydd Partneriaeth Bwyd Lleol, a gefnogir gan Lywodraeth Cymru, sy'n dod â chyrff cyhoeddus, tyfwyr bwyd cymunedol, a'r sector gwirfoddol ynghyd i feithrin gwydnwch bwyd lleol.

- Mae [Bwyd Sir Gâr](#) a Phartneriaeth Bwyd Lleol [Torfaen](#) yn datblygu cynlluniau bwyd lleol ac yn cefnogi rhwydweithiau bwyd cymunedol.
- Mae deg partneriaeth fwyd yng Nghymru wedi cael eu cydnabod gan [Sustainable Food Places](#), gyda saith arall yn gweithio tuag at achrediad.

- Byddaf yn parhau i gefnogi partneriaethau bwyd lleol wrth weithio gyda chyrff cyhoeddus a BGCau i sicrhau bod bwyd yn cael ei integreiddio'n llawn i amcanion llesiant.

Mae rhai cyrff cyhoeddus yn cymryd camau rhagweithiol i ymgorffori systemau bwyd cynaliadwy yn eu strategaethau:

- Mae cynghorau Bro Morgannwg a Thorfaen wedi cyflogi swyddogion systemau bwyd cynaliadwy penodedig.
- Mae Ymddiriedolaeth GIG Felindre a Chyngor [Sir Fynwy](#) wedi mabwysiadu strategaethau bwyd ar gyfer y sefydliad cyfan, gan osod targedau mesuradwy ar gyfer caffael a darparu bwyd lleol, iach a chynaliadwy.

Er mwyn i Gymru sicrhau mwy o wydnwch bwyd ac ehangu mentrau bwyd a arweinir gan y gymuned, rhaid i Lywodraeth Cymru a chyrff cyhoeddus ddatblygu cynlluniau bwyd cydgysylltiedig hirdymor.

Bydd ymgorffori bwyd yn y Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn rhoi mandad clir i gyrff cyhoeddus weithredu a mesur cynnydd.

01 1.6

Bwyd

CANFYDDIADAU 4

● CANFYDDIAD 4:

Nid oes gan bobl yng Nghymru fynediad cyfartal at ddietau lleol, fforddiadwy, cynaliadwy ac iach. Gall cyrff cyhoeddus ddefnyddio ysgogiadau o amgylch cynllunio a hyrwyddo, caffael a darparu bwyd i wella diet

Mae [prydau ysgol am ddim](#) i holl blant Ysgolion Cynradd Llywodraeth Cymru yn helpu i fynd i'r afael â newyn, gwella ymddygiad, a lleihau stigma. Fodd bynnag, mae prydau am ddim sy'n dibynnu ar brawf modd mewn ysgolion uwchradd yn gadael llawer o blant yn newynog, wrth i gymeriant ffrwythau a llysiau leihau ymhlith pobl ifanc. Mae [Sefydliad Bevan](#) yn tynnu sylw at y ffaith bod plant o aelwydydd heb unrhyw hawl i arian cyhoeddus ar eu colled.

Er mwyn arfogi cenedlaethau'r dyfodol â sgiliau bwyta'n iach gydol oes, dylai Cymru ehangu rhaglenni llythrennedd bwyd fel Sgiliau Maeth am Oes, sy'n dysgu plant sut i gynllunio a pharatoi prydau maethlon. Mae Norwy yn darparu model cryf, gan integreiddio addysg faeth yn ei chwricwlwm trwy bwnc Bwyd ac Iechyd pwrpasol a chanllawiau bwyd ysgol cenedlaethol.

Mae mentrau wedi'u targedu fel [Cerdyn Planed Caerdydd](#), a ysbrydolwyd gan gynllun talebau [Alexander Rose](#), yn dangos sut y gall cymorth i ffrwythau a llysiau ffres wella diet tra'n bod o fudd i dyfyrwyr lleol. Gallai ehangu cynlluniau tebyg ledled Cymru helpu mwy o deuluoedd i gael mynediad at fwyd iach.

Un o'r rhwystrau mwyaf i dyfu mwy o fwyd lleol yw mynediad i dir. Dylai awdurdodau lleol edrych ar [bolisi cynllunio mentrau gwledig Powys](#), sy'n cefnogi busnesau garddwriaeth ar raddfa fach drwy ddarparu canllawiau cynllunio ar gyfer anheddau menter wledig.

Drwy fabwysiadu polisiau tebyg, gall cyngorau ddatgloi cyfleoedd ar gyfer mentrau garddwriaethol newydd, byrhau cadwyni cyflenwi, a hyrwyddo amaethyddiaeth a gefnogir gan y gymuned. (gweler argymhelliad 23 ar dudalen 82).

Gall cyrff cyhoeddus wella diet trwy gyfyngu ar hysbysebu a hyrwyddo grwpiau bwyd y gellir eu [categorio](#) fel 1) bwydydd wedi'u prosesu'n helaeth (UPFs) a hefyd 2) sy'n uchel mewn braster, siwgr a halen. Mae'r bwydydd hyn yn gysylltiedig â gordewdra cynyddol a chlefydau sy'n gysylltiedig â diet. Arweiniodd polisi [hysbysebu bwyd iachach](#) Transport for London at ostyngiad o 20% mewn pryniannau cynnyrch siwgraid—model y gellid ei fabwysiadu yng Nghymru, yn enwedig mewn mannau cyhoeddus, rhwydweithiau trafndiaeth, a hysbysebion a reolir gan awdurdodau lleol. (gweler argymhelliad 18 ar dudalen 64).

01 1.7 BWYD

44

CANFYDDIADAU

4

ASTUDIAETHACHOS

Llysiau Cymru mewn Ysgolion

Gall polisïau caffael cyhoeddus ysgogi cynhyrchu bwyd lleol a gwella ansawdd diet. Ar ddechrau 2024, roedd 94% o'r llysiau a weinir yn ysgolion Cymru yn cael eu mewnfario ac nid oedd yr un ohonynt yn organig. Mae menter Llysiau Cymru mewn Ysgolion yn newid hynny drwy gynyddu'r cyflenwad o lysiau organig a gynhyrchir yn lleol mewn prydau ysgol. Yn 2024 bu'r prosiect yn gweithio gyda saith awdurdod lleol, tyfwyr lleol, Castell Howell, a Garddwriaeth Cyswllt Ffermio. Mae'r rhaglen hon yn profi y gall caffael bwyd lleol weithio — o fudd i ysgolion, ffermwyr Cymru, ac iechyd plant.

LLYSIAU CYMRU MEWN YSGOLION

Bwyd

Llywodraeth Cymru:

37. Dylai Llywodraeth nesaf Cymru ddatblygu cynllun gwydnwch bwyd cenedlaethol i sicrhau mynediad cyfartal at ddiet lleol, fforddiadwy, iach a chynaliadwy. Dylid integreiddio bwyd a diet i ddyletswyddau, nodau a dangosyddion Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
38. Dylai Llywodraeth Cymru ehangu Prydau Ysgol am Ddim i bob plentyn hyd at 16 oed, gan sicrhau bod pob plentyn yng Nghymru, gan gynnwys plant o aelwydydd nad oes ganddynt hawl i arian cyhoeddus, yn gallu cael gafael ar fwyd iach a chynaliadwy yn yr ysgol.
39. Dylai Llywodraeth Cymru ehangu'r rhaglen Sgiliau Maeth am Oes ar draws holl ysgolion Cymru, gan sicrhau bod pob plentyn yn gadael yr ysgol yn llythrennog mewn bwyd ysgol, gyda'r sgiliau a'r wybodaeth i gynnal diet iach a chynaliadwy.

Cyrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

40. Dylai pob Awdurdod Lleol ddatblygu cynllun gwydnwch bwyd lleol mewn cydweithrediad â Phartneriaethau Bwyd Lleol a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus. Dylai Llywodraeth Cymru sicrhau bod y Strategaeth Bwyd Cymunedol arfaethedig yn darparu cymorth hirdymor i ddatblygu'r cynlluniau hyn.
41. Dylai Llywodraeth Cymru ac awdurdodau lleol sicrhau bod pob pryd ysgol am ddim yn gynnwys o leiaf ddau ddogon o lysiau tymhorol a gynhyrchwyd yn lleol ac yn gynaliadwy. Dylai awdurdodau lleol ymuno â rhaglen Llysiau Cymru mewn Ysgolion i adeiladu cadwyni cyflenwi garddwriaeth lleol gwydn.
42. Dylai pob corff cyhoeddus leihau neu ddileu'r ddarpariaeth o grwpiau bwyd y gellir eu categorio fel 1) Bwydydd wedi'u Prosesu'n lawn (UPF) a hefyd 2) sy'n uchel mewn braster, halen a siwgr (HFSS) o'u safleoedd, megis ysgolion, ysbytai, canolfannau hamdden a chartrefi gofal. Dylai cyrff cyhoeddus wahardd hysbysebu a hyrwyddo'r grwpiau bwyd hyn o bob man hysbysebu a marchnata cyhoeddus.
43. Dylai Llywodraeth Cymru, awdurdodau lleol a byrddau iechyd gydweithio i gyflwyno cynllun talebau ffrwythau a llysiau ffres Cymreig ar gyfer aelwydydd incwm isel, gan helpu teuluoedd i fforddio bwyd maethlon tra'n cefnogi tyfwyr bwyd lleol.

Pennu Cyllideb ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol

Rhaid i amcanion llesiant Llywodraeth Cymru fod yn ganolog i'r broses o bennu'r gyllideb er mwyn sicrhau cynllunio hirdymor. Er mai dyma'r uchelgais, nid yw bob amser yn glir pa mor effeithiol y mae hyn yn cael ei roi ar waith.

Fel gwarcheidwad cenedlaethau'r dyfodol, rwy'n cefnogi ac yn herio sefydliadau'r sector cyhoeddus ar sut i ddefnyddio'r pum ffordd o weithio i lunio eu cyllidebau. Mae llawer o gyrff cyhoeddus wedi rhannu eu profiadau, ac rwy'n ddiolchgar am eu mewnwelediadau.

Rwy'n canolbwyntio'n arbennig ar sut mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn cael ei chymhwyso o'r camau cynharaf o bennu'r gyllideb a sut mae cyllid yn cael ei ddyrannu o ganlyniad. Bob blwyddyn, rwyf wedi darparu tystiolaeth i Bwyllgor Cyllid y Senedd i graffu ar gyllideb ddrafft Llywodraeth Cymru.

A yw Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn gwneud gwahaniaeth?

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol wedi dylanwadu ar broses gyllidebol Llywodraeth Cymru, ond mae'r cynnydd yn parhau i fod yn araf ac yn anghyson.

Er bod rhai enghreifftiau o arfer da, mae gwreiddio'r pum ffordd o weithio yn her hirdymor, ac mae Cymru mewn perygl o fod ar ei hôl hi o ran cyllidebu llesiant cenhedloedd eraill.

Am y ddwy flynedd ddiwethaf, rwyf wedi asesu pa mor dda y mae'r pum ffordd o weithio wedi'u cymhwyso wrth osod y gyllideb, gan ddefnyddio fy [Matrics Aeddfedrwydd Ffyrdd o Weithio](#). Roedd fy asesiad o gyllideb ddrafft 2025/26 fel a ganlyn:

Cydweithio	Llywodraeth Cymru sy'n gwneud y cynnydd mwyaf yma. Mae ymgysylltu â'r Grŵp Cynghori ar Wella Effaith ar y Gyllideb (BIIAG), sy'n cynnwys cynrychiolwyr o'r sectorau gwirfoddol a chyhoeddus, wedi helpu i lywio Cynllun Gwella'r Gyllideb.
Integreiddio	Mae cynnydd yn gyfyngedig o hyd. Mae cyflwyno Asesiadau Effaith Integredig ac Asesiadau Effaith Integredig Strategol yn gam ymlaen, ond mae diffyg tryloywder o hyd ynghylch sut mae egwyddorion Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn llywio penderfyniadau.
Hirdymor	Mae rhywfaint o gynnydd wedi'i wneud drwy gynlluniau buddsoddi cyfalaf deng mlynedd, ond mae angen ymestyn hyn i sgiliau'r dyfodol a chynllunio'r gweithlu i sicrhau bod ffyniant ac uchelgais yn cael eu cyflawni. Mae Adolygiad o Wariant Cymru (2024) yn rhoi cyfle i wreiddio meddwl hirdymor yn fwy effeithiol.
Atal	Nid yw'r gyllideb eto'n blaenoriaethu atal er mwyn atal problemau presennol rhag gwaethygu ac i gyfyngu ar heriau y gellir eu hatal yn y dyfodol. Dylai Llywodraeth Cymru ddefnyddio'r diffiniad Atal y cytunwyd arno yn 2016 fel fframwaith.
Cynnwys	Mae camau cadarnhaol, megis creu fersiwn pobl ifanc o Gynllun Gwella'r Gyllideb, cynnal digwyddiadau 'Darganfod Economeg' i ymgysylltu â grwpiau sydd heb gynrychiolaeth ddigonol, ac ymgynghori â Chomisiynwyr Cenedlaethau'r Dyfodol, y Gymraeg, Plant a Phobl Hŷn. Fodd bynnag, mae cyfranogiad cyfranogol gwirioneddol yn dal i fod yn ddiffygiol, ac rydym ymhell o fod yn broses gyllidebu wirioneddol gynhwysol.

01 1.7 PENNU CYLLIDEB AR GYFER CENEDLAETHAU'R DYFODOL

ASTUDIAETH ACHOS .O

Cyngor Dinas Casnewydd

Mae Cyngor Dinas Casnewydd yn grymuso trigolion i benderfynu sut y caiff cyfran o gyllideb y cyngor ei gwario. Mae grwpiau a sefydliadau lleol yn cyflwyno cynigion am gyllid, ac mae trigolion Casnewydd yn pleidleisio ar y prosiectau y maent am eu gweld yn cael eu hariannu. Mae'r [dull cyllidebu cyfranogol](#) hwn nid yn unig yn gwella democratiaeth leol ond hefyd yn codi ymwybyddiaeth o'r gwasanaethau sy'n cael eu hariannu.

Dementia Fund Date 20/03/24

40		

£5960

Signed _____

Code _____ Account No. 42345678

Darganfod mwy am Gyllidebau
Cyfranogol Casnewydd

Pennu Cyllideb ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol

Mae methu ag ymgorffori'r pum ffordd o weithio mewn cyllidebu yn cyfyngu ar wneud penderfyniadau strategol ac yn atgyfnerthu'r tymor byr. Mae ansicrwydd ariannol yn parhau i fod yn her fawr ar gyfer darparu gwasanaethau cyhoeddus, ac mae ymagwedd ataliol, hirdymor yn hanfodol ar gyfer sicrhau buddsoddiad cynaliadwy sydd o fudd i genedlaethau'r dyfodol.

A yw'r gyllideb genedlaethol yn canolbwyntio ar gyflawni'r nodau llesiant?

Dylai pob gwariant yn y gyllideb genedlaethol gyfrannu at genhadaeth hirdymor Cymru fel y nodir yn y nodau llesiant. Lle nad yw hyn yn wir, dylid dad-flaenoriaethu llinellau cyllideb, yn enwedig cyllid sy'n hyrwyddo teithiau hedfan rhyngwladol, milltiroedd bwyd uchel, neu arferion anghynaliadwy, yn lle cadwyni cyflenwi lleol, trafnidiaeth gynaliadwy, a dewisiadau gwyrdd eraill.

Rwyf wedi creu dadansoddiad ciplun o ba mor dda y mae'r Gyllideb Ddrafft ar gyfer 2025/26 yn cyd-fynd â'r nodau llesiant cenedlaethol. Mae'r tabl isod yn dangos y gyfran o'r gyllideb sy'n cefnogi, yn niwtral tuag at, neu a allai niweidio pob nod.

	Pa mor dda y byddai'r gyllideb genedlaethol arfaethedig ddiweddaraf yn cyflawni'r nodau llesiant? [Yn seiliedig ar y Gyllideb Ddrafft 2025/26]						
	Cymru lewyrchus	Cymru gydnerth	Cymru iachach	Cymru fwy cyfartal	Cymru o gymunedau cydlynus	Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu	Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang
% o'r gyllideb yn bositif	87.7%	7.3%	86.4%	78.1%	38.6%	8.8%	7.3%
% o'r gyllideb niwtral	8.0%	12.2%	12.7%	18.7%	52.5%	85.5%	39.5%
% o'r gyllideb niweidiol*	0.0%	50.4%	0.0%	1.2%	1.0%	0.0%	1.7%

*O bosib

Y dangosyddion cenedlaethol a ffocws fy nghenhadaeth

Mae'r adran hon yn gwerthuso a yw cyllideb ddrafft 2025/26 yn cyd-fynd â'm blaenoriaethau cenhadaeth a'r dangosyddion cenedlaethol sy'n gysylltiedig â nhw. Gan ddefnyddio'r un dull â'm hasesiad o'r nodau llesiant, rwyf wedi dadansoddi a yw'r cynigion cyllidebol diweddaraf yn cefnogi, yn niwtral tuag at, neu o bosibl yn rhwystro eu cyflawni.

	Cenedlaethau Cymru Can				
	Gweithredu ac Effaith	Hinsawdd a Natur	Iechyd a Llesiant	Diwylliant a'r Iaith Gymraeg	Economi Llesiant
% o'r gyllideb yn bositif	82.4%	8.7%	90.4%	40.4%	54.5%
% o'r gyllideb niwtral	13.0%	12.4%	1.5%	54.3%	17.6%
% o'r gyllideb niweidiol*	1.7%	50.4%	1.1%	0.0%	0.0%

*O bosib

01

1.7

Pennu Cyllideb ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol

Hinsawdd a Natur

Mae fy nadansoddiad yn awgrymu mai dim ond 8.7% o'r gyllideb sy'n debygol o gael effaith gadarnhaol ar liniaru newid yn yr hinsawdd, ymaddasu ac adfer byd natur. Er y gallai rhywfaint o hyn fod oherwydd tryloywder cyfyngedig ynghylch yr hyn y bydd camau gweithredu'r gyllideb yn ei ariannu, mae'r ffigur hwn yn frawychus o isel.

Mae Adroddiad Llesiant Cymru 2024 ac adran Hinsawdd a Natur yr adroddiad hwn yn amlygu heriau brys i ffoamrywiaeth ac allyriadau Cymru. Fodd bynnag, mae'r gronfa Lleoedd Lleol ar gyfer Natur — sy'n hollbwysig i awdurdodau lleol — wedi'i thorri yn y gyllideb ddrafft ddiweddaraf, ac mae cyllid cadwraeth natur arall yn parhau'n sefydlog.

Yr hyn sy'n peri'r pryder mwyaf yw bod 50.4% o'r gyllideb o bosibl yn niweidiol i'r hinsawdd a natur, gan effeithio'n sylweddol ar nod llesiant Cymru Gydnerth.

Ychydig iawn o sylw a welaf ychwaith mewn meysydd a fyddai â throsoledd sylweddol megis Gwasanaethau'r GIG, gyda'i ôl troed carbon sylweddol. Mae gwariant ar yr economi yn gwneud yn well i drosoli camau gweithredu ar gyfer yr hinsawdd a natur, yn enwedig drwy hyfforddiant sgiliau sy'n berthnasol i'r cyfnod pontio sero-net, datblygu ynni adnewyddadwy, neu gymorth ar gyfer datgarboneiddio safleoedd diwylliannol. Ond gellid gwneud mwy i wreiddio ystyriaethau hinsawdd yn glir mewn rhaglenni cymorth busnes.

01

1.7

Pennu Cyllideb ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol

Iechyd a Llesiant

Mae'r GIG yng Nghymru yn derbyn hanner cyllideb flynyddol Llywodraeth Cymru, sy'n cyfateb i tua £12bn y flwyddyn. Ac eto, er gwaethaf y dyraniad sylweddol hwn, mae'n methu â bodloni'r galw cynyddol am wasanaethau gofal iechyd. Mae'r llwybr anghynaliadwy hwn yn amlygu'r angen dybryd i ailfeddwl sut y caiff iechyd a llesiant eu hariannu yng Nghymru.

Fel y nodir yn adran Iechyd a Llesiant yr adroddiad hwn, mae'r ffactorau allweddol sy'n cadw pobl yn iach yn cael eu pennu i raddau helaeth y tu allan i'r system iechyd. Mae'r gyllideb iechyd wedi cynyddu o draean i hanner dyraniad blynyddol Llywodraeth Cymru, ac eto nid yw'r cynnydd hwn wedi gwella canlyniadau iechyd yn sylweddol.

Mae Adroddiad Llesiant Cymru 2024 yn dangos bod iechyd meddwl yn dirywio ar gyfer oedolion a phlant, ac eto mae'r gyllideb ddrafft ddiweddaraf wedi lleihau cyllid ar gyfer polisiau a deddfwriaeth iechyd meddwl. Bydd hyn yn gwaethygu'r anghydraddoldebau presennol, gan y bydd y rhai sydd â'r angen mwyaf yn ei chael hi'n anoddach fyth cael cymorth amserol.

Mae'r galw am wasanaethau gofal yn cynyddu, ond gellid atal llawer o'r cyflyrau hyn gyda'r cymorth cywir. Mae salwch cronig sy'n gysylltiedig â diet gwael, anweithgarwch ac anghydraddoldeb yn cynyddu costau gofal iechyd. Heb newid i atal, bydd y system yn cael trafferth ymdopi.

Ysgrifennais at y Gweinidog Cyllid

Mark Drakeford AS yn gynharach eleni, ochr yn ochr â Chonffederasiwn GIG Cymru a'r Sefydliad Iechyd, yn galw am ddyraniadau wedi'u neilltuo ar gyfer atal ar draws yr holl feysydd datganoledig. Byddai hyn yn sicrhau bod camau ataliol yn cael eu blaenoriaethu a bod cyllid yn cynyddu flwyddyn ar ôl blwyddyn.

Er mwyn sicrhau cynaliadwyedd hirdymor iechyd a gofal cymdeithasol, rhaid inni symud buddsoddiad tuag at atal, gan sicrhau bod Cymru'n canolbwyntio ar gadw pobl yn iach yn hytrach na thrin salwch yn unig.

Diwylliant a'r Iaith Gymraeg

Mae fy nadansoddiad yn dangos y gallai tua 40% o'r gyllideb genedlaethol eleni gael effaith gadarnhaol ar ddiwylliant a'r iaith Gymraeg.

Er nad oes unrhyw linellau cyllidebol yn bygwth cynnydd yn y meysydd hyn yn uniongyrchol, maent yn parhau i fod yn flaenoriaeth isel yng ngwariant cyffredinol y llywodraeth. Nid oes llawer o dystiolaeth bod llesiant diwylliannol yn cael ei gefnogi'n gyfannol ar draws meysydd polisi.

Er bod rhywfaint o gyllid yn cefnogi diwylliant, treftadaeth, a'r Gymraeg, mae buddsoddiad yn parhau i fod yn gymharol isel — yn debyg i gyllid ar gyfer y celfyddydau, chwaraeon a hamdden.

Yn gadarnhaol, mae elfennau o'r gyllideb hinsawdd a natur yn cydnabod natur fel rhan o dreftadaeth Cymru, gyda chyllid yn cael ei ddrynnu i barciau

cenedlaethol ac ymdrechion cadwraeth. Fodd bynnag, mae newid yn yr hinsawdd yn **parhau i fod yn fygythiad mawr** i gadwraeth ddiwylliannol a gweithgareddau cymunedol, ac mae angen mwy o weithredu i ddiogelu dyfodol diwylliannol Cymru.

Economi Llesiant

Mae fy nadansoddiad yn canfod y gallai dros hanner y gyllideb genedlaethol gael effaith gadarnhaol ar sicrhau economi ffyniannus yng Nghymru, heb unrhyw effeithiau niweidiol wedi'u nodi ar gyfer y genhadaeth hon na nod Cymru Ffyniannus, ond rydym yn dal i fethu â chyflawni economi llesiant sy'n rhoi pobl a'r blaned yn gyntaf. Mae datblygu economaidd yn parhau i fod yn nodwedd allweddol o'r gyllideb.

Mae carreg filltir y dangosydd cenedlaethol yn anelu at 75% o oedolion o oedran gweithio i gyrraedd Lefel 3 neu uwch yn y Fframwaith Cymwysterau Cenedlaethol erbyn 2050. Mae cynnydd ar y trywydd iawn, gan gyrraedd 67% yn 2023, gyda dyraniadau cyllideb yn adlewyrchu buddsoddiad mewn sgiliau, hyfforddiant, addysg, a chyfleoedd gwaith.

Dangosydd allweddol arall yw'r Cyflog Byw go iawn, ac mae'r codiad ar draws sectorau yn gam i'r cyfeiriad cywir i sicrhau cyflog teg.

01 1.7 PENNU CYLLIDEB AR GYFER CENEDLAETHAU'R DYFODOL

ASTUDIAETHACHOS

Cymunedau'n hysbysu gwasanaethau

Er mwyn sicrhau bod gwasanaethau hanfodol yn parhau i fod yn gydnaws ag anghenion cymunedol er gwaethaf heriau cyllidebol, lansiodd Cyngor Bro Morgannwg ei [raglen 'Ail-lunio'](#) yn 2023, gan gynnal ymarfer ymgysylltu mawr, 'Dewch i ni Siarad am Fwyd yn y Fro'. Cymerodd dros 4,000 o drigolion ran, gan helpu'r cyngor i nodi blaenoriaethau cymunedol, a fydd yn llywio'r broses o wneud penderfyniadau yn y dyfodol.

ASTUDIAETHACHOS

Degawd o doriadau

Mae **adroddiad diweddar gan y Senedd**, 'Degawd o doriadau: Effaith gostyngiadau cyllid ar gyfer diwylliant a chwaraeon', wedi galw ar Lywodraeth Cymru i gyflwyno categori 'ataliol' o wariant yng nghyllidebau'r dyfodol i gydnabod ac ariannu'n briodol werth diwylliant a chwaraeon o ran gwella llesiant corfforol a meddyliol.

01

1.7

Pennu Cyllideb ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol

Cyllidebu llesiant ledled y byd

Mae Cymru mewn perygl o fod y tu ôl i genhedloedd eraill o ran cyllidebu llesiant, er bod ganddi Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Dylai Llywodraeth Cymru fabwysiadu methodoleg glir i asesu ac adrodd yn flynyddol ar sut mae'r gyllideb yn cyd-fynd â nodau llesiant cenedlaethol. Rhaid i'r wybodaeth hon fod yn dryloyw ac yn ganolog i wneud penderfyniadau, heb ei chynnwys mewn prosesau mewnol.

- Mae rhai enghreifftiau rhyngwladol yn cynnwys:
- Mae **Malta** yn codio pob cais cyllideb yn erbyn y Nodau Datblygu Cynaliadwy, gan ddefnyddio'r data i lywio prosesau gwneud penderfyniadau ac adrodd yn well.
- Mae **Ffrainc** yn canolbwyntio ar gyllidebu gwyrdd, cynhyrchu cronfa ddata Cyllideb Werdd ac adroddiad blynyddol ar effaith amgylcheddol gwariant y llywodraeth.
- Mae **Iwerddon** yn tagio rhaglenni cyllideb sy'n cefnogi'r newid i economi carbon isel sy'n gallu gwrthsefyll yr hinsawdd.

Cyllidebu ar sail Rhyw:

Mae Cymru'n perfformio'n dda o ran cyllidebu ar sail rhyw, gan asesu effaith cynigion cyllidebol ar fenywod a merched. Yn Awstralia ac Iwerddon, mae'r dull hwn hefyd yn cynnwys ystyriaethau amrywiaeth ehangach. Mae Gweinidogion Cymru ar hyn o bryd yn dadansoddi effeithiau polisi drwy lens cydraddoldeb rhywiol, gan gyfrannu at nod llesiant Cymru Fwy Cyfartal.

Pennu Cyllideb ar gyfer Cenedlaethau'r Dyfodol

Llywodraeth Cymru:

44. Dylai Llywodraeth Cymru glustnodi cyllid ar gyfer atal sy'n cynyddu dros amser.
45. Dylai Llywodraeth Cymru ddwyn y broses o bennu'r gyllideb ymlaen a chynhyrchu setliadau ariannu aml-flwyddyn.

Cyrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

46. Rhaid i gyrff cyhoeddus osod eu cyllidebau blynyddol yn erbyn dangosyddion llesiant cenedlaethol Cymru (gan ddilyn modelau tebyg yng Ngweriniaeth Iwerddon a Dinas Strasbwrg).
47. Dylai cyrff cyhoeddus ddefnyddio'r diffiniad o atal y cytunwyd arni rhwng Llywodraeth Cymru a fy swyddfa i fapio eu gwariant ataliol a buddsoddi'n gynyddol tuag at atal sylfaenol.

Pennu Amcanion a Chymau Llesiant Da

Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

CYFLWYNIAD

Rhaid i bob corff cyhoeddus a Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus osod amcanion llesiant i ddangos sut maent yn cyfrannu at saith nod llesiant Cymru.

Beth yw amcan llesiant?

Mae amcan llesiant yn uchelgais hirdymor, sy'n amlinellu sut y bydd corff cyhoeddus neu Fwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC) yn gwella llesiant yng Nghymru.

Beth yw cam?

O ystyried natur uchelgeisiol amcanion llesiant, mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ei gwneud yn ofynnol iddynt gael eu cefnogi gan gamau penodol. Mae'r camau hyn yn diffinio camau gweithredu pendant, llinellau amser, a chyfrifoldeb am gyflawni, gan sicrhau bod amcanion yn ymarferol ac yn gyraeddadwy.

Sut mae cyrff cyhoeddus a BGCau yn gosod amcanion llesiant?

Mae'r ffordd y mae cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn gosod amcanion llesiant yn dilyn prosesau gwahanol.

Rhaid i Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gynnal asesiad llesiant o'u hardal leol i nodi cyflwr presennol llesiant amgylcheddol, diwylliannol, cymdeithasol ac economaidd. Mae'r asesiad hwn yn llywio datblygiad cynllun llesiant gydag amcanion a chamau wedi'u cynllunio i wella llesiant ar draws y pedwar dimensiwn hyn. Rhaid cyhoeddi'r asesiad flwyddyn cyn y cynllun llesiant. Mae cylch cynllunio llesiant y BGC yn gweithredu ar sail pum mlynedd, gyda'r asesiadau diweddaraf yn cael eu cyhoeddi yn 2022 a chynlluniau yn 2023. Mae'n ofynnol hefyd i gynghorau tref a chymuned mwy gyfrannu at eu cynllun llesiant lleol.

Rhaid i gyrff cyhoeddus osod eu hamcanion llesiant o fewn cyfnod statudol ond mae ganddynt yr hyblygrwydd i'w hadolygu a'u haddasu yn unol â'u cylchoedd cynllunio eu hunain. Gellir cyhoeddi'r amcanion hyn ar wahân neu eu hintegreiddio mewn dogfennau cynllunio corfforaethol ehangach. Rhaid i gyrff cyhoeddus adrodd ar eu cynnydd yn flynyddol, gan sicrhau eu bod yn defnyddio dangosyddion perfformiad meintiol a mewnwleidiadau ansoddol o adborth gan y cyhoedd a defnyddwyr gwasanaethau i olrhain eu heffaith.

02

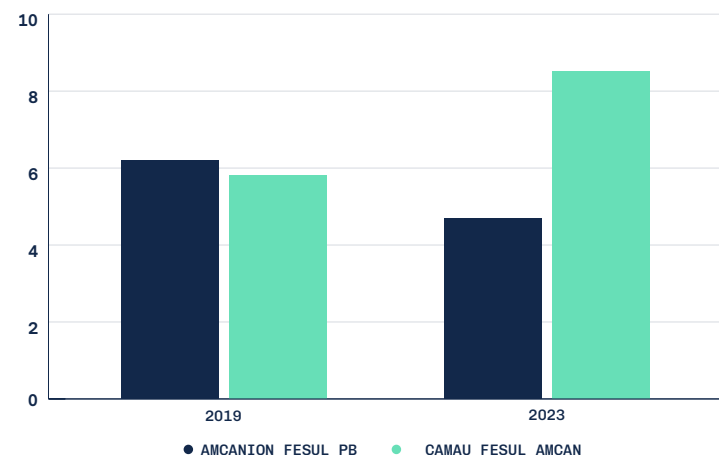
Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

CYFLWYNIAD

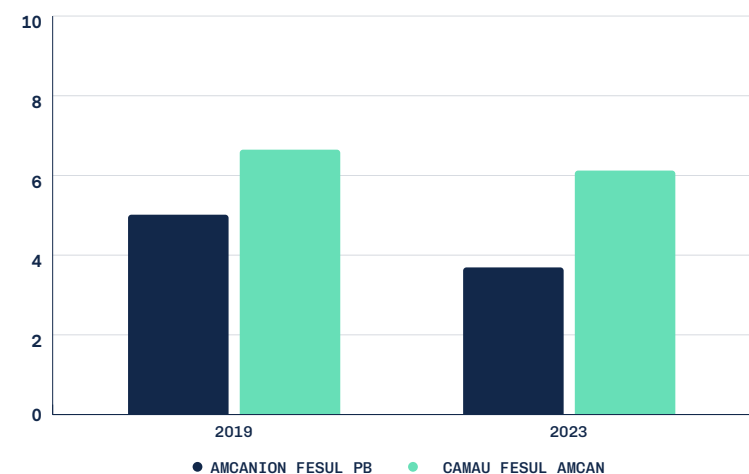
Gan gydweithio â'r Sefydliad Materion Cymreig (IWA), mae fy swyddfa wedi dadansoddi amcanion llesiant a chamau cyrff cyhoeddus. Mae'r canfyddiadau'n dangos bod cyrff cyhoeddus yn gosod llai o amcanion yn gyffredinol ond yn eu cefnogi gyda chamau manylach, gan ganiatáu ar gyfer mwy o ffocws ac eglurder. Yn yr un modd, mae ein dadansoddiad mewnol o BGCau wedi dangos eu bod wedi lleihau nifer yr amcanion fesul bwrdd, o gyfartaledd o 4.9 yn 2018 i 3.7 yn 2023, tra bod nifer y camau fesul amcan wedi aros yn gymharol sefydlog, sef tua chwech.

Er mwyn sicrhau bod amcanion llesiant yn parhau i fod yn effeithiol, dylai cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gryfhau eu hymagwedd at fonitro a dysgu drwy ddefnyddio dulliau sy'n seiliedig ar dystiolaeth y tu hwnt i fetrigau perfformiad traddodiadol. Dylai mewnwelediadau o ymgysylltu â'r cyhoedd a chydweithio â rhanddeiliaid allanol, megis y sector gwirfoddol, fod yn ganolog i olrhain cynnydd. Bydd yr adran hon yn archwilio arferion gorau a gwersi gan gyrrff cyhoeddus a BGCau i gefnogi cynllunio llesiant mwy effeithiol.

AMCANION FESUL CORFF CYHOEDDUS, A CHAMAU FESUL AMCAN, 2019 A 2024

AMCANION FESUL BGC, A CHAMAU FESUL AMCAN, 2018 A 2023

02

Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

CANFYDDIADAU

● CANFYDDIAD 1:

Rhaid i gyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus wneud mwy i osod, monitro, adolygu a chyfleu eu hamcanion a'u camau llesiant.

Mae diffyg eglurder gan rai gyrff cyhoeddus ynghylch sut mae eu hamcanion llesiant yn cyd-fynd â'u strategaethau corfforaethol. Mae hyn yn ei gwneud yn anodd i sefydliadau partner a'r cyhoedd gefnogi gweithredu neu eu dwyn i gyfrif. Yn ogystal, mae rhai amcanion llesiant yn cael eu cyhoeddi heb unrhyw gamau cyfatebol, gan adael eu cymhwysiad ymarferol yn aneglur.

● CANFYDDIAD 2:

Mae gyrff cyhoeddus yn methu â dangos gweithredu yn eu hamcanion llesiant a chamau tuag at ddiwylliant a'r Gymraeg, a thuag at ddod yn fwy cyfrifol yn fyd-eang.

Mae dadansoddiad o amcanion a chamau llesiant yn dangos anghydbwysedd o ran sut mae gyrff cyhoeddus yn alinio eu cynlluniau â'r saith nod llesiant. Dim ond 3.4% o'r amcanion sy'n canolbwyntio ar fod yn Gyfrifol yn Fyd-eang, tra bod 10.5% yn ymwneud â Diwylliant Bywiog a'r Gymraeg yn Ffynnu. Mewn cyferbyniad, mae Cymru Lewyrchus yn cyfrif am 25.8% o'r holl gamau.

Mae llawer o sefydliadau'n cael trafferth diffinio a gweithredu 'llesiant diwylliannol' y tu hwnt i ofynion statudol ar gyfer y Gymraeg. Yn yr un modd, mae ystyried effeithiau byd-eang yn parhau i fod yn her, yn enwedig pan fydd sefydliadau'n canolbwyntio ar lesiant lleol ac yn byrhau cadwyni cyflenwi.

Mae'r bylchau hyn yn awgrymu bod angen canllawiau pellach i helpu gyrff cyhoeddus i integreiddio'r blaenoriaethau hyn yn fwy effeithiol.

02

Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

CANFYDDIADAU

● CANFYDDIAD 3:

Mae cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn ei chael hi'n anodd gosod camau sy'n ymgorffori cyfranogiad, ond yn gosod mwy o gamau mwy hirdymor ac ataliol.

Mae dadansoddiad o sut mae cyrff cyhoeddus a BGCau yn cymhwyso'r pum ffordd o weithio o fewn eu camau llesiant yn datgelu bod Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn gyffredinol yn defnyddio'r egwyddorion hyn yn fwy cyson na chyrff cyhoeddus unigol. Fodd bynnag, mae'r cais yn parhau i fod yn anwastad.

Cynnwys yw'r ffordd leiaf cymhwysol o weithio, gan gynrychioli dim ond 9.4% o gamau mewn cyrff cyhoeddus a 18.8% mewn BGCau. Yn yr un modd, mae Archwilio Cymru wedi canfod nad yw cyrff cyhoeddus yn ymgysylltu'n gyson â chymunedau wrth osod eu hamcanion llesiant. Mae llawer yn cyfeirio at bwysau ariannol fel rhwystr i gyfranogiad ystyrlon, ond mae cydgynhyrchu ac ymgysylltu â'r gymuned yn parhau i fod yn hollbwysig i sicrhau bod amcanion yn cael eu cyflawni'n effeithiol a bod ganddynt fanteision gwirioneddol i bobl Cymru.

Integreiddio yw'r ail ffordd leiaf cymhwysol o weithio, gan gyfrif am 12.7% o gamau mewn cyrff cyhoeddus a 30% mewn BGCau. O ystyried bod heriau megis newid yn yr hinsawdd, anghydraddoldebau iechyd, a llesiant yn gofyn am atebion integredig, mae'r diffyg aliniad hwn yn peri pryder.

Mae meddwl hirdymor wedi'i ymgorffori mewn tua 15% o gamau mewn cyrff cyhoeddus a 32% mewn BGCau. Mae'r rhan fwyaf o amcanion hirdymor yn ymwneud â'r argyfwng hinsawdd, gydag ymrwymïadau i leihau allyriadau carbon a thargedau cynaliadwyedd.

Atal a chydweithio yw'r ffyrdd mwyaf cyffredin o weithio ar draws cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus. Mae atal yn aml yn gysylltiedig â gweithredu ar yr hinsawdd, er y gallai'r dull hwn hefyd gael ei gymhwyso'n fwy effeithiol i feysydd eraill, megis iechyd a gofal cymdeithasol. O ystyried natur gydweithredol BGCau, nid yw'n syndod bod 35% o'u camau yn canolbwyntio ar gydweithio. Mae cyrff cyhoeddus hefyd yn dangos cydweithio mewn bron i 20% o'u camau, yn enwedig mewn partneriaethau â'r sector gwirfoddol a rhwydweithiau rhanbarthol.

Mae cymhwyso'r pum ffordd o weithio yn anwastad â goblygiadau sylweddol i'r egwyddor datblygu cynaliadwy ac effeithiolrwydd amcanion llesiant. Mae'r adran hon yn rhoi cipolwg ar sut y gall cyrff cyhoeddus a BGCau gryfhau eu hymagwedd at osod amcanion a chamau, gan sicrhau eu bod yn ystyrlon, yn weithredadwy, ac yn cyd-fynd â nodau llesiant hirdymor.

02

Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

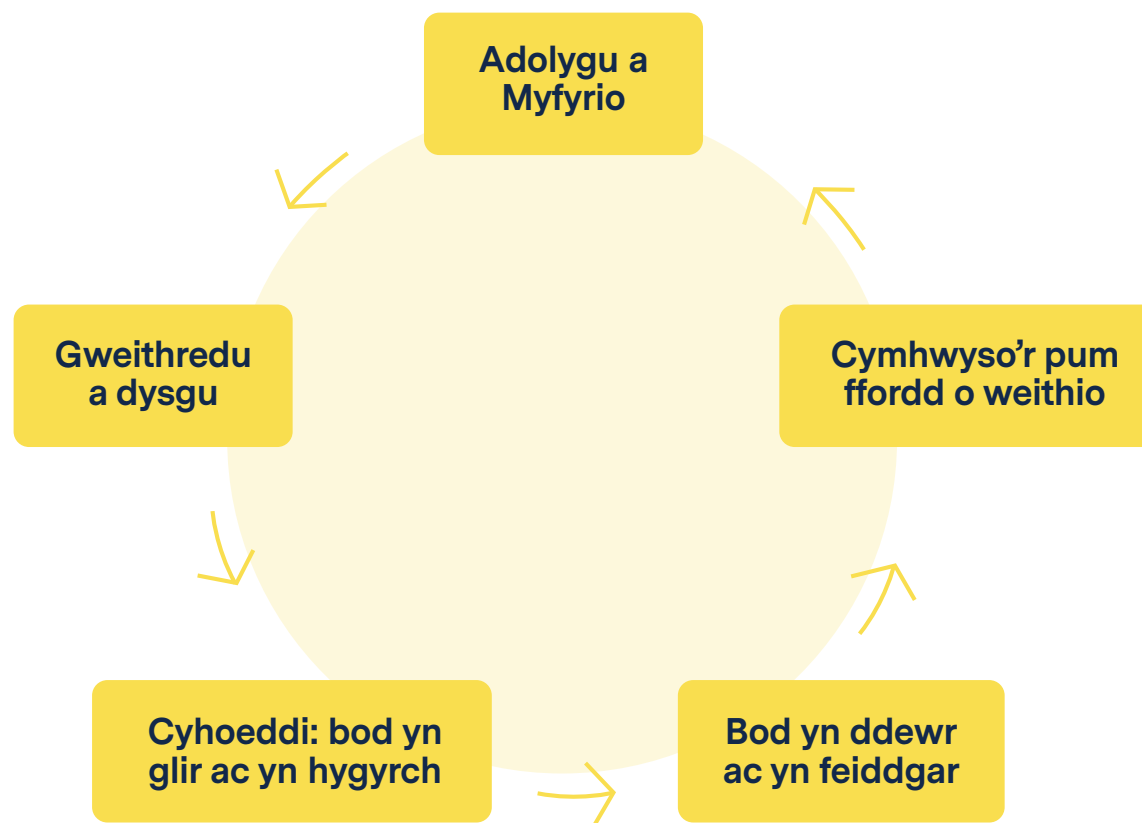
CANFYDDIADAU 3

● CANFYDDIAD 3:

PROSES

Sut i osod Amcanion a Chamau Llesiant da

Yn Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2020, fe wnaethom nodi proses i gyrff cyhoeddus a BGCau ei dilyn wrth osod amcanion llesiant cryf. Yn seiliedig ar ymgysylltu â chyrff cyhoeddus, rydym wedi mireinio'r broses hon i'w gwneud yn fwy cryno ac adlewyrchu'r cylch parhaus o adolygu, dysgu a gwelliant yr ydym yn ei annog.

02

Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

CANFYDDIADAU 3

● CANFYDDIAD 3:

01 Adolygu a Myfyrio

Mae cymryd amser i asesu cynnydd, effaith, a'r gwersi a ddysgwyd yn sicrhau bod amcanion llesiant yn parhau i fod yn berthnasol ac yn cyfrannu'n ystyrion at y saith nod llesiant. Gall adolygiadau mewnol neu sesiynau rhyngweithiol gyda thimau, adrannau neu sefydliadau ddefnyddio'r cwestiynau arweiniol canlynol:

- Beth sydd wedi gweithio'n dda, a beth sydd heb weithio, ers gosod yr amcanion llesiant diwethaf?
- A ydych wedi defnyddio adroddiadau diweddaraf Llesiant Cymru a Thueddiadau'r Dyfodol?
- A yw eich rôl neu gylch gwaith wedi newid, neu a oes disgwyl iddo newid? Sut mae'r cyd-destun allanol wedi datblygu?
- A ydych wedi ystyried sut mae Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (2023) yn effeithio ar eich dyletswyddau?
- Beth yw eich gweledigaeth hirdymor ar gyfer yr 50 mlynedd nesaf, a sut gallwch chi fynd ymhellach?
- Sut y byddwch yn rhannu canfyddiadau eich adolygiad gyda'r cyhoedd a chyrrff cyhoeddus eraill?
- Ble mae cyfleoedd ar gyfer cydweithio cryfach (e.e., gyda chyrrff cyhoeddus eraill, y sector preifat, sefydliadau gwirfoddol, neu sefydliadau sy'n cynrychioli grwpiau ymylol)?

02 Cymhwyso'r Pum Ffordd o Weithio

Mae'r pum ffordd o weithio — meddwl hirdymor, atal, cydweithio, cynnwys ac integreiddio — yn ganolog i gyflawni datblygu cynaliadwy. Dylai cyrrff cyhoeddus wreiddio'r egwyddorion hyn yn weithredol drwy:

- Meddwl yn y tymor hir am atebion y tu hwnt i gylchoedd ariannu tymor byr.
- Canolbwyntio ar atal i fynd i'r afael ag achosion sylfaenol a lleihau heriau yn y dyfodol.
- Cydweithio â sefydliadau eraill, gan gynnwys undebau llafur a grwpiau gwirfoddol.
- Cynnwys y cyhoedd ac aelodau o staff yn ystyrion wrth lunio penderfyniadau, gan roi sylw arbennig i'r rhai sydd wedi'u heithrio'n draddodiadol o swyddi gwneud penderfyniadau - megis pobl Ddu, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig, LHDTCR+A+, ac anabl.
- Integreiddio ymdrechion ar draws meysydd polisi, gan gydnabod sut mae gwahanol ddimensiynau llesiant yn gysylltiedig.

02

Pennu Amcanion a Chamau Llesiant Da

CANFYDDIADAU 3

● CANFYDDIAD 3:

03 Bod yn Feiddgar ac yn Heriol

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn unigryw ac yn uchelgeisiol. Rhaid i gyrff cyhoeddus gofreiddio hyn drwy godi eu dyheadau a bod yn agored i ailfeddwl am ddulliau traddodiadol.

- Mae pwysau ariannol yn real, ond mae'r angen i flaenoriaethu llesiant pobl a'r blaned yn fater brys.
- Dylai sefydliadau gamu allan o'u hardaloedd cysurus, gofyn cwestiynau anodd, a chwilio am atebion arloesol.

04 Cyhoeddi: Bod yn glir ac yn dryloyw

Weithiau mae gyrff cyhoeddus yn cael trafferth i gydweithio oherwydd iaith anghyson. Er enghraifft, gall 'cydnerthedd' gyfeirio at natur a bioamrywiaeth mewn un sefydliad a llesiant cymunedol mewn sefydliad arall. Gall iaith sy'n drwm ar jargon hefyd ddieithrio'r cyhoedd.

Mae eglurder yn hanfodol ar gyfer cyfathrebu, cydweithio a chraffu. Er mwyn sicrhau tryloywder, dylai gyrff cyhoeddus ofyn:

- A yw amcanion a chamau wedi'u diffinio'n glir ac yn rhai CAMPUS (Cyraeddadwy, Amserol, Mesuradwy, Penodol, Uchelgeisiol, Synhwyrol).
- A ydych wedi amlinellu'n glir sut mae pob amcan yn cyfrannu at y saith nod llesiant?
- A yw amcanion a chamau yn wahanol i'w gilydd ac yn hawdd eu deall?
- A all pobl ddeall yr hyn yr ydych yn ceisio ei gyflawni a pham?
- Allwch chi ddangos sut mae'r pum ffordd o weithio wedi'u cymhwyso?
- A yw amcanion a chamau o fewn cyrraedd hawdd ar lwyfannau sy'n wynebu'r cyhoedd?

05 Gweithredu a Gwella'n Barhaus

Mae datblygu cynaliadwy yn faes sy'n datblygu. Rhaid i gyrff cyhoeddus adolygu eu hamcanion a'u camau yn rheolaidd, dogfennu llwyddiannau a heriau, a rhannu mewnwelediadau i feithrin diwylliant o ddysgu.

Trwy wreiddio tryloywder, cyfranogiad a chydweithio, gall sefydliadau wella eu heffaith a mireinio eu hymagwedd yn barhaus at gyflawni nodau llesiant hirdymor Cymru.

Mae'r Dyfodol Nawr

Rhoi mwy o
ystyriaeth i'r
effaith hirdymor

03

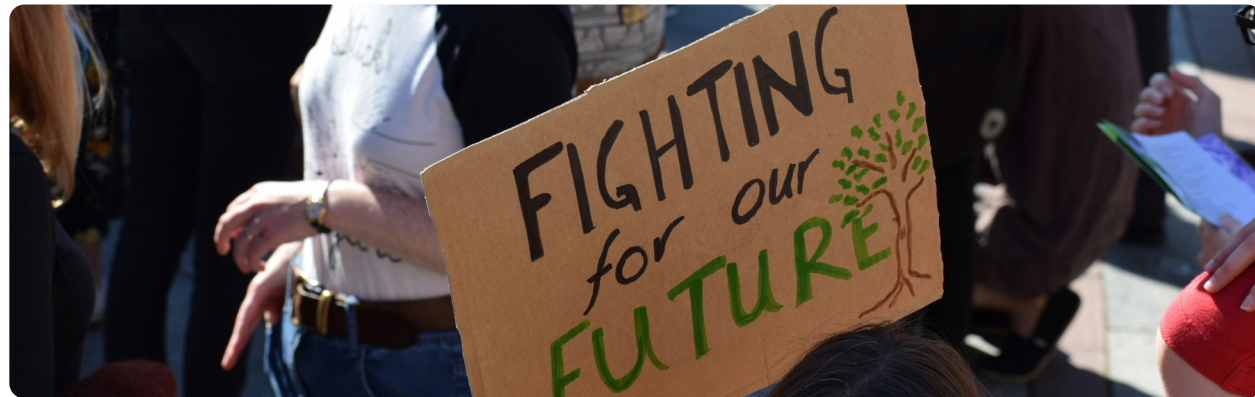
Mae'r Dyfodol Nawr

Rhoi mwy o ystyriaeth i'r effaith hirdymor

CYFLWYNIAD

“Cof yw dychymyg doe, dychymyg yw cof yfory.”

Dic Jones

Rydym yn siapio'r dyfodol gyda phob penderfyniad a wnawn. Ac eto, fel y mae'r adroddiad hwn yn ei amlygu, rydym wedi ein dal rhwng [tueddiadau hirdymor](#) a chylchoedd o heriau brys sydd mewn perygl o'i gwneud yn anoddach i genedlaethau'r dyfodol ffynnu. Mae'n bryd bod yn fwriadol ynglŷn ag adeiladu'r dyfodol — gweithio gyda'n cymunedau i greu llwybr mwy cadarnhaol a chynaliadwy ymlaen.

Rhaid inni ystyried gwir gost ein penderfyniadau. Os bydd materion yn parhau heb eu datrys heddiw, faint fyddan nhw'n ei gostio i genedlaethau'r dyfodol mewn termau economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol? Yn yr un modd, faint o werth y gallem ei greu trwy weithredu nawr?

Hyd yn oed wrth edrych ar gostau economaidd yn unig, mae ymchwil gan London School of Economics yn amcangyfrif, gyda pholisiau cyfredol, y gallai cost newid hinsawdd i'r DU godi o 1.1% o CMC heddiw i 3.3% erbyn 2050 ac o leiaf 7.4% erbyn 2100. Fodd bynnag, gallai gweithredu byd-eang cryf nawr leihau'r gost honno tua 5% — i lawr i 2.4% o CMC.

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn nodi meddwl hirdymor fel un o'r pum ffordd o weithio, ochr yn ochr ag atal, cydweithio, integreiddio a chynnwys. Dim ond pan fydd y dulliau hyn yn cael eu cymhwyso gyda'i gilydd y bydd gwneud penderfyniadau hirdymor yn gweithio. Mae hyn yn sicrhau ein bod yn gwneud mwy nag atal argyfyngau yn y dyfodol yn unig — rydym yn mynd ati i lunio dyfodol sy'n mynd i'r afael ag anghydraddoldebau sydd wedi gwreiddio ac sy'n sicrhau llesiant i bawb.

03 MAE'R DYFODOL NAWR

ASTUDIAETHACHOS

Y Fro yn 2100

Defnyddiodd **Cyngor Bro Morgannwg** dechnegau meddwl a'r dyfodol hirdymor i lunio ei Gynllun Corfforaethol pum mlynedd newydd, Bro 2030, a'i amcanion llesiant diweddaraf. Gyda chefnogaeth fy nhîm, mapiodd Tîm Arwain Strategol y Cyngor weledigaeth Seren y Gogledd ar gyfer y Fro yn 2100 - gan ddychmygu'r math o le yr oeddent am ei greu ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol. Drwy ehangu eu ffordd o feddwl y tu hwnt i dargedau tymor byr a seilio eu strategaeth ar ganlyniadau ac effeithiau yn y dyfodol, datblygwyd cynllun corfforaethol a oedd yn canolbwyntio ar greu lleoedd, gweithio mewn partneriaeth ac ymgysylltu'n ddwfn â'r gymuned.

Mae'r Dyfodol Nawr

Rhoi mwy o ystyriaeth i'r effaith hirdymor

Sut i fod yn ddyfodolwr mewn corff cyhoeddus?

Rwyf wedi datblygu'r awgrymiadau hyn i helpu swyddogion cyrff cyhoeddus i wreiddio meddwl hirdymor ym mhob penderfyniad.

Meddyliau	Ymddygiadau
Bod yn hyblyg, yn chwilfrydig, yn greadigol ac yn barod i arch-wilio – mae'r dyfodol yn eich dwylo chi	Creu gweledigaeth a gweithio tuag yn ôl o hynny ar ddechrau prosiectau
Canolbwyntio ar barodrwydd, nid rhagfynegiadau	Sylwi yn gyson a chwilio am dueddiadau'r dyfodol
Bod yn ymwybodol o sut rydym yn defnyddio rhagwelediad, edrych yn ôl, a mewnwlediad i gael mwy o ddewis	Cynnwys eraill i feithrin asiantaeth a chyd-gynhyrchu gweledigaethau ar gyfer y dyfodol
Canolbwyntio ar welliant digon da a pharhaus - profi, dysgu, ailadrodd, yn hytrach nag ymdrechu am berffeithrwydd	Rhannu eich dysgu ag eraill i gynyddu amlygrwydd meddwl am y dyfodol yng Nghymru
Meddwl am yr effaith y bydd eich gwaith yn ei chael mewn 10, 25, 50 mlynedd yn y dyfodol	Defnyddio technegau rhagwelediad lluosog yn eich gwaith
Meithrin meddylfryd gydol oes a mwy a meddwl y tu hwnt i'ch gyrfa neu oes	Dod â'r dyfodol yn ôl i'r presennol bob amser

03

Mae'r Dyfodol Nawr

Rhoi mwy o ystyriaeth i'r effaith hirdymor

CANFYDDIADAU

1

● CANFYDDIAD 1:

Mae llawer o gyrff cyhoeddus, gan gynnwys Llywodraeth Cymru, yn gwreiddio meddylfryd hirdymor, ond nid yw'r dull hwn wedi'i integreiddio'n gyson eto wrth ddylunio a darparu gwasanaethau.

Mae ymwybyddiaeth gynyddol o feddwl hirdymor ar draws y sectorau cyhoeddus a gwirfoddol yng Nghymru. Mae'r newid hwn yn amlwg mewn amcanion llesiant a chamau a osodwyd gan gyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGCau), fel y nodir ar dudalen 123.

Mae dadansoddiad o amcanion llesiant yn dangos bod 14.7% o'r holl gamau (319 allan o 2,138) yn ymrwymo i nodau hirdymor. Yn galonogol, mae BGCau yn dod yn fwy targedig ac uchelgeisiol yn eu gwaith ar y dyfodol. Drwy fy adolygiad o asesiadau a chynlluniau llesiant BGC diweddar, rwyf wedi nodi:

- Gwell dealltwriaeth o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol) a'r prif faterion sy'n wynebu Cymru a'r byd.
- Gwell defnydd o offer dadansoddi tueddiadau'r dyfodol a rhagwelediad.
- Enghreifftiau cryf o weithio mewn partneriaeth mewn gweithdai dyfodol.
- Mwy o ddefnydd o ddata Cymreig, ochr yn ochr â thueddiadau bydeang, i lywio penderfyniadau.

Er gwaethaf y gwelliannau hyn, nid ydym lle y mae angen inni fod ar ôl deng mlynedd o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Mae gyrff cyhoeddus yn parhau i ganolbwyntio i raddau helaeth ar ymateb i argyfwng tymor byr yn hytrach nag atal tymor hir.

Mae mewnwelediadau o'm [Gwiriwr Cynnydd Ffyrdd o Weithio](#), sy'n seiliedig ar ymatebion gan 23 o gyrff cyhoeddus, yn dangos er bod rhai sefydliadau wedi dechrau ymgorffori meddwl hirdymor yn eu systemau a'u polisïau mewnol, mae'r rhan fwyaf yn dal i fod ar gamau cynnar newid diwylliannol ac ymddygiadol.

Mae Llywodraeth Cymru yn wynebu heriau tebyg. Yn 2021, cynhaliodd fy nhîm [adolygiad](#) o sut roedd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn cael ei rhoi ar waith ar draws y llywodraeth. Canfu er bod ymdrechion clir i wreiddio meddwl hirdymor, roedd gweision sifl yn aml yn cael eu cyfyngu gan faterion capasiti a'r angen i ymateb i argyfyngau lluosog.

Yn dilyn yr adolygiad hwn, datblygodd Llywodraeth Cymru ei [Chynllun Dysgu a Gwelliant Parhaus Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol](#), a ddilynwyd gan [Ddiweddariad Cynnydd](#) yn 2024. Mae'r

dogfennau hyn yn darparu fframwaith gwerthfawr ar gyfer y sector cyhoeddus ehangach, gan y gellir ailadrodd llawer o'r camau gweithredu a'r dulliau gweithredu mewn sefydliadau eraill.

Ar nodyn cadarnhaol, rwyf wedi sylwi ar gynydd mewn ymrwymadau polisi hirdymor gan Lywodraeth Cymru, gyda strategaethau mwy cenedlaethol yn ymestyn eu huchelgeisiau i 2050. Mae enghreifftiau'n cynnwys:

- Llwybr Newydd (2021)
- Mwy Nag Ailgylchu (2021)
- Cymru'r Dyfodol (2019)
- Cymraeg 2050 (2017)

Mae'r cynnydd hwn yn galonogol, er bod cyflymder y newid yn parhau'n rhy araf. Er mwyn cefnogi cyrff cyhoeddus ymhellach, byddaf yn lansio **Hwb Dyfodol** eleni — menter bwrpasol i feithrin gallu ar gyfer rhagwelediad a meddwl am y dyfodol ar draws y sector cyhoeddus yng Nghymru.

03

Mae'r Dyfodol Nawr

Rhoi mwy o ystyriaeth i'r effaith hirdymor

CANFYDDIADAU

2

● CANFYDDIAD 2:

Mae cyrff cyhoeddus yn aml yn dyfynnu prosesau cyllidebu ac adrodd tymor byr fel y rhwystrau mwyaf i feddwl yn yr hirdymor.

Mae cyrff cyhoeddus yn ei chael yn anodd cynllunio ar gyfer y tymor hir wrth weithredu ar gylchoedd ariannu blwyddyn. Nid yw llawer o sefydliadau'n gwybod a fydd swyddi neu raglenni'n bodoli yn y blynyddoedd i ddod, gan ei gwneud hi'n anodd ymrwymo i strategaethau hirdymor.

Mae dyraniadau cyllideb yn aml yn seiliedig ar wybodaeth sydd wedi dyddio, gan gyfyngu ymhellach ar y gallu i fuddsoddi yn y dyfodol. Mae fy adran ar osod cyllideb yn rhoi dadansoddiad dyfnach o'r heriau hyn a'r atebion posibl.

Canfu ymchwiliad Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus y Senedd i [weithrediad Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol](#) (Mawrth 2021) y gall hyd yn oed amrywiadau bach yng nghyllidebau cyrff cyhoeddus bennu a fydd prosiectau'n parhau neu'n dod i ben. Mae'r her yn dwysáu pan fydd sefydliadau'n cael eu dyraniadau cyllidebol ychydig cyn y flwyddyn ariannol nesaf, gan adael ychydig o amser ar gyfer cynllunio strategol.

Mae cyllid tymor byr hefyd yn dylanwadu ar sut y caiff llwyddiant ei fesur. Mae mesurau perfformiad presennol yn blaenoriaethu canlyniadau uniongyrchol yn hytrach nag effaith hirdymor. Nid yw meddylfryd cadeirlan — y syniad o adeiladu rhywbeth na chaiff ei gwblhau o bosibl yn ein gyrfaoedd neu ein hoes ni — wedi'i wreiddio yn ein systemau.

Er bod gan rai sefydliadau, fel Cyfoeth Naturiol Cymru ac Iechyd Cyhoeddus Cymru, rolau penodol i ganolbwyntio ar feddwl hirdymor, nid oes gan y mwyafrif ddigon o amser staff wedi'i neilltuo i gynllunio ar gyfer y dyfodol. Hyd yn oed lle mae meddwl am y dyfodol yn bodoli, mae ei drosi yn weithredu yn her arall. Mae llawer o sefydliadau yn cydnabod risgiau mawr megis newid yn yr hinsawdd, colli bioamrywiaeth, a demograffeg newidiol, ond yn ei chael yn anodd gweithredu newidiadau angenrheidiol oherwydd syrthni sefydliadol.

Mae canfyddiad y cyhoedd yn ffactor allweddol. Rhaid i gymunedau gymryd rhan mewn gwneud penderfyniadau hirdymor fel bod arweinwyr yn teimlo'n hyderus yn cymryd camau mentrus, blaengar. Gall gwybodaeth anghywir a phwysau gwleidyddol tymor byr ei gwneud hi'n anodd gweithredu'n bendant, a dyna pam mae tryloywder a chyfranogiad ystyrllon yn hanfodol. Ceir rhagor o wybodaeth am gynnwys cymunedau yn adran Cynnwys yr adroddiad hwn.

Mae symud tuag at gyllidebau hirdymor yn hollbwysig. Mae cynllunio ariannol yn un o'r saith maes corfforaethol o newid, a rhaid iddo symud y tu hwnt i gylchoedd blynyddol. Fodd bynnag, nid yw cyllidebau yn unig yn ddigon — rhaid inni hefyd ailfeddwl am fesurau perfformiad, dulliau gwerthuso, a diwyllianau sefydliadol i wneud meddwl hirdymor yn norm yng Nghymru.

03 MAE'R DYFODOL NAWR

ASTUDIAETH ACHOS

Yn ôl i'r Dyfodol - Bannau Brycheiniog

Mae Awdurdod Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog yn arloesi wrth adrodd straeon ar gyfer y dyfodol creadigol. Mae wedi defnyddio gweledigaethau o obaith, "cardiau post o'r dyfodol," a hyd yn oed peiriant amser i ennyn diddordeb plant ysgol mewn trafodaethau am ddyfodol bwyd. Mae'r dulliau hyn wedi llywio ei strategaeth hirdymor, Dyfodol y Bannau, gan helpu cymunedau i ddychmygu dyfodol amgen a chymryd perchnogaeth o'u llesiant hirdymor.

03

MAE'R DYFODOL NAWR

Gweledigaeth Natur a Ni ar gyfer Cymru 2050: Cymdeithas a natur yn ffynnu gyda'i gilydd

Eich mewnbwn
chi fydd ein
SEREN...

ASTUDIAETH ACHOS

Natur a Ni

Er mwyn datblygu gweledigaeth a rennir ar gyfer Cymru yn 2050, arweiniodd Cyfoeth Naturiol Cymru **sgwrs genedlaethol, Natur a Ni**, yn gofyn i bobl ledled y wlad, 'pa ddyfodol yr ydym ei eisiau ar gyfer ein hamgylchedd naturiol?'. Roedd gweledigaethau pobl yn cynnwys ymrwymadau i ddiogelu natur, trafnidiaeth wyrddach a gwell mynediad at fannau gwyrdd ar gyfer iechyd a llesiant. Mae'r mewnwledigaethau a gasglwyd wedi llywio Cynllun Corfforaethol CNC 2023-2030 yn uniongyrchol a bydd yn parhau i arwain ei waith yn y blynyddoedd i ddod.

Mae
LLAIS
pawb yn cyfri!

DEWISIADAU
GWYRDDACH

... MAENT YN EIN
HELPU NI I WYNEBU'R
HERIAU!

Noddir gan
Lywodraeth Cymru
Sponsored by
Welsh Government

Cyfoeth
Naturiol
Cymru
Natural
Resources
Wales

03 MAE'R DYFODOL NAWR

ASTUDIAETHACHOS

Rhagwelediad yn y Llywodraeth

Er mwyn integreiddio meddylfryd hirdymor yn well i lunio polisiau, bu tîm Dyfodol Cynaliadwy Llywodraeth Cymru yn gweithio gyda Dr Laura De Vito i archwilio rhagwelediad mewn tri thîm polisi gwahanol. Darparodd y prosiect hwn bersbectif gronynnog ar wella gweithrediad Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a sicrhau bod polisiau'n cyd-fynd â heriau a chyfleoedd yn y dyfodol.

* ARGYMHELLION 03

Mae'r Dyfodol Nawr

Rhoi mwy o ystyriaeth i'r effaith hirdymor

Llywodraeth Cymru:

48. Dylai Llywodraeth Cymru ddatblygu gweledigaeth a chynllun ar gyfer gweithlu sector cyhoeddus Cymru yn y dyfodol, gan nodi'r sgiliau sydd eu hangen i ddarparu gwasanaethau'n effeithiol mewn byd sy'n newid.

Cyrff cyhoeddus (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus:

49. Dylai pob corff cyhoeddus greu gweledigaeth a chynllun hirdymor ar gyfer dyfodol pob sefydliad, wedi'u cynllunio ar y cyd â phartneriaid a chymunedau.
50. Dylai pob corff cyhoeddus benodi Hyrwyddwr Dyfodol ym mhob corff cyhoeddus i ymgysylltu â Hwb Dyfodol, gan wreiddio meddylfryd y dyfodol ar draws eu sefydliad.

Ein cefnogaeth ar gyfer gweithredu ehangach

Ein cefnogaeth ar gyfer gweithredu ehangach

Mae fy nhîm a minnau wedi ymrwymo i gefnogi newid cenedlaethol yn y modd y mae cyrff cyhoeddus yn cynllunio ac yn cyflawni eu gwaith — gan sicrhau bod polisiau a phrosesau nid yn unig yn adweithiol ond yn mynd ati'n rhagweithiol i lunio a galluogi dyfodol gwell i bawb.

Un o'n swyddogaethau craidd yw darparu cyngor, cymorth ac annog arferion gorau wrth gyflawni'r egwyddor datblygu cynaliadwy. Rydym yn ymgysylltu'n weithredol â chyrff cyhoeddus, Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGC), y sectorau gwirfoddol a phreifat, a'r byd academiaidd, gan gynnig arweiniad, hyfforddiant ac adnoddau i gefnogi gweithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Mae ein cefnogaeth yn cynnwys:

- Sesiynau hyfforddi am ddim ar Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a'i chymhwysiad wrth graffu a llywodraethu.
- Hwb Dyfodol, ein hyb dyfodol newydd, wedi'i gynllunio i wreiddio meddwl hirdymor wrth wneud penderfyniadau cyhoeddus.
- Cymryd rhan mewn cynadleddau a rhwydweithiau allweddol i feithrin cydweithredu ar draws sectorau.
- Eirioli ar ran cyrff cyhoeddus drwy godi heriau, rhwystrau a llwyddiannau yn uniongyrchol gydag Ysgrifenyddion y Cabinet, swyddogion y llywodraeth, ac uwch arweinwyr.

Ein cefnogaeth ar gyfer gweithredu ehangach

Rydym yn gweithredu fel cynullydd rhwydwaith, gan ddod â chyrff cyhoeddus, Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus, uwch arweinwyr, a Chydlynwyr Datblygu Cynaliadwy Cymru Plus ynghyd i rannu arferion gorau, nodi heriau, a hyrwyddo arloesedd. Ein rôl yw annog integreiddio ar draws gwahanol sectorau a hyrwyddo ffocws cryfach ar wella llesiant ledled Cymru.

Gellir dod o hyd i'n holl ganllawiau, cyfleoedd hyfforddi ac adnoddau ar ein gwefan ar ei newydd wedd, gan gynnwys:

- Canllawiau cenhadaeth-benodol wedi'u teilwra i feysydd polisi allweddol.
- Sesiynau hyfforddi sydd ar ddod i feithrin gallu o fewn sefydliadau.
- Canllawiau craidd ar eich dyletswyddau o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i sicrhau cydymffurfiaeth ac effaith.

Rydym yma i'ch helpu i wreiddio Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol mewn ffordd ystyrlon — fel y gallwn, gyda'n gilydd, adeiladu Cymru sy'n gweithio ar gyfer cenedlaethau'r presennol a'r dyfodol.

Anfonwch e-bost atom gyda'ch ymholiadau: cysylltwchani@cenedlaethaurdyfodol.cymru

Ein cefnogaeth ar gyfer gweithredu ehangach

Tîm Cenedlaethau Dyfodol Cymru

Alice Horn – Cynghorwyr Datblygu Cynaliadwy

Cara Rogers – Cynorthwydd Gweithredol i Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

Claire Rees – Arweinydd: Cyfathrebiadau

Colleen Cluett – Cynghorydd Datblygu Cynaliadwy

Derek Walker – Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

Heledd Morgan – Cyfarwyddwr: Gweithredu ac Effaith

Helen Nelson – Cyfarwyddwr: Cynllunio Strategol a Hinsawdd a Natur

Hollie Leslie – Cydlynnydd Cyfathrebu

Jacob Ellis – Cyfarwyddwr Cysylltiadau Allanol a Diwylliant

Jennifer McConnel – Cynghorwyr Datblygu Cynaliadwy

Jonathan Trench – Cyfarwyddwr: Economi Llesiant a Rhaglenni

Judith Musker Turner – Cynghorwyr Datblygu Cynaliadwy (cyfnod mamolaeth)

Korina Tsioni – Arweinydd Rhaglen: Academi Arweinyddiaeth Cenedlaethau'r Dyfodol

Lisa Pitt – Cyfarwyddwr: Cyllid a TG

Louisa Neale – Cyfarwyddwr: Pobl

Marie Brousseau-Navarro – Dirprwy Gomisiynydd a Cyfarwyddwr Iechyd

Mariyah Zaman – Cydlynnydd Cyfathrebu

Najma Hashi – Cydlynnydd Rhaglen Ryngwladol

Natalie Jenkins – Cynorthwy-ydd Pobl

Ola Mohamed – Swyddog Gweinyddwr Cymorth Tîm

Osian Andrew – Cydlynnydd Digwyddiadau a Chyfathrebu

Petranka Malcheva – Arweinydd Polisi: Iechyd, meddwl hirdymor, atal

Rebecca Leyla – Cynorthwy-ydd yr Academi

Rhiannon Hardiman – Arweinydd Polisi: Natur, Hinsawdd, Economi a Bwyd

Sandy Clubb – Arweinydd Polisi: Cynnwys, Cydweithredu, Diwylliant

Sang-Jin Park – Swyddog Cyllid a Llywodraethu Chorfforaethol

Sonia Urbaniak – Cydlynnydd Digwyddiadau a Chyfathrebu

Cynnwys

ATODIAD 01

Cynnwys

Mae cyfranogiad yn ganolog i'r Egwyddor Datblygu Cynaliadwy ac yn greiddiol i gyflawni Cymru Can. Er mwyn trafod yn ogystal â gweithredu ar Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, fy nod yw sicrhau ein bod yn arwain y ffordd ar sut rydym yn cynnwys ac yn clywed gan eraill yn ein gwaith.

Rwyf wedi ymgysylltu â sefydliadau, grwpiau ac unigolion ar draws pob sector yng Nghymru i lywio ein gwaith a deall yr hyn sydd bwysicaf iddynt. Mae hyn yn cynnwys cyfranogiad manwl mewn prosiectau, gwaith polisi, ac ymgysylltu wedi'i deilwra wrth ddrafftio'r adroddiad hwn. Roedd prosiect Ffocws Ein Dyfodol, a luniodd ein strategaeth newydd [Cymru Can](#), yn rhan allweddol o hyn.

Dysgu a gwelliant parhaus

Rydym wedi myfyrio ar ein harferion cynnwys ein hunain gan ddefnyddio'r Gwiriwr Cynnydd Ffyrdd o Weithio, gan archwilio dulliau newydd, a rhannu ein dysgu ag eraill. Rydym hefyd yn ymgorffori arfer y nodau [datblygu mewnol](#) i gryfhau sut rydym yn cymhwysu'r pum ffordd o weithio.

Yr hyn y mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn gofyn imi ei wneud

O dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, mae gennyf ddyletswydd statudol i ymgynghori â grwpiau penodol o randdeiliaid yn ystod cyfnod adrodd Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol.

Cyrff cyhoeddus

Rwyf wedi cyfarfod â phrif weithredwyr cyrff cyhoeddus a gwmpesir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ers dechrau yn fy rôl ym mis Mawrth 2023. Mae fy nhim hefyd wedi ymgysylltu â staff cyrff cyhoeddus, gan brofi ein canfyddiadau drafft drwy weithdai ar-lein gyda rhanddeiliaid yn y sector cyhoeddus a'r sector gwirfoddol.

Sector gwirfoddol

Rydym wedi gweithio'n agos gyda sefydliadau'r sector gwirfoddol, gan gynnal digwyddiadau rhanbarthol, cyfarfodydd bord gron, a chyfarfodydd rhwydwaith gyda grwpiau fel Cyswllt Amgylchedd Cymru a'n grŵp rhanddeiliaid cydraddoldeb. Rydym hefyd yn cydweithio â CGGC, gan alw cyfarfodydd chwemisol gyda sefydliadau gwirfoddol.

Cynrychiolwyr busnes

Mae'r sector preifat yn cyfrannu drwy rwydweithiau chwarterol, cyfarfodydd bord gron, ac ymgysylltu'n uniongyrchol â sefydliadau fel y Ffederasiwn Busnesau Bach. Mae busnesau fel Cymdeithas Adeiladu'r Principality, Castell Howell, a Dŵr Cymru yn cymryd rhan yn Academi Arweinyddiaeth Cenedlaethau'r Dyfodol.

ATODIAD 01

Cynnwys

Undebau llafur

Rydym wedi ymgysylltu ag undebau llafur drwy gyfarfodydd bord gron, Cyngor Cyffredinol TUC Cymru, ac wedi cynnal gweithdai yn archwilio cysylltiadau rhwng Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a'r Ddeddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus. Mae cynrychiolwyr Undebau Llafur hefyd wedi cael cyfle i hysbysu adrannau penodol o'r adroddiad.

Cynrychiolwyr etholedig

Mae fy ymgysylltiad â chynrychiolwyr etholedig wedi cynnwys cyfarfodydd unigol â gweinidogion ac aelodau'r Senedd, yn ogystal â thrwy gyfarfodydd pwyllgor. Mae fy nhîm hefyd yn ymgysylltu â chynrychiolwyr Llywodraeth leol ar draws cenedlaethau Cymru Can, megis arweinwyr portffolio awdurdodau lleol ar gyfer hinsawdd a natur, a chyda chynrychiolwyr Cyngorau Tref a Chymuned drwy ddigwyddiadau fel cynhadledd flynyddol Un Llais Cymru.

Fy Mhanel Cyngori

Mae aelodau fy Mhanel Cyngori wedi rhoi eu harbenigedd i mi'n barhaus drwy ein cyfarfodydd chwe-misol, ochr yn ochr â gwaith ar y cyd rhwng swyddfeydd aelodau unigol o'r paneli megis prosiectau ar y cyd, llythyrau a datganiadau i'r wasg.

Eraill sydd â diddordeb mewn cyflawni'r nodau llesiant sydd wedi cyfrannu:

- Academia
- Cymdeithasau tai
- Rhwydwaith Sefydliadau Cefnogi, gan gynnwys Academi Wales, CLILC, a Rhwydwaith Cydgyhyrchu Cymru
- Dros 750 o lythyrau gan y cyhoedd a chynrychiolwyr
- Cynadleddau a fforymau blynyddol, megis Un Llais Cymru, TPAS Cymru, a Chynhadledd Bwyd a Ffermio Go lawn Cymru

Pobl Ifanc

Mae lleisiau pobl ifanc yn hollbwysig i'n gwaith. Rydym wedi ymgysylltu â nhw drwy:

- Academi Arweinyddiaeth Cenedlaethau'r Dyfodol, sydd bellach â 100 o gyn-fyfyrwyr
- Ymweliadau ysgolion
- Partneriaethau gydag Omidaze gan gynnwys ein gwaith gyda chyd-grewyr ifanc Democracy Box i gyfathrebu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol
- Prosiectau cymunedol fel L4K a Phrosiect Cerddoriaeth y Bannau

Crynodeb o Dystiolaeth a Gweithgaredd

ATODIAD 02

Crynodeb o Dystiolaeth a Gweithgaredd

Fel Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru, mae'n ofynnol yn ôl y gyfraith i mi gynnwys crynodeb o'r dystiolaeth a gasglwyd a'r gweithgareddau a gyflawnwyd yn ystod y cyfnod adrodd (Rhagfyr 2021 – Mai 2025). Dilynaïs Sophie Howe ar 1 Mawrth 2023, ar ôl cwblhau ei thymor o saith mlynedd.

Mae ein Hadroddiadau Blynyddol statudol yn rhoi gwybodaeth fanwl am weithgareddau, datganiadau ariannol a threfniadau llywodraethu:

ADRODDIAD BLYNYDDOL EBRILL 2020-MAWRTH 2021 [↓](#)

ADRODDIAD BLYNYDDOL EBRILL 2021-MAWRTH 2022 [↓](#)

ADRODDIAD BLYNYDDOL EBRILL 2022-MAWRTH 2023 [↓](#)

ADRODDIAD BLYNYDDOL EBRILL 2023-MAWRTH 2024 [↓](#)

Ers sefydlu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (LICD) yn 2015, mae Cymru wedi gwneud cynnydd sylweddol, gan gynnwys cael gwared ar brosiect traffordd gwerth £1bn i osgoi dyled yn y dyfodol, hyrwyddo'r [cyflog byw go iawn](#), a chyflawni'r ail gyfradd ailgylchu orau yn y byd. Darllenwch fwy am effaith Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ar ein [gwefan](#).

Gweithgareddau a gyflawnwyd yn ystod y cyfnod adrodd

Cyngor a Chymorth: Mwy o gymorth i'r 56 o sefydliadau a gwmpesir gan y ddeddfwriaeth, er mwyn gwella'r gweithredu. Mae fy nhîm wedi darparu dros 2,300 o ddarnau o gyngor a chymorth arbenigol ar faterion yn ymwneud â chaffael, iechyd, systemau bwyd, datgarboneiddio, cydraddoldeb, cynllunio hirdymor ac atal.

Mae'r rhai yr wyf yn eu helpu - o adrannau'r llywodraeth, awdurdodau lleol i'r GIG ac eraill - yn dweud eu bod yn gweld fy nghefnogaeth yn amhrisiadwy.

Dyfodol: Cryfhau meddwl hirdymor o fewn gwasanaethau cyhoeddus ers lansio Hwb Dyfodol. Mewn cydweithrediad ag Iechyd Cyhoeddus Cymru, mae hyn wedi darparu hyfforddiant, cyngor arbenigol, a chreu cymuned ymarfer mewn maes y mae mawr ei angen.

Adolygiad Adran 20: Cynhaliodd [Adolygiad Adran 20 – y defnydd cryfaf o'm pwerau – i sut mae Llywodraeth Cymru yn rhoi Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ar waith](#). Arweiniodd ymchwil helaeth, dadansoddi, a dros 40 o sesiynau tystiolaeth at y canfyddiadau adolygiad canlynol, ac argymhellion ar y gweithlu, arweinyddiaeth a phrosesau:

01. Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a'r graddau y mae wedi'i gwreiddio mewn polisi a chyflawni, yn parhau i fod ar flaen y gad yn fyd-eang.
02. Mae brwdfrydedd ac ymrwymiad wedi ymestyn y tu hwnt i'r sefydliadau hynny a gwmpesir gan y ddeddfwriaeth.
03. Mae llwyddiant hyd yma wedi deillio mwy o arweinyddiaeth ac ymrwymiad na phrosesau sydd wedi'u sefydlu.
04. Mae angen mwy o arweinyddiaeth, cyfathrebu ac adolygu i symud yn llwyddiannus i gam nesaf y gweithred

Crynodeb o Dystiolaeth a Gweithgaredd

Datblygodd Llywodraeth Cymru y Cynllun Dysgu a Gwella Parhaus (CLIP) i fynd i'r afael ag argymhellion yr adroddiad. Mae cynnydd sylweddol wedi'i wneud. Creodd fy swyddfa hefyd “[Archwiliwr Cynnydd Ffyrdd o Weithio](#)” rhyngweithiol i helpu cyrff cyhoeddus i asesu eu gweithrediad o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Cyllideb Llywodraeth Cymru: Craffwyd ar sut mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn cael ei chymhwyso wrth bennu'r gyllideb. Y gyllideb yw'r set unigol fwyaf o benderfyniadau a wneir gan gorff cyhoeddus yng Nghymru bob blwyddyn sy'n effeithio'n sylweddol ar lesiant ledled Cymru. O ganlyniad i'm dystiolaeth i Bwyllgor Cyllid y Senedd dros gyfnod o sawl blwyddyn, mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol wedi llywio'r broses o bennu'r gyllideb genedlaethol, gan helpu i ysgogi arloesedd, cynyddu cydweithredu ac ailfeddwl am y ffordd y caiff gwasanaethau eu darparu.

Monitro ac Asesu: Cwblhawyd fy nyletswyddau statudol i gynghori Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus ar eu cynlluniau llesiant, a gyhoeddwyd yn 2023, a'u cefnogi i gyflawni eu hamcanion a'u camau llesiant. Wedi monitro 236 o amcanion llesiant cyrff cyhoeddus (a 2,052 o gamau i'w cyflawni) gan gynnwys cymharu sut y maent wedi newid ers y set gyntaf yn 2018. Rwyf hefyd wedi gweithio gydag Archwilydd Cyffredinol Cymru

ar ein priod ddyletswyddau statudol.

Cyhoeddiadau: Wedi cyhoeddi adnoddau ac ymchwil wedi'u teilwra i ddylanwadu ar bolisi ac arfer:

- [Anghydraddoldebau yng Nghymru'r Dyfodol](#) (Rhagfyr 2021)
- [Maniffesto ar gyfer y Dyfodol i lywio etholiadau lleol](#) (Mawrth 2022)
- [Cymunedau a Newid Hinsawdd](#) (Mehefin 2022)
- [Costau Byw](#) (Tachwedd 2022)
- [Pecyn Cymorth Rhyngwladol](#) (Mai 2023)
- [Gwiriwr Cynnydd Ffyrdd o Weithio](#) (Chwefror 2024)
- [Atal anghydraddoldebau iechyd](#) (Mawrth 2024)
- [Diwylliant a Risg Hinsawdd](#) (Mehefin 2024)
- [Pecyn cymorth busnes](#) (Hydref 2024)

Cyfranogiad a chydweithio: Wedi sefydlu gwell prosesau cynnwys ac ymgysylltu â mwy na 2,500 o bobl a thynnu ar eu syniadau i lunio fy ngwaith. Rwyf wedi helpu i dyfu mudiad dros newid yn genedlaethol ac yn rhyngwladol, gan y bydd gweithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn gofyn am gydweithio a gwaith caled y tu hwnt i'r sector cyhoeddus. Mae rhestr [Ysgogwyr Newid 100 yn cynnwys llawer o'r bobl](#)

[ysbrydoledig rydyn ni wedi gweithio gyda nhw dros y blynyddoedd.](#)

Academi Arweinyddiaeth Cenedlaethau'r Dyfodol: [Creu Academi Arweinyddiaeth Cenedlaethau'r Dyfodol](#) a chefnogi mwy na 120 o arweinwyr ifanc rhwng 18-30 oed. Mae peirianwyr, ffeminyddion, biolegwyr morol, artistiaid, myfyrwyr, graddedigion, gweithwyr manwerthu, amgylcheddwyr, gweision sifil, cyfreithwyr a mwy, yn cynnwys y pedair Grŵp wych o gyfranogwyr amrywiol o Gymru.

Rhyngwladol: Ysbrydolodd Cymru'r Cenhedloedd Unedig i fabwysiadu [Datganiad Cenedlaethau'r Dyfodol](#), carreg filltir yn y mudiad byd-eang ar gyfer gwneud penderfyniadau hirdymor. Daw hyn bron i 10 mlynedd ar ôl i'r Cenhedloedd Unedig ddweud, 'yr hyn y mae Cymru'n ei wneud heddiw, bydd y byd yn ei wneud yfory'. Rydym wedi gweithio'n agos gyda'r Cenhedloedd Unedig, a gwledydd fel y Ffindir, Iwerddon, yr Alban, Ffrainc ac India, i arwain dull byd-eang o ymdrin â chenedlaethau'r dyfodol.

Trafod yn ogystal â gweithredu: Wedi hybu'r defnydd o'r Gymraeg yn y gwaith; treialu llai o oriau gwaith; wedi ymrwymo i fod yn sero net drwy gynllun gweithredu lleihau carbon; cyflwyno rhaglen fewnol o hyfforddiant cydraddoldeb hiliol; a chreu prentisiaethau a chyfleoedd datblygu i bobl ifanc, gan gynnwys ar fy mhwyllgor archwilio a'm panel cynghori.

Rhestr o Sefydliadau sy'n destun Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015

Rhestr o
Sefydliadau
sy'n destun
Deddf Llesiant
Cenedlaethau'r
Dyfodol
(Cymru) 2015

*Ychwanegwyd yr 8 corff cyhoeddus hyn gan reoliadau i Lesiant Deddf Cenedlaethau'r Dyfodol ym mis Mehefin 2024.

Awdurdodal Lleol

- Cyngor Bwrdeistref Sirol Blaenau Gwent
- Cyngor Bwrdeistref Sirol Pen-y-bont ar Ogwr
- Cyngor Bwrdeistref Sirol Caerffili
- Cyngor Caerdydd
- Cyngor Sir Caerfyrddin
- Cyngor Sir Ceredigion
- Cyngor Bwrdeistref Sirol Conwy
- Cyngor Sir Ddinbych
- Cyngor Sir y Fflint
- Cyngor Gwynedd
- Cyngor Sir Ynys Môn
- Cyngor Bwrdeistref Sirol Merthyr Tudful
- Cyngor Sir Fynwy
- Cyngor Castell-nedd Port Talbot
- Cyngor Dinas Casnewydd
- Cyngor Sir Benfro
- Cyngor Sir Powys
- Cyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf
- Cyngor Abertawe
- Cyngor Bro Morgannwg
- Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen
- Cyngor Bwrdeistref Sirol Wrecsam

Byrddau Iechyd

- Bwrdd Iechyd Prifysgol Aneurin Bevan
- Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr

- Bwrdd Iechyd Prifysgol Cwm Taf Morgannwg
- Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda
- Bwrdd Iechyd Addysgu Powys
- Bwrdd Iechyd Prifysgol Bae Abertawe

Ymddiriedolaethau GIG

- Iechyd Cyhoeddus Cymru
- Ymddiriedolaeth GIG Prifysgol Felindre
- *Ymddiriedolaeth Brifysgol GIG Gwasanaethau Ambiwlans Cymru

Awdurdodau Iechyd

- *Iechyd a Gofal Digidol Cymru
- *Addysg a Gwella Iechyd Cymru

Cyrff Cenedlaethol

- Cyngor Celfyddydau Cymru
- *Canolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol
- Medr - Y Comisiwn Addysg Drydyddol ac Ymchwil
- Llyfrgell Genedlaethol Cymru
- Amgueddfa Genedlaethol Cymru
- Cyfoeth Naturiol Cymru
- *Cymwysterau Cymru
- *Gofal Cymdeithasol Cymru
- Chwaraeon Cymru
- *Trafnidiaeth Cymru
- *Awdurdod Cyllid Cymru

Gwasanaethau Tân ac Achub

- Awdurdod Tân Canolbarth a Gorllewin Cymru
- Awdurdod Tân Gogledd Cymru
- Awdurdod Tân De Cymru

Cyd-bwyllgorau Corfforaethol

- Gogledd Cymru
- Canolbarth Cymru
- De-orllewin Cymru
- De-ddwyrain Cymru

Awdurdodau Parciau Cenedlaethol

- Bannau Brycheiniog
- Eryri
- Arfordir Penfro

Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus

- Gwynedd ac Ynys Môn
- Caerdydd
- Sir Gaerfyrddin
- Ceredigion
- Conwy a Sir Ddinbych
- Cwm Taf Morgannwg
- Sir y Fflint a Wrecsam
- Gwent
- Castell-nedd Port Talbot
- Sir Benfro
- Powys
- Abertawe
- Bro Morgannwg

Arall

- Gweinidogion Cymru